

La p.3

Mărțișorul
– simbolul primăverii

Avem câteva categorii de sărbători populare, care nu sunt nici de ordin religios, nici oficial sau legal instituite. Tradițiile legate de Mărțișor nu sunt trecute în calendar dar sunt sărbătorite de majoritatea populației, fiind așteptate în fiecare an cu multă nerăbdare.

(continuare la p.2)

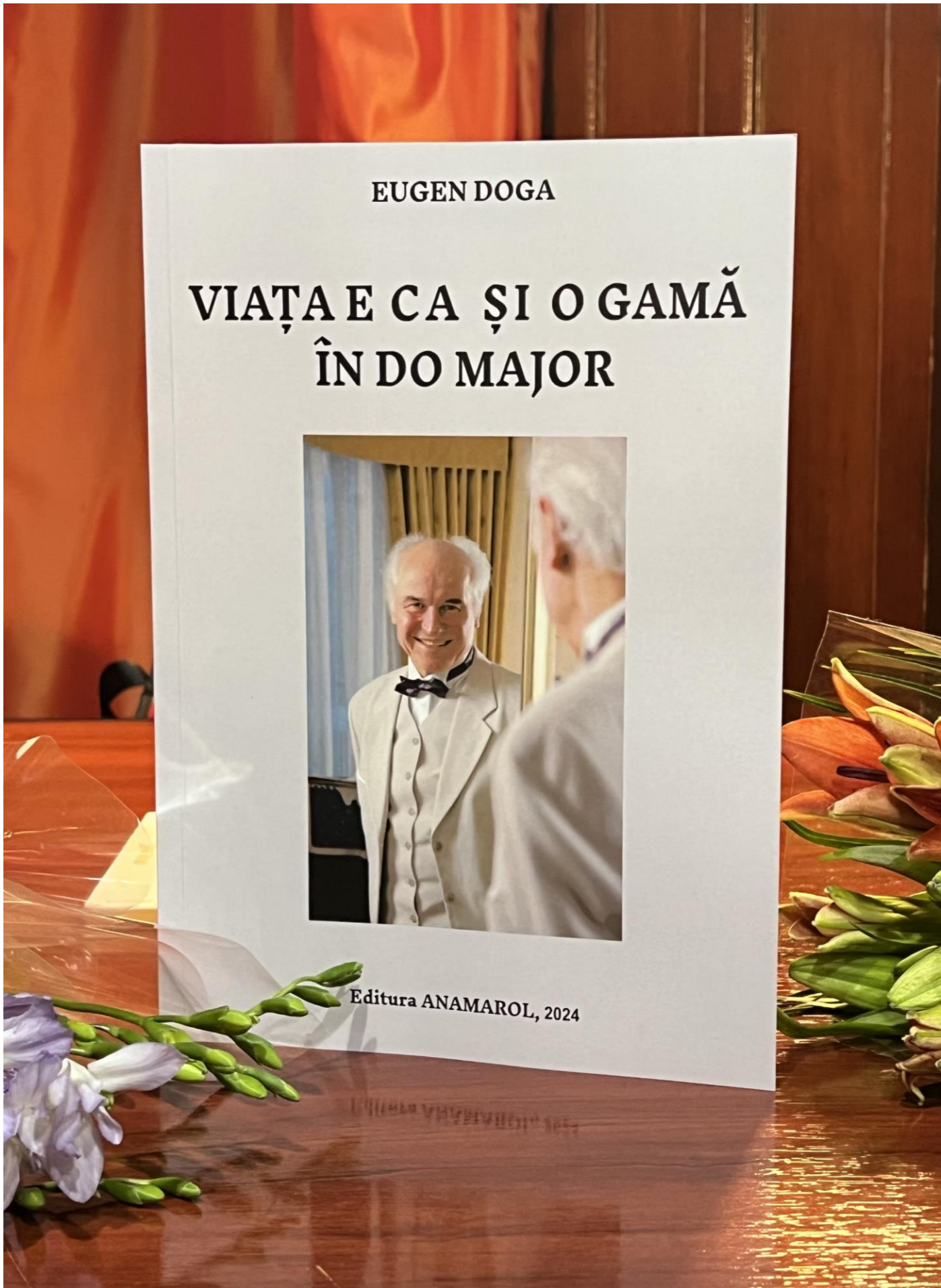
Cuprins:

- Redacția: *Mărțișorul- simbolul primăverii*, p.1
- Tanța Tănăsescu: *Eugen Doga - lansare de carte în premieră națională la București*, p.3
- Dan Toma Dulciu: *Repere biografice eminesciene în acte de stare civilă*, p.4
- Dr. Laurențiu-Ștefan Szemkovics: *Ordinul „Carol I” decernat în 1922 Mitropolitului Primat al României*, p.12
- Ionel Novac: *Un mesaj botoșănean la moartea lui Aron Densușianu*, p.15
- Dr. Marian Nencescu: *Zorii literaturii neo-elene, la București. Un roman uitat al Principelui Nicolae Mavrocordat*, p.16
- Dr.Ist. Ion Constantin: *Un document istoric deosebit. Raportul politico-economic despre Basarabia al căpitanului John Kaba din armata SUA*, p.19
- Prof.univ.dr. Ioan N. Roșca: *Passionaria Stoicescu – o poetă complexă și inclasificabilă*, p.22
- Dumitru-Tudor Tănăsescu: *Cazinoul din Constanța. Renașterea unui mit*, p.24
- Mihai Maxim: *Singurătățile Marinei Stroici*, p.29
- Constantin Lupeanu: *Traducere din limba chineză*, p.30
- Dr. Constantin Corneanu: *România și prima extindere a NATO (I)*, p.31
- Prof.univ.dr. Alexandru Oșca: *Dinamica Regimului Strămtorilor și impactul asupra colaborării militare româno-turcă (1933 – 1936)*, p.34
- Tanța Tănăsescu: *Casa Dumitru Noroce. O bijuterie a orașului Curtea de Argeș*, p.41
- Prof.univ.dr. Aurel David: *Avram Iancu – erou martir al neamului românesc*, p.48
- Mihai Prepelită: *Poeme*, p.62
- Nicolae Tănăsescu: *Un veac de la Conferința româno-rusă de la Viena din 1924*, p.63

EUGEN DOGA

Lansare de carte în premieră națională la București

„Prin muzică ne cunoaștem mai bine. Ea ne ține dorul mereu fierbinte. Ea mereu ne cheamă acasă. La mulți ani frumoasă crăiasă Românie! La mulți ani dragi români! Mi-e dor de voi. Mi-e dor de dor.” (Eugen Doga)

Mărțișorul – simbolul primăverii

(continuare de la p.1)

Ca termen lingvistic, cuvântul Mărțișor, cu sonoritate de diminutiv gingaș, evocă delicatețe și duioșie (din familia puîșor, mărișor, mâțișor, lăntișor) iar ca obiect palpabil, avem de a face cu o mică și grațioasă piesă de decor vestimentar, la prima vedere, dar care ascunde o simbolistică aparte.

În secolul al XIX-lea, de când a început să fie consemnată această frumoasă tradiție de început de primăvară, mai ales în a doua jumătate a acelu secol, portul mărțișoarelor de către fete, femei, soții, mame, surori avea o semnificație simplă, neteoretizată, neexplicată savant sau analizată în profunzime de către etnologi, folcloriști sau specialiști în deslușirea unor ritualuri ancestrale, așa cum se întâmplă în zilele noastre.

Oamenii nu se întrebau niciodată de ce, de unde sau de când datează acest ritual, ei răspunzând unei eventuale întrebări în modul cel mai firesc și mai simplu: așa l-am pomenit din moși-strămoși. Cu trecerea timpului au apărut diverse explicații referitoare la originea, vechimea sau semnificația ritualurilor populare, dintre care și purtarea Mărțișoarelor face parte. Lăsând la o parte diverse teorii cu privire la acest subiect (unii spun că avem de a face cu o reminiscență născută din credințele și obiceiurile agrare ale strămoșilor acestor meleaguri, marcând reînvierea naturii, intrarea în noul an agricol, fiind strâns legată de perpetuarea tradițiilor Anului Nou, care în vremuri străvechi începea la 1 Martie, în timp ce alții fac trimitere la un anume simbolism magic, de amuletă cu puteri apotropaice), este de ajuns să ne bucurăm de faptul că Mărțișorul nostru drag a ajuns să fie recunoscut la nivel internațional ca făcând parte din patrimoniul mondial, fiindcă începând din anul 2017 acesta a fost trecut în repertoriul reprezentativ al Patrimoniului Cultural Imaterial al Umanității, la propunerea comună a României, Bulgariei, Macedoniei și Republicii Moldova, țări unde acest obicei este întâlnit din vremuri imemorabile.

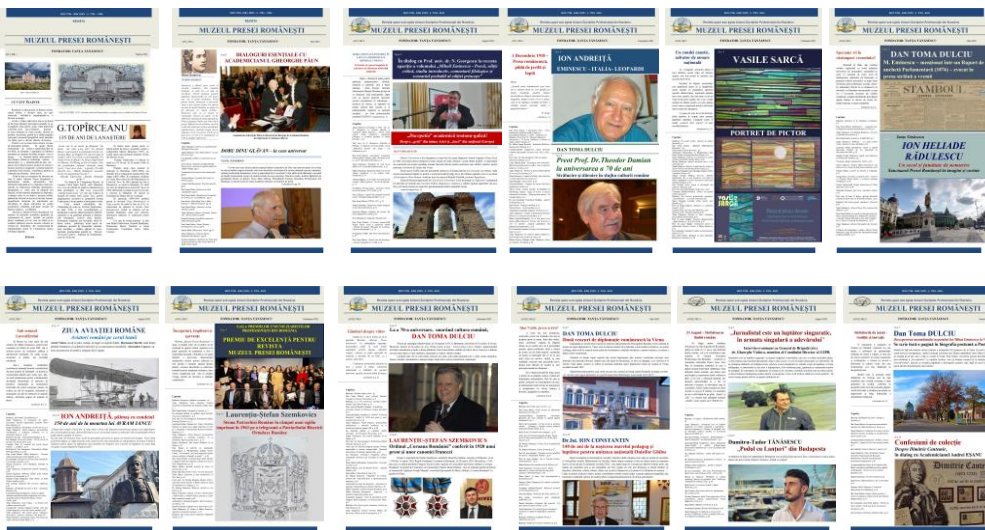
În zilele noastre, oamenii de știință ne explică faptul că primăvara astronomică începe de fapt pe 20 martie și se încheie pe 21 iunie, în timp ce din punct de vedere pur meteorologic și calendaristic oficial, primăvara începe la 1 martie și se termină la 31 mai.

Printre cele mai vechi consemnări în presă ale obiceiurilor legate de purtatul Mărțișorului, la începutul primăverii, vrem să prezentăm un prim articol, tipărit în „Curierul de Jassi”, datat 3 martie 1872, din care aflăm că avem de a face cu un frumos și vechi obicei strămoșesc, „Mărțișorul fiind un dar ce-și trimiteau românii unul altuia în ziua de 1 Martie, constând într-un bănuț de aur, spânzurat de un găitan de mătase împletit cu fire alb și roșu, pe care persoana ce îl primea în dar îl purta la gât până când întâlnea cea dintâi roză înflorită, pe crengile căreia depunea apoi șnurul primit în dar”. Desigur, bănuțul se păstra, fiindcă el aducea belșug în casă, iar șnurul împletit apăra de boli.

Mărțișorul este prilej de bucurie atât celor ce poartă asemenea simboluri delicate, cât și celor ce le dăruiesc. Să avem o primăvară frumoasă!

REDACȚIA

REDACȚIA
Revistei Muzeul Presei Românești

Revistă trimestrială de istorie a presei și cultură

ISSN 2784 - 0204 ISSN - L 2784 - 0204

Director editorial: DAN TOMA DULCIU
Redactor-șef: TANȚA TÂNĂSESCU
e-mail: tanta_tanasescu@yahoo.com
https://tantatanasescu.blogspot.com/
București

IDEALURILE REVISTEI

Revista *Muzeul Presei Românești* este o publicație de cultură, educație și atitudine jurnalistică, fructificând bogata tradiție a ziaristicii românești, al cărei patron spiritual a fost Mihai Eminescu.

Revista este o inițiativă aflată sub semnul recuperării valorilor etice și morale ale presei angajante, aflate în slujba societății contemporane.

Paginile revistei sunt deschise contribuțiilor jurnalistice ale confrăților de breaslă, un jurnal digital al actualității celor implicați cu responsabilitate în promovarea valorilor perene ale scrisului gazetăresc.

Salutăm colaborările ce analizează realitățile și imaginea societății românești actuale, cu instrumente jurnalistice, într-un spirit obiectiv și echidistant.

Textele vor fi depuse în format electronic, editate cu diacritice, cu caractere „Times New Roman”, mărimea 12, la Redacția Revistei Muzeul Presei Românești, sau trimise prin e-mail pe adresa: tanta_tanasescu@yahoo.com

Revista va promova dialogul cu cititorii, publicând toate contribuțiile inedite, texte de referință ale unor mari jurnaliști, documente de arhivă, fotografii etc.

De asemenea, vom prezenta un calendar al evenimentelor la care participă jurnaliști sau membrii unor asociații de profil, în primul rând evenimentele Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România.

Disclaimer: conținutul articolelor colaboratorilor noștri nu reprezintă în mod oficial opinia redacției revistei *Muzeul Presei Românești*, aceasta asumându-și doar rolul de a fi o tribună necenzurată a opiniilor.

Răspunderea juridică privind corectitudinea și veridicitatea informațiilor prezentate, precum și eventualele consecințe revin autorilor, conform prevederilor legale.

EUGEN DOGA

Lansare de carte în premieră națională la București

Motto:

„Prin muzică ne cunoaștem mai bine. Ea ne ține dorul mereu fierbinte. Ea mereu ne cheamă acasă. La mulți ani frumoasă crăiasă Românie! La mulți ani dragi români! Mi-e dor de voi. Mi-e dor de dor.” (Eugen Doga)

În ambientul unui sanctuar al cărții, cunoscuta Bibliotecă Metropolitană București, din Str. Tache Ionescu nr. 4, la data de 5 martie 2024 a avut loc o dublă lansare de carte - în premieră națională, volumul „Viața e ca și o gamă în Do major”, semnată de Eugen Doga, precum și cartea „Eugen Doga – Un om între oameni”, având ca autoare pe cunoscuta scriitoare Rodica Elena Lupu, ambele apărute la editura ANAMAROL.

În prima lucrare sunt incluse cântece compuse de Maestrul Doga de-a lungul anilor, unele dintre acestea fiind preluate din spectacole precum „Unirea cea mare” sau filmul „Maria Mirabela”, dumnealui colaborând cu mulți regizori talentați, amintind pe marii artiști Emil Loteanu și Ion Popescu Gopo. Eugen Doga a compus muzică pentru mai mult de o sută de filme, din care menționăm: „Lăutarii”, „Șatra”, „Anna Pavlova”, „Maria Mirabela”. Pe coperta acestei cărți putem citi următoarele cuvinte ale acestui mare compozitor contemporan, cu rezonanță de aforism memorabil:

„Viața e ca și o gamă muzicală în Do major.

Nu o singură dată am trecut gama acesta de jos în sus, de sus în jos, și de fiecare dată tot nu-mi ajungeau note pentru a continua succesiunea acesta de sunete, fiecare din ele cu culoarea lor aparte, lumi aparte, noi, necunoscute, atât de necesare și mult așteptate de sufletul meu.

Notele așezate în gama Do major sunt albe și curate ca neaua”.

Prezentându-și cartea, maestrul Eugen Doga subliniază: „Cele mai multe valsuri ale mele nu sunt numai pentru dans, ci sunt mai degrabă istorii, povestiri, trăiri. Creația este o mare fericire, o mare bucurie”.

Printre cântecele cuprinse în acest volum lansat în premieră națională la București se numără: „Chemarea dragostei”, „Codrii mei frumoși”, „Florile dragostei”, „Gingașa și tandra mea fiară”, „Gramofon”, „Hora prieteniei”, „Maria, Mirabela”, „Măicuța mea”, „Orașul meu alb”, „Orice femeie e frumoasă”, „Păstrați iubirea”.

Fiecare capodoperă a maestrului Doga are povestea sa: fiindcă și-a dorit foarte mult în tinerețe un patefon, dorință ce l-a urmărit toată viața, obsesia a devenit sursă de inspirație pentru „Gramofon”, considerat unul dintre cele mai populare valsuri ale secolului XX. Dar nu este singura creație ascultată pe toate meridianele Globului, ei alăturându-i-se o altă perla, celebrul vals „Gingașa și tandra mea fiară”, desemnat de către UNESCO drept cea de-a patra capodoperă muzicală a secolului XX. Iar noi ne bucurăm și ne simțim copleșiți ori de câte ori îi ascultăm muzica.

Oriunde se aud sunetele muzicii sale, oricine recunoaște imediat marca Eugen Doga. SUA îi acordă *Medalia de Aur „Omul Mileniului”*, de care s-au bucurat doar 100 de personalități ale lumii.

Cartea semnată de Rodica Elena Lupu, „Eugen Doga - Un om între oameni”, înfățișează aspecte revelatoare din biografia Maestrului Eugen Doga, concepția sa despre viață, despre artă, reflecții profunde despre sensul vieții. Iată, de exemplu, gândurile domniei sale despre muzică: „Muzica este o formă de comunicare universală. Ea nu are nevoie de traducere, aduce oamenii împreună, șterge limitele, naște binele.” Autoarea ne mărturisește că în cadrul colecției „Un om între oameni” sunt cuprinse până acum 41 volume, dedicate unor personalități precum: Eugen Doga, Ioan Aurel Pop, Nicolae Dabija, Ion Dodu Bălan, George Roca ș.a.

La această întâlnire a fost prezent un public entuziast, Maestrul Eugen Doga fiind însoțit în sală de soția sa, Natalia Doga cât și de fiica, Viorica Doga, ce a contribuit alături de tatăl său la alegerea partiturilor reprezentative cât și a fotografiilor publicate cu acest prilej. Octavian Ursulescu, prezentator de festivaluri muzicale, critic de specialitate și om de televiziune, a fost moderatorul acestei duble lansări de carte în zi de Mărțișor. Talentata soprană Ana Cebotari i-a fost și ea alături Maestrului, interpretând cu vocea ei de aur două piese pe muzica lui Eugen Doga, spre încântarea celor prezenți.

În încheierea evenimentului a avut loc o sesiune de autografe, cei prezenți având șansa de a obține două prețioase volume autobiografice precum și autografele acestui mare muzician contemporan. Cum Eugen Doga, purtând cu bucurie mărțișor la piept, a împlinit frumoasa vârstă de 87 de ani pe 1 martie, îi dorim din inimă viață lungă în sănătate, iubire și împliniri creatoare.

La mulți ani, Eugen Doga!

EUGEN DOGA și Tanța Tănăsescu

Dan Toma DULCIU

Repere biografice eminesciene în acte de stare civilă

Biografia poetului Mihai Eminescu comportă multe pete albe, generate fie de penuria de documente relevante, fie născute din existența unor narațiuni provenind din epoci diferite, din surse diverse, ceea ce a dat naștere unor controverse sau semne de întrebare.

În principiu, atunci când o dată biografică este nesigură sau este prezentată în mai multe versiuni, reperul rezonabil ce trebuie luat în considerație trebuie să fie actul oficial, documentul scris. Acesta are întâietate în disputele privind data nașterii, a școlilor sau studiilor absolvite de către Poet, a stării sale de sănătate, a datei decesului ș.a., eliminând incertitudinile sau interpretările cu aspect antagonic, rezultate din existența unor consemnări memorialistice contradictorii sau din deducții logice post factum.

Din nefericire, în privința anumitor membri ai familiei Eminovici ne lipsesc astfel de acte sau documente importante, în special cele de *stare civilă*, care ar fi putut lămuri unele aspecte biografice. Aceasta nu înseamnă că nu au existat inițial, ci faptul că nu au fost descoperite încă sau, foarte probabil, s-au pierdut definitiv, din păcate (certIFICATE de naștere, certificate de deces, diplome școlare etc).

Starea civilă și statutul personal al lui Eminescu

Toate elementele care definesc *starea civilă* a unei persoane (naționalitate, cetățenie, vârstă, sex, domiciliu, statut marital, profesie) au consecințe importante în ceea ce privește identitatea persoanei, drepturile și obligațiile ce decurg în relațiile cu statul, precum și natura acțiunilor pe care le poate întreprinde organul de ordine asupra sa (a se vedea situația cetățenilor străini, a diplomaților, starea de minoritate etc).

Documentele din această categorie, referitoare la Mihai Eminescu, foarte puține, ce este drept, păstrate în Arhivele Naționale ale României sunt: certificatul de botez, cererile de pașaport, legitimația de membru al Societății „*Carpații*”, documentul de deces.

Actele de stare civilă aparținând familiei Poetului, păstrate în Arhivele Naționale, reprezintă o sursă valabilă de date, nu atât pentru crearea arborelui genealogic al acestuia, ci pentru a fixa cu exactitate reperele spațiale și temporale ale prezenței acestor rubedenii în biografia Poetului.

Prezentăm mai jos o listă a actelor de stare civilă ale Poetului și ale familiei sau rudelor lui Eminescu:

- Act de naștere a lui Gheorghe Eminovici, tatăl poetului Mihai Eminescu, datat 1812 febr.10, Călinești-Cuparencu. Se află la D.J.A.N.² -Suceava, col. Registre de Stare Civilă, reg. 2/1802, f. 41, orig. Reprezintă cel mai vechi act de stare civilă pentru rudele Poetului, datând de la începutul secolului XIX:
- Înregistrarea nașterii lui Mihail, fiul lui Gheorghe și al Ralucăi Eminovici, în mitrica Bisericii „*Adormirea Maicii Domnului*”, din Botoșani, datat 1850 ian. 15, Botoșani. Acest act se păstrează la D.J.A.N. - Iași, col. Documente, 555/2, f.1v., la nr. 3, orig.; Alt registru mitrică, D.J.A.N. - Botoșani, col. Registre de Stare Civilă, mitrice Biserica „*Uspenia*” Botoșani, reg. 81 /1850, f. 2, orig. Acest aspect ar merita un studiu separat, ulterior.

Dan Toma DULCIU

Alte documente de stare civilă privitoare la nașteri:

- Înregistrarea nașterii lui Ion Traian Victor George Eminovici, fiul locotenentului Matei Eminovici, în registrul Stării Civile pentru născuți al Primăriei Brăila, datat 1886 iul. 15. Se află în evidențele D.J.A.N - Brăila, col. Stare Civilă comunală Brăila - născuți, reg. 160/1886, f.92, poz. 979; cu mențiune de căsătorie.

În colecția de documente de la Arhivele Naționale ale României, cu dată mai recentă, se păstrează:

- Certificatul de naștere al lui Gheorghe Eminescu, fiul lui Matei Eminescu și al Anei Eminescu, datat 1895 iun. 1. Este păstrat la D.J.A.N. - Iași, col. Documente, 924/83, cop.:
- Certificat de naștere al Iolandei Eminescu, fiica lui Gheorghe Eminescu, militar, și al Elenei, născută Lăbunțev, păstrat la D.J.A.N - Iași, col. Documente, 924/85, cop. Ultimele două sunt copii.

Dintre actele de stare civilă, dedicate căsătoriilor, începem cu cel care consemnează căsătoria Aglaiei Drogli:

- Extras din registrul Stării Civile pentru căsătoriți al comunei Cucorăni, plasa Târgului, județul Botoșani, pe anul 1871, care atestă căsătoria dintre Ion Drogli și Aglaia, fiica lui Gheorghe și Ralu Eminovici, datat 1871 ian. 7. Este păstrat la D.J.A.N - Iași, col. Documente, 924/73, cop.
- Înregistrarea căsătoriei lui Matei Eminovici, fratele Poetului, cu Matilda Ilian, născută Iosefescu, în registrul Stării Civile pentru căsătoriți Brăila, datat 1880 apr. 6, Brăila. Poate fi studiat la D.J.A.N - Brăila, col. Stare Civilă comunală Brăila - căsătoriți, reg. 47/1880, f. 40-41; poz. 91; cu mențiunea divorțului din 1890.

РЕГИСТРЪ ИМЕНЪ НАЩЕPE ИИ БОТЕЗЪ									
№	Ата		Ботезъ		Отеца		Номасъ карасъ		Имена на Предишния, стария, сѣ Мисерла Царинладъ Предишния.
	Име	Адресъ	Име	Адресъ	Име	Адресъ	сѣ датъ прѣдшващъ	сѣ датъ прѣдшващъ	
1	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана
2	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана
3	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана
4	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана
5	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана
6	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана
7	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана
8	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана
9	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана
10	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана	Ботезъ	Ана

РЕАЛНА 1884		
Имена на Сѣ	Имена на Предишния, стария, сѣ	Имена на Предишния, стария, сѣ
Ана	Ана	Ана
Ана	Ана	Ана
Ана	Ана	Ана
Ана	Ана	Ана
Ана	Ана	Ана
Ана	Ана	Ана
Ана	Ана	Ана
Ана	Ана	Ана
Ана	Ана	Ана
Ана	Ана	Ана

Certificatul de naștere al lui Eminescu

- Actul de căsătorie al căpitanului Matei Eminovici cu Ana Condeescu, datat 1890 oct. 21. Actul este păstrat la D.JA.N. - Iași, col. Documente, 924/81, extras.

De asemenea, în rândul actelor de stare civilă se numără și cele rezultate în urma unor divorțuri.

În această categorie avem:

- Sentința civilă nr. 108, emisă de Tribunalul județului Prahova, Secția a II-a, datată 1890 apr. 28, Brăila, prin care s-a hotărât divorțul dintre căpitanul Matei Eminovici și Matilda Eminovici. Documentul se găsește la D.J.A.N. - Brăila, col. Starea Civilă comunală Brăila - divorțuri, nr. 116/1890, f. 57v.-59, transcrisă în registrele zilnice de căsătorii, vol. II, sub nr. 134, din 9 aug. 1890.

Un lot mai numeros îl reprezintă actele de stare civilă atestând decesele membrilor familiei lui Eminescu:

- Actul de deces al lui Vasile Eminovici, bunicul lui Mihai Eminescu, datat 1844 febr. 20, Călinești-Cuparencu. Se află la D.J.A.N - Suceava, col. Registre de Stare Civilă, reg. 1/1802, f. 119-120.
- Certificat de deces al lui Gh. Eminovici, militar, 29 ani, fiul lui Gheorghe și Ralu Eminovici, datat 1873 nov. 2. Este păstrat la D.J.A.N - Iași, col. Documente, 924/74, cop.
- Înregistrarea decesului Ralucăi Gh. Iminovici, în vârstă de 60 de ani, soția lui Gh. Eminovici, fiică a defuncților Vasile și Paraschiva Iurașcu, în Registrul Stării Civile. Este datat 1876 aug. 15, Ipotești. Poate fi studiat la D.J.A.N - Botoșani, col. Registre de Stare Civilă, reg. 58/1876, f. 50, orig. Documentul acesta menționează numele mamei Poetului sub forma Raruca Gh. Eminovici, în etate de 60 de ani, de profesiune liberă, fiică a defuncților Vasile și Paraschiva Irașcu (?). Așadar, iată că la Ipotești numele mamei poetului era pronunțat Raruca....Sau poate este o eroare !
- Înregistrarea decesului lui Gh. Eminovici, la vârsta de 72 ani, în registrul Stării Civile pentru morți al Primăriei Cucorăni, datat 1884 ian. 9. Se păstrează la D.J.A.N.- Botoșani, col. Registre de Stare Civilă, reg. 70/1884, f. 77, nr. 1, orig.
- Înregistrarea decesului lui Neculai Eminovici în registrul Stării Civile pentru morți al Primăriei Cucorăni, în vârstă de 42 ani, mort prin împușcare, fiu al lui Gheorghe și Raluca Eminovici, decedați, datat 1884 mart. 9. Aflat în evidența D.J.A.N. - Botoșani, col. Registre de Stare Civilă, reg. 70/1884, f. 81, nr. 9, orig. Acest document ne prezintă următoarele detalii în legătură cu acest nefericit frate: de religie ortodoxă, acesta avea profesia „arendas de moșie”, mort prin „împușcare de sine însuși” (sinucidere), holtei, fiu major al decedaților Gheorghe Eminovici și a Rarucăi (!).
- Înregistrarea decesului poetului Mihail Eminescu, în registrul Stării Civile București, pentru morți, pe anul 1889, datat 17 iunie 1889. Este păstrat la D.M.B.A.N., col. Registre de Stare Civilă București, reg. Stării Civile pentru morți din anul 1889, f. 141 v., nr. 2935.
- Înregistrarea decesului Harietei Eminovici, sora Poetului, înregistrată sub numărul 813 în Registrul stării civile pentru morți, datat 15 octombrie 1889, Botoșani. Cauza morții: „Apoplexie cerebrală”, locul decesului fiind Botoșani, Str. Sf. Neculai, nr. 114.³

Ținând cont de aceste aspecte evocate mai sus, vom încerca să lămurim unele semne de întrebare legate de un document de stare civilă, referitor la M. Eminescu, numit „act de moarte”, de fapt este vorba de o notificare în Registrul pentru decese, cu numărul 2935, din data de 17 iunie 1889, efectuată la Oficiul de stare civilă al Primăriei București.

Documentul acesta, prezentat publicului în anul 1939 de către Alex F. Mihail, în revista „Realitatea Ilustrată”⁴, conține vizibile erori.

Trebuie spus că documentul păstrează tipicul celorlalte acte de stare civilă, în sensul că are o denumire oficială („act de moarte”, deși în terminologia *Codului Civil Român* de la 1864 el se numește „act de încetare din viață”), un număr de înregistrare, o dată precisă, prezentând următoarele date esențiale: numele și prenumele

decedatului, vârsta, ocupația, numele părinților, locul și data decesului, numele și ocupația martorilor, semnătura acestora, mențiunea dacă li s-a citit și au fost de acord cu conținutul actului (în cazul în care nu știu a citi, scrie și semna), numele celui care a întocmit documentul și calitatea sa oficială. Trebuie spus că acest document nu reprezintă un *Certificat de deces*, nici un act administrativ, emis de către o autoritate a statului, în sensul larg al cuvântului, ci o filă dintr-un registru special. Ne putem pune întrebarea: în ce măsură acest act este valabil și care sunt eventualele consecințe juridice generate de asemenea erori?

Cu alte cuvinte, ar trebui să vedem care sunt condițiile de formă și fond pentru validitatea unui asemenea act de drept administrativ, în speță fila din Registrul de stare civilă, rubrica decese, consemnând moartea lui Mihai Eminescu?

Potrivit doctrinei, *actele de stare civilă* sunt *înscrișuri doveditoare ale actelor juridice și faptelor de stare civilă*. Ele reprezintă *instrumente de probă (instrumentum probationem)* ale *statutului civil* al unei persoane.

Prin urmare, fiind instrumente de probațiune a stării civile a unei persoane, acestea trebuie să fie *înscrișuri autentice*, fiindcă în baza lor se vor emite ulterior acte doveditoare, precum: certificatul de naștere, certificatul de botez, certificatul de căsătorie (mai recent, *certificatul de divorț*, în cazul unui divorț pe cale amiabilă și nu judecătorească, situație în care există Hotărâre de divorț), certificatul de deces.

Ca înscrișuri doveditoare ale actelor juridice și faptelor de stare civilă (nașterea, căsătoria, decesul), acestea se înscriu în *registru de stare civilă*, de către un funcționar de stat anume desemnat – *ofițerul de stare civilă* – funcționar cu atribuții precise în acest scop.

Până la jumătatea secolului al XVII-lea, pe teritoriul țării noastre exista cutuma ca datele stării civile ale persoanei fizice să fie dovedite prin martori sau documente de familie.

Prin prevederile codului de legi emis în timpul lui Matei Basarab, cunoscut sub numele „*Pravila cea mare*”, Mitropolia Munteniei a primit îndatorirea de a ține evidența scriptică a divorțurilor, înmormântărilor și a altor *evenimente de stare civilă*.

De altfel, deși ar părea o prevedere învechită, menționez faptul că în Austria nașterile, botezurile, căsătoriile, divorțurile și decesele erau înregistrate în condici speciale, ținute de parohiile din fiecare localitate, reglementare care a fost abolită abia în anul 1938.

Ulterior, în Țara Românească, prin dispozițiile „*Codului Caragea*” iar în Moldova, prin prevederile „*Codului Calimach*”, era obligatorie înființarea în fiecare județ a unor condici speciale, unde să fie înscrise *evenimentele de stare civilă*.

Cu toate acestea, conform tradiției, actele doveditoare ale stării civile au continuat să fie emise de către autoritățile religioase, a se vedea, de exemplu, *Certificatul de botez* al lui Mihai Eminescu, emis de către parohul Bisericii „*Uspenia*” din Botoșani, consemnând data nașterii ca fiind 15 ianuarie 1850.

Condica specială (catastif, registru) în care fiecare biserică consemna o naștere, un botez, o căsătorie sau un deces se numea „*metrică*” sau „*mitrică*” iar, pe alocuri, prin „*mitrică*” se înțelegea *certificat de naștere*.

Abia sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza, evidența evenimentelor de stare civilă au fost reglementate prin *Codul Civil* de la 1864, ceea ce a marcat începutul procesului de etatizare a activității de evidență a actelor și faptelor juridice de stare civilă.

De acum încolo, activitatea respectivă va fi atribuită autorităților laice (administrative) ale statului.

Dacă vom reciti prevederile *Codului Civil Român* de la 1864 vom observa cât de minuțioase erau reglementările în materia actelor de stare civilă, sediul materiei găsindu-se în *Cartea I* (despre persoane), *Titlul II* (art. 21-86) și art. 151-161 (despre formalitățile relative la căsătorie).

O serie de prevederi normative, enumerate în *Codul Civil* de la 1864, vor fi menținute ulterior în legislația ce va reglementa regimul juridic general al actelor și faptelor de stare civilă, cu unele mici modificări.

În continuare vom analiza documentul doveditor al decesului lui Mihai Eminescu, ce a stârnit numeroase nedumeriri, în contextul prevederilor exprese ale *Codului Civil* de la 1864, sub imperiul căruia s-a efectuat operațiunea de înregistrare a decesului poetului în *Registrul Stării Civile* (pentru morți) din cadrul *Oficiului de stare civilă* al Primăriei București, la data de 17 iunie 1889.

Potrivit reglementărilor generale, consemnările înregistrate în *Registrul de stare civilă*, rubrica decese, trebuie să îndeplinească următoarele condiții, cerute de lege:

1. Înscriș autentic;
2. Înscriș întocmit în condițiile stipulate de legislația în vigoare, (în speță Eminescu de prevederile Codului Civil de la 1864);
3. Înscriș întocmit de către un funcționar numit „*ofițer de stare civilă*” ori de persoane delegate de către acesta;
4. Înscriș înregistrat în registre cu un regim special –, „*Registrele de Stare Civilă*”;
5. Înscrișul trebuie să dovedească (să probeze) starea civilă a persoanei decedate, la data emiterii acestui act.

Așadar, după cum vom observa în facsimilul de mai jos, fila din *Registrul de Stare Civilă*, document aflat la Arhivele Naționale ale României, conține următoarele erori:

- a) Vârsta: 43 de ani (corect: 39 de ani)
- b) Numele tatălui: Mihail Eminovici (corect: Gheorghe Eminovici)
- c) Locul decesului: Strada Municipală nr. 14, Suburbia Domnița Bălașa (corect: Strada Plantelor nr. 9, Sanatoriul „*Caritatea*”, unde a decedat de fapt Poetul). La adresa Str. Municipală nr. 14 se găsea „*Spitalul Brâncovenesc*”.

Importanța documentului

Cu excepția datelor eronate (cum ar fi de exemplu prenumele tatălui Poetului, vârsta etc), de înțeles, fiindcă au fost culese de la persoane ce nu știau a citi și scrie, celelalte elemente documentare sunt conforme cu prevederile legii.

Prin urmare, nu trebuie să îi acuzăm pe cei doi angajați necalificați, probabil simpli îngrijitori (în terminologia vremii „*servitori*”) de ignoranță în ceea ce privește vârsta poetului, ci trebuie să analizăm doar ceea ce este legat de deces, ei fiind probabil martori oculari.

Sunt de reținut următoarele detalii importante: Numele decedatului, calitatea sau funcția acestuia, data și ora decesului, locul unde s-a produs, numele martorilor oculari și funcția acestora, numele medicului care a constatat decesul. Prin urmare, documentul precizează fiecare element enumerat mai sus: *Mihail Eminescu, Poet, 15 iunie anul curent, ora 3 a.m, Str. Municipală nr. 14, Suburbia Domnița Bălașa, Iordache Munteanu, Ion Știrbu, îngrijitori de spital, dr. Sutzu.*

Discuție:

Deși ambele prenume cunoscute ale Poetului - Mihai, Mihail - au legitimitatea lor, în actul analizat este folosită varianta Mihail (menționată în Certificatul de botez din 1850 și folosită pe coperta Ediției Princeps a poeziilor lui Eminescu). De asemenea, este de observat faptul că autorul acestui înscriș consemnează nu numele de familie – Eminovici -, ci acel „*nom de plume*”, Eminescu, pseudonim propus de I. Vulcan și acceptat de către poet.

Bellu

REGISTRU STAREI CIVILE
PENTRU MORȚI

Ortodox - Român

Mihail
Eminescu
de 43 ani
poet
ne căsătorit

No. 2935

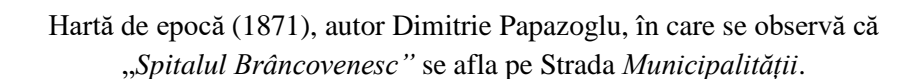
Din anul una mie opt sute opt dect și nouă luna Iunie
șioa septe spre olece — ora două spre olece
meridiane. — Act de mörte a Dñi Mihail Eminescu de pălma
deci și trei ani, poet, necăsătorit nascut în Bocu-
na Bălăseani fiul Decedatului Mihail Eminovici
alle anamunde nu sa putut lusa. —
decedat la cinci spre olece corent- ora trei ante
meridiane, în casa din strada Municipală — No. 14 Subun-
bia Dămina Bălăsea Martori atz fost: Dl. Iordache
Munteanu - de antz trei deci — de profesie
servitor, din ocel spital. —
și D. Ion Iirbu — de antz două deci și cinci
de profesie servitor din strada aceeași
No. 14 de la ocel spital —
cart atz subscris împreună cu noi acest act dupe ce li s'atz cerit, —
Cazul morței s'a constatat de noi prin doctoru verifcator D-lu Șu-
-țu — care a și liberat certificatul cu No. 761
Făcăt de noi Nicolae Ilagi Stoica flic consiliar
al comunei Bucuresci și oficar de stare civilă. Martori n'au stit subscr.

Martori } I. Munteanu
 } I. Iirbu

Oficiary
[Signature]

Am putea oare presupune că Mihai Eminescu intrase în memoria colectivă în special prin volumele sale de poezii și nu prin articolele polemice din presa vremii? Desigur, actul analizat nu stabilește verdicte de critic literar, fiind mai degrabă rezultatul unei viziuni subiective a autorului lui, Nicolae Hagi Stoica, consilier comunal, respectiv ofițer de stare civilă!

Aducem ca argument al erorii comise de către Nicolae Hagi Stoica - fiul, ofițer de stare civilă, faptul că documentul menționează numele dr. Sutzu, despre care știm cu precizie că avea locul de muncă în Strada *Plantelor*, la Institutul „*Caritatea*”!

Cât privește chestiunea vârstei - 43 de ani -, probabil că este rezultatul unei aprecieri subiective, fiindcă faciesul celui decedat părea al unui om mult mai în vârstă. Cine analizează masca mortuară a lui Eminescu, chiar în zilele noastre, nu îi va indica vârsta reală: 39 de ani!

De obicei, orice înscris care emană de la o instituție publică sau care aparține unei asemenea instituții se numește *înscris oficial*. Falsificarea unui înscris oficial sau folosirea lui, cunoscând că este fals, în vederea producerii de consecințe juridice, constituie infracțiunea de *fals în înscrisuri*.

Înregistrarea morții lui Mihai Eminescu are caracterul de *înscris autentic*. În *sens larg*, prin înscris autentic se înțelege orice înscris al cărui conținut nu poate fi supus vreunui dubiu, discuție, el fiind opus al *înscrisului fals*.

Asemenea *înscrisurilor notariale*, toate *actele de stare civilă* îndeplinesc aceste condiții enunțate mai sus, fiind calificate drept *înscrisuri autentice*.

Sub aspectul *forței probante*, înscrisul autentic face dovada despre data sa până la *înscrierea în fals* și se bucură de *prezumția de validitate*. Ca urmare, el este opozabil *erga omnes*.

Emanând de la un agent constatatator abilitat legal (ofițerul de stare civilă), deci având competență legală, actul autentic se mai numește și *înscriș original* sau *înscriș primordial*.

În rezumat, enumerăm prevederile obligatorii ce au fost respectate la înscrierea decesului lui Mihai Eminescu în *Registrul de stare civilă*, la data de 17 iunie 1889, conform *Codului Civil Român* atunci în vigoare (Cartea I *Despre persoane*, Titlul II *Despre actele Stării Civile*, Capitolul 4 *Despre actele de încetare din viață*, Art. 63): „Nici o înmormântare nu se va face fără autorizație. Autorizația se dă de ofițerul stării civile, care nu o va putea elibera până ce mai întâi nu va merge însuși la locuința celui încetat din viață, ca să se încredințeze despre moartea sa și până nu va trece 36 de ore de la încetarea din viață, afară de cazurile prevăzute de regulamentele polițienești. În localitățile unde se vor fi aflând revizori de morți, ofițerul stării civile îl va lua cu dânsul pentru a face constatarea. Autorizația de înmormântare se va da fără plata de vre-o taxă.”

De asemenea, potrivit aceluiași Articol 63 din *Codul Civil Român*, la dosar trebuia să existe *Autorizația de Înmormântare*. După cum se vede în facsimilul prezentând înregistrarea din *Registrul Stării Civile*, în colțul din stânga apare însemnarea „*Bellu Ortodox Român*”. Aceasta înseamnă că autorizația de înmormântare a fost dată pentru *Cimitirul Ortodox de la Bellu*.

Această însemnare a fost făcută abia la data de 17 iunie 1889, la prânz, la orele 12, fiindcă legea impunea ca, nu mai târziu de 3 zile (17 iunie), funcționarul să se deplaseze la ultimul domiciliu al decedatului și să constate personal decesul.

Așadar, chiar în ziua înhumării, 17 iunie, funcționarul Primăriei a făcut consemnarea necesară în *Registrul Stării Civile*. Aceasta explică și întârzierea cu care a avut loc ceremonia religioasă funebră, spre apusul zilei, încălcându-se oarecum cutumele bisericești, care nu recomandă ca înmormântările să aibă loc după lăsarea serii.

De asemenea, următoarele două articole din *Codul Civil Român* de la 1864 elucidează conținutul acestui document, precizând ce trebuie să conțină acesta:

Astfel, Articolul 64 preciza: *„Actul de încetare din viață va fi redactat de către ofițerul stării civile, după declarația a doi martori; acești martori vor fi, de se va putea, din cele mai de aproape rude sau vecini. Iară când cineva va muri afară din domiciliul său, persoana, în locuința căreia a murit, dimpreună cu ruda sau alte persoane, vor servi ca martori.”*

Prin urmare, știindu-se identitatea celor doi martori, cu nume și prenume, funcție și vârstă (30, respectiv 25 de ani, în 1889), aceștia puteau furniza indicii utile pentru biografia poetului, dacă aceștia ar fi insistat să afle date suplimentare asupra ultimelor zile din viața lui Eminescu, dar nu au făcut-o!!!

De asemenea, avem explicația faptului că nu există nici o semnătură a martorilor, deoarece, fiind simpli îngrijitori la spital, nu știau să scrie sau să semneze!

Documentul mai precizează, de asemenea și celelalte date cerute de lege: vârsta (greșită, desigur), starea civilă (necăsătorit), locul nașterii (Botoșani), numele tatălui (greșit) și profesia decedatului (Poet); aceasta se explică prin prisma conținutului *Articolului 65* din *Codul Civil Român* de la 1864, care prevedea:

„Actul de încetare din viață va cuprinde: prenumele, numele, vârsta, profesiunea și domiciliul mortului; prenumele celui alt soț, dacă mortul era căsătorit sau văduv; prenumele, numele, vârsta, profesiunea și domiciliul celor ce au declarat moartea, și, de sunt rude, gradul înrudirii. Același act va mai cuprinde, pe cât se va putea ști, prenumele, numele, profesiunea și domiciliul părinților mortului și locul nașterii sale.”

Foarte interesant ni se pare și conținutul *Articolului 66* din sus amintitul cod. *„Dacă încetarea din viață a vreunei persoane s-a întâmplat în spitalele militare, civile, sau în ori ce alte stabilimente publice sau particulare, superiorii, directorii, administratorii și stăpânii acelor case vor fi datori a da de știre în 24 ore ofițerului stării civile, cari, va merge îndată ca să se încredințeze de moartea acelei persoane, după declarațiunile ce i se vor fi făcut și după științele ce va fi luat; se vor ține în zisele spitale și stabilimente registre destinate spre a se înscrie acele declarațiuni și științe. Ofițerul stării civile va întocmi actul de încetare din viață, și îl va trimite la locul unde cel ce a încetat din viață va fi avut cel din urma domiciliu, pentru a se înscrie în registre”.*

Așadar, în ipoteza că Mihai Eminescu a murit la data de 15 iunie 1889⁵, dr. Al. A. Șutzu era dator a anunța *Serviciul de Stare Civilă* asupra acestei situații. Acesta s-a mulțumit doar să atașeze *certificatul constatator al decesului*. De asemenea, el era obligat a ține în spital o *condică de evidență* a pacienților care au decedat, fiind internați în stabilimentul său medical, cu menționarea cauzelor și circumstanțelor morții acestora. Oare, unde se află acest document foarte important?

În sfârșit, pentru cei ce atribuie moartea lui Eminescu urmare unui act violent, din partea unui pacient ce era coleg de internare cu Poetul, conținutul articolului 67 *Cod Civil Român* ar trebui să ne dea de gândit!

În situația unui gest criminal îndreptat asupra lui Eminescu, era obligatorie o anchetă care să elucideze cazul. Altfel, nu era permisă înregistrarea decesului!

Or, această anchetă nu a avut loc. Se poate concluziona că nu au existat motive de punere în aplicare a *Articolului 67* din *Codul Civil Român*:

„Când vor fi oarecare semne sau indicii de moarte violentă sau alte împrejurări bănuitoare, mortul nu se va putea îngropa decât după încheierea unui proces verbal de către un funcționar polițienesc față de un medic sau chirurg spre a se constata starea cadavrului, și a verificării altor împrejurări relative la acesta, precum și orice informațiuni ce se vor putea lua despre prenumele, numele, vârsta, profesiunea, locul nașterii și domiciliul aceluia mort”.

De asemenea, *Articolul 68* ne arată clar ce obligații procedurale trebuiau îndeplinite de către funcționarul polițienesc, în cazul de mai sus. Or, nu există nici o dovadă legală că la Institutul Dr. Sutzu a avut loc un atentat asupra vieții lui Mihai Eminescu. Altminteri, raportul poliției ar fi trebuit să consemneze acest fapt, iar rezultatul anchetei ar fi ajuns atât la membrii familiei celui decedat, ori la *Serviciul Stării Civile*, unde ar fi trebuit să fie consemnat în registre.

Abia peste 40 de ani, într-un interviu de presă, un bărbat care pretindea că era frizerul regelui Carol I, pe nume Dumitru Coșmănescu, relatează că ar fi asistat la asasinatul asupra lui Mihai Eminescu, petrecut în grădina Institutului dr. Sutzu, cazul fiind mușamalizat. Acest argument a dat naștere la teoria conspirației în cazul lui Eminescu.

Să presupunem, la limită, că a existat o înțelegere ascunsă, pentru mușamalizarea cazului: ... Ne putem întreba, cum s-ar fi putut ascunde această crimă, știindu-se că la morga *Spitalului Brâncovenesc* s-a făcut autopsia cadavrului în fața multor ziariști, prieteni, profesori universitari, studenți⁶ ? Dacă ar fi existat această lovitură brutală asupra craniului lui Eminescu, cauzatoare de moarte, leziunea produsă de cărămidă nu putea fi ignorată. Or, în raportul de expertiză medicală asupra creierului Poetului nu au fost consemnate asemenea traumatisme cauzatoare de deces.

În concluzie, așa cum am mai spus mai sus, teoretic vorbind, actul analizat nu ar putea fi anulat, decât în măsura în care s-ar dovedi că nu îndeplinește condițiile de fond, rezultate din prevederile *Codului Civil Român* de la 1864.

În acest context, avem din păcate un contra-exemplu edificator, referitor la nerespectarea normelor legale chiar în ceea ce privește un membru al familiei Poetului.

Astfel, cu prilejul morții lui Iorgu Eminovici, fratele Poetului, în *Registrul Stării Civile* pentru morți (numărul 62, din 2 noiembrie 1873, ora zece dimineața), apare următoarea însemnare: *Act de moarte al lui Gheorghe Eminovici, în etate de ani douăzeci și nouă, de profesiune militar în armată. Ne căsătorit. Fiu al d-lui Gheorghe Eminovici și a D-nei Rarița (?). Mort alaltăieri la ora două din noapte. În casa părinților săi din cotuna Ipotești. Martori au fost D-nii Constantin Leancă.....”*⁷

În partea stângă a documentului este făcută următoarea mențiune: *„Gheorghe sin Gheorghe Eminovici: N.B. Defunctul au încetat din viață la 21 Septembrie anul curent și s-au și înmormântat de preot fără autorizația Primăriei – care declarare s-au făcut astăzi de către părintele defunctului – care pe preot se va înainta Parchetului pentru cutezare”.*

Așadar, nu contează că numele mamei decedatului este consemnat greșit (Rarița în loc de Raluca), ci doar faptul că înregistrarea decesului s-a făcut tardiv, în afara intervalului de trei zile, încălcare a legii ce a dat naștere unui dosar penal la adresa preotului care a autorizat înmormântarea fără respectarea prevederilor legale!

În acest sens, ilustrez cu încă un caz în care Gheorghe Eminovici a avut de a face cu rigorile justiției, tot din nerespectarea legilor. Astfel un document, datat 1858 ian. 21, Botoșani, păstrat în cioră la D.J.A.N - Botoșani, fond Protopopiatul Botoșani, ds. 32/1855-1861, f. 81-82v., conține Raportul Protoieriei Botoșani către Mitropolie, în cazul botezului catolicului Samoil Franco, la Ipotești, săvârșit ilegal de preotul de acolo, la îndemnul lui Gh. Eminovici.

Nu știm care au fost urmările acestei anchete, dar este evident că s-au încălcat unele prevederi cu privire la desfășurarea botezului de către un preot ortodox, care a creștinat o persoană având altă religie⁸.

În încheiere, doresc să amintesc faptul că orice document referitor la biografia eminesciană, inclusiv cele de *Stare Civilă*, sunt importante, cu condiția de a fi interpretate în corelare cu reglementările juridice ale vremii, cu circumstanțele concrete, altminteri, scoțând un cuvânt sau o sintagmă din context, se pot trage concluzii grăbite sau emite interpretări greșite.

De exemplu, în multe studii dedicate ultimilor ani din viața lui M. Eminescu întâlnim expresii legate de „*arestarea Poetului*”.

Pentru a fi corecți, trebuie să folosim termenul de „*reținere*”, fiindcă noțiunea juridică a *arestării* presupune o procedură specială: existența unui document emis de către un organ al statului (judecător, procuror, organ de poliție), parcurgerea unui proces desfășurat în instanță sau prezentarea unei hotărâri sau decizii luate de un organ abilitat.

Or, chiar și în cazuri de forță majoră, *reținerea* unui individ nu înseamnă *arestarea* sa, acest fapt procedural presupunând obligatoriu unui document care să precizeze durata arestului, motivarea deciziei etc. Ceea ce nu s-a întâmplat vreodată în cazul lui Eminescu, cel mult putem vorbi de măsuri abuzive de ordin medical, de măsuri administrative nelegitime sau vag motivate de considerente de păstrare a ordinii publice.

În diferite studii sunt evocate cu lejeritate și alte expresii, cum ar fi „*și mai potoliți-l pe Eminescu*”, dar despre semnificația acestei exprimări, voi reveni cu alt prilej.

¹ În sistemul arhivistic național există un *Fond Eminescu*, păstrat însă la diverși posesori de documente: Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (D.A.N.I.C.), Direcția Municipiului București, Direcțiile Județene ale Arhivelor Naționale: Arad, Argeș, Bihor, Bistrița – Năsăud, Botoșani, Brașov, Brăila, Caraș-Severin, Călărași, Cluj, Constanța, Galați, Iași, Mehedinți, Neamț, Olt, Satu-Mare, Sălaj, Sibiu, Suceava, Vaslui, Vrancea, precum și diverse documente aflate în fonduri și colecții publice sau particulare, biblioteci sau muzee. Documentele (în anul 2000 erau catalogate circa 1356 unități arhivistice, acoperind perioada 1806-1992) se referă, în majoritatea lor, la biografia Poetului, la strămoșii lui Eminescu, la familie (părinți, frați, surori), la rude (mătuși, unchi), urmașii din ramurile colaterale, apropiați ai acestuia. Unitățile arhivistice menționate constau în documente oficiale, acte juridice, acte administrative, acte medicale, manuscrise, scrisori, fotografii, memorii, cereri, procese-verbale, poezii, publicații ocazionale, obiecte, cărți etc. În cazul nostru ne interesează doar actele de stare civilă.

² D.J.A.N. – Direcția Județeană a Arhivelor Naționale; D.A.N.I.C. -Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale; D.M.B.A.N. – Direcția Municipiului București a Arhivelor Naționale.

³ 1889 oct. 14 - Certificat de deces al Henriettei Eminovici (Eminescu), în vârstă de 32 ani, înregistrat la 15 octombrie. D.J.A.N. - Iași, col. Documente, 924/80, cop.

⁴ Alex F. Mihail, „50 de ani de la moartea lui Eminescu”, în „*Realitatea Ilustrată*”, nr. 630/1939.

⁵ Este vehiculată ca dată a trecerii la cele veșnice și data de 16 iunie 1889, așa cum apare pe placa postată pe imobilul din Str. Plantelor nr. 9. Credem că posibilă confuzie s-a născut din interpretarea orei decesului: 3 noaptea (sau 3 a.m.). Dar nu știm dacă este vorba de noaptea zilei de 15 sau a zilei de 16 iunie 1889. Conform actului constatator al decesului, este vorba de ziua de 15 iunie !

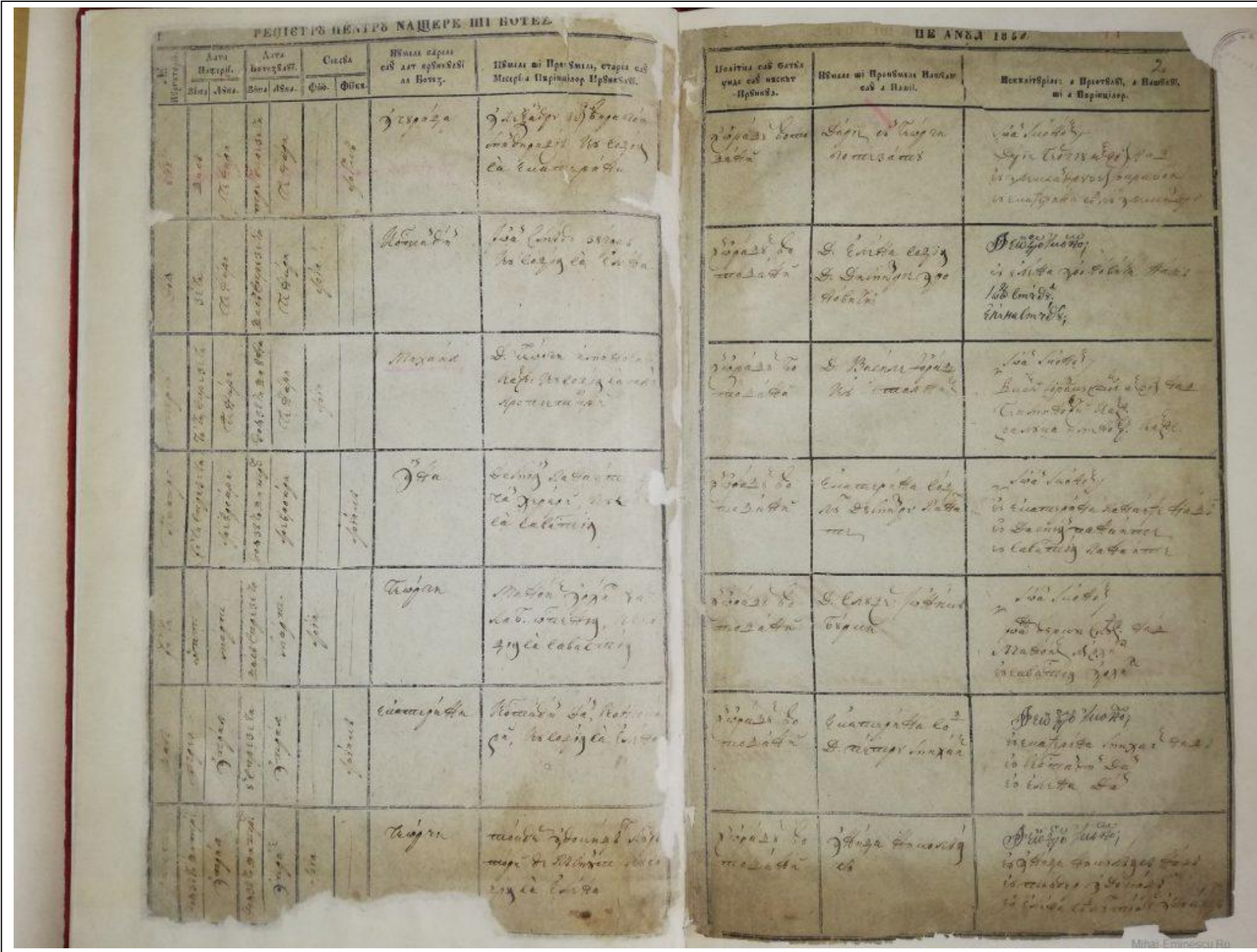
⁶ Un document apocrif, intitulat „*Raport de Autopsie a lui Eminescu*” (pe care prof. N. Barbu îl atribuie clar doctorului Al. A. Sutzu, ca și Călin N. Cernăianu, în timp ce N. Georgescu îl neagă) precizează: „*Autopsia făcută 24 ore după moarte la amfiteatrul Spitalului Brâncoveanu, de domnii profesorii Alexianu și Sutzu și în fața primului procuror [al] Trib. Ilfov, d-lui Inspector al Poliției, d-lui Secretar general al Ministerului Instrucțiunii Publice, mai multor amici, ziariști, doctori și studenți a venit să confirme diagnosa făcută în timpul vieții, punând sub ochii asistenților toate leziunile anatomo-patologice ale periencefalitei difuze cronice.*” Așadar, la 16 iunie 1889, din dispoziția lui T. Maiorescu, la morga Spitalului Brâncovenesc (unde funcționa și W. Kremnitz, în calitate de medic primar) s-a făcut autopsia cadavrului lui M. Eminescu de către profesorii Al. A. Sutzu și Gr. Alexianu. În anul 1889, Gr. Alexianu (domiciliat în Str. Colței nr. 62) era Director General al Direcției Generale a Serviciului Sanitar din cadrul Ministerului de Interne și membru al Consiliului Sanitar Superior. În același timp, el era și medic legist în cadrul Parchetului de pe lângă Tribunalul Ilfov. De asemenea, dr. Gr. Alexianu era profesor de patologie medicală la Facultatea de Medicină din București. Dr. Al. A. Sutzu (1837-1919) era medic al Ospiciului de alienați Mărcuța,(domiciliul Str. Plantelor nr.1), fondator al Institutului „*Caritatea*”. Cei doi profesori figurează în anul 1891 drept membri ai Consiliului Sanitar Superior. Profesorul dr. Al. A. Sutzu, deși avea ca specialitate psihiatria, putea efectua o asemenea operație, deoarece, începând cu anul 1879, îndeplinea funcția de profesor de medicină legală la Universitatea din București. Să vedem cine erau ceilalți „*spectatori*”. În anul 1889, prim procuror al Tribunalului Ilfov era magistratul G. Boldur – Voinescu (Str. Aureliu nr. 2), iar Ștefan C. Mihăilescu (domiciliat în str. Colței nr. 54) era secretar general al Ministerului Instrucțiunii Publice. Nu este menționat numele reprezentantului poliției. Presupunem că, în calitate de inspector al poliției puteau fi următorii: Sc. Al. Orescu, sau C. Dristorian, ambii comisari inspectori clasa I, respectiv Em. Florescu, C. Grant sau G. Crețu, toți trei comisari inspector clasa II. Doar acești 5 funcționari din Prefectura Poliției Capitalei aveau în mod oficial calitatea de inspector de poliție.

⁷ 1873 nov. 2 - Certificat de deces al lui Gh. Eminovici, militar, 29 ani, fiul lui Gheorghe și Ralu Eminovici. D.J.A.N - Iași, col. Documente, 924/74, cop.

⁸ Anaforaua Mitropoliei Moldovei către Ministerul de Justiție, în legătură cu botezul ilegal al catolicului Samoil Franco, săvârșit de preotul din Ipotești, naș fiind căminarul Gh. Eminovici, datată 1859 oct. 21, Iași: Documentul prezintă rezoluția juristului Apostoleanu. Acesta se află la D.J.A.N - Iași, fond Ministerul de Justiție - Moldova, tr. 1756, op. IV-1993, ds. 1057, f. 1362, orig.

Statuia lui Mihai Eminescu, bronz, sculptor Oscar Han,1932, oraș Constanța,

Fotocopie a Registrului nr. 81/1850 din Colecția de acte de stare civilă a orașului Botoșani, unde este înregistrată nașterea lui Mihail, fiul lui Gheorghe și al Ralucăi Eminovici, din categoria socială a proprietarilor, la data de 15 ianuarie (stil vechi) (A se vedea rubrica a treia). Același registru consemnează și data botezului, pe 21 ianuarie.

Text:

Nr. curgătoriu:

Trii (3)

Data nașterii:

ziua cincisprezece,

luna ghenari

Data botezului:

ziua douăzeci și una,

luna ghenari

Secsul:

fiu

Numele carele s-au dat pruncului la botez:

Mihail

Numele și pronumele, starea sau meseria părinților pruncului:

D. Ghiorgghi Iminovici, căminar, cu soția sa Raluca, proprietari

Politiea sau satul unde s-au născut pruncul:

În orașul Botoșani

Numele și prenumele nașului sau a nașii:

D. Vasile Iorașcu, stolnic

Iscăliturile: a preotului, a nașului și a părinților:

Ioan Ikonom, Vasile Iorașcu stolnic au fost naș, G. Iminovici căm<ina>r, Raluca Iminovici, căm<ina>re

Dr. Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS

Ordinul „Carol I” decernat în 1922 Mitropolitului Primat al României

Cu ocazia Încoronării Suveranilor României și urmare a raportului lui I. G. Duca, ministrul Afacerilor Străine, cancelar al Ordinilor, nr. 53.117 din 14 octombrie 1922 (fig. 1), regele Ferdinand I a semnat în Sinaia, la 14 octombrie 1922, decretul nr. 4.310 (fig. 2)², prin care îl numea membru al Ordinului „Carol I” în gradul de Mare Cruce pe I.P.S.S.D.D. Miron Cristea, Mitropolit Primat al României (fig. 3)³. În adresa nr. 60.566 din 22 noiembrie 1922 către ministrul de Externe, Ministerul Cultelor și Artelor menționează: „Avem onoarea a vă înapoia adeverința nr. 4310/1922 prin care se dovedește primirea brevetului și însemnelor de Mare Cruce al Ordinului Carol I, de către Înalt Prea Sfinția Sa Mitropolitul Ungro-Vlahiei și Primat al României, Dr. Miron Cristea” (fig. 4)⁴.

Prezentăm descrierea distincției onorifice, precum și reproducerea grafică care provin de la Arhivele Naționale Istorice Centrale din București (documentele) și de la Muzeul Național de Istorie a României (decorația).

Ordinul „Carol I” a fost instituit pe 10 mai 1906, pentru „a perpetua amintirea anului al 40-lea al domniei regelui Carol I”⁵. Conform Regulamentului pentru punerea în aplicare a legii relativă la instituirea Ordinului „Carol I”⁶: „Ordinul Carol I este o cruce de aur cu suprafețele în relief împodobită, de o parte și de alta, cu smalt roșu deschis și înconjurată, între ramuri, de câte 9 raze de aur. Are în față (avers) un vultur, ale cărui aripi sunt întinse. Acel vultur are pe cap o coroană și ține, oblic, în cioc, o cruce și în gheare o sabie și un sceptru. Sub vultur se află o banderolă ondulată de aur, cu inscripțiunea: PRIN STATORNICIE, LA IZBÂNDĂ. În centrul vulturului este un medalion de aur, pe care este reproducă, în relief, efigia regelui, având de o parte și de alta câte o ramură de aur (fig. 5)⁷. În dosul crucii (revers), tot de smalt roșu deschis, este un cerc cu inscripțiunea: 1866 – 10 Mai – 1906, având, la mijloc, cifra regală (fig. 6)⁸. Crucea, în gradul de Comandor, este atârnată de o panglică (cordea), moarăță, albastru deschis, cu câte o dungă de aur, pe marginile sale, dungă țesută cu fire de mătase roșie, crucea cu un diametru 64 mm și panglica lată de 46 mm și de lungime egală cu periferia gâtului. Crucea, în gradul de Mare-Cruce, este de asemenea ca cea de Comandor, însă cu un diametru de 77 mm și este atârnată de vârful unei lente (cordon) moarăță, albastru deschis ca mai sus, lenta lată de 102 mm și de o lungime egală cu periferia bustului corpului. Pe lângă lentă (cordon) mai este și o placă, sau stea, cu opt

raze, având un diametru de 90 mm (fig. 7)⁹. Lenta cu crucea din vârful lentei formează, împreună cu placa, gradul de Mare-Cruce”¹⁰.

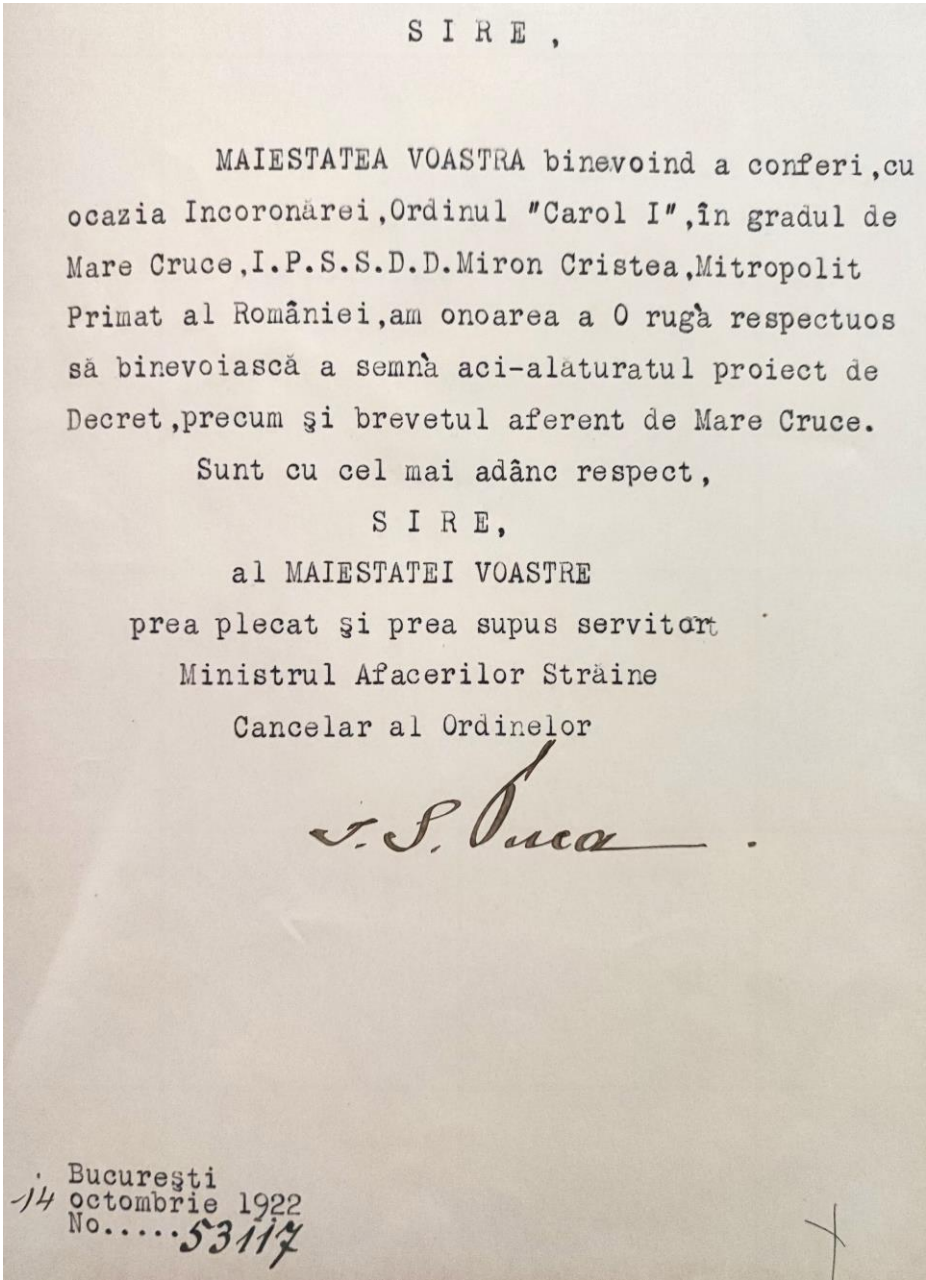

Fig. 1. Raportul lui I. G. Duca, ministrul Afacerilor Străine, cancelar al Ordinilor, nr. 53.117 din 14 octombrie 1922.

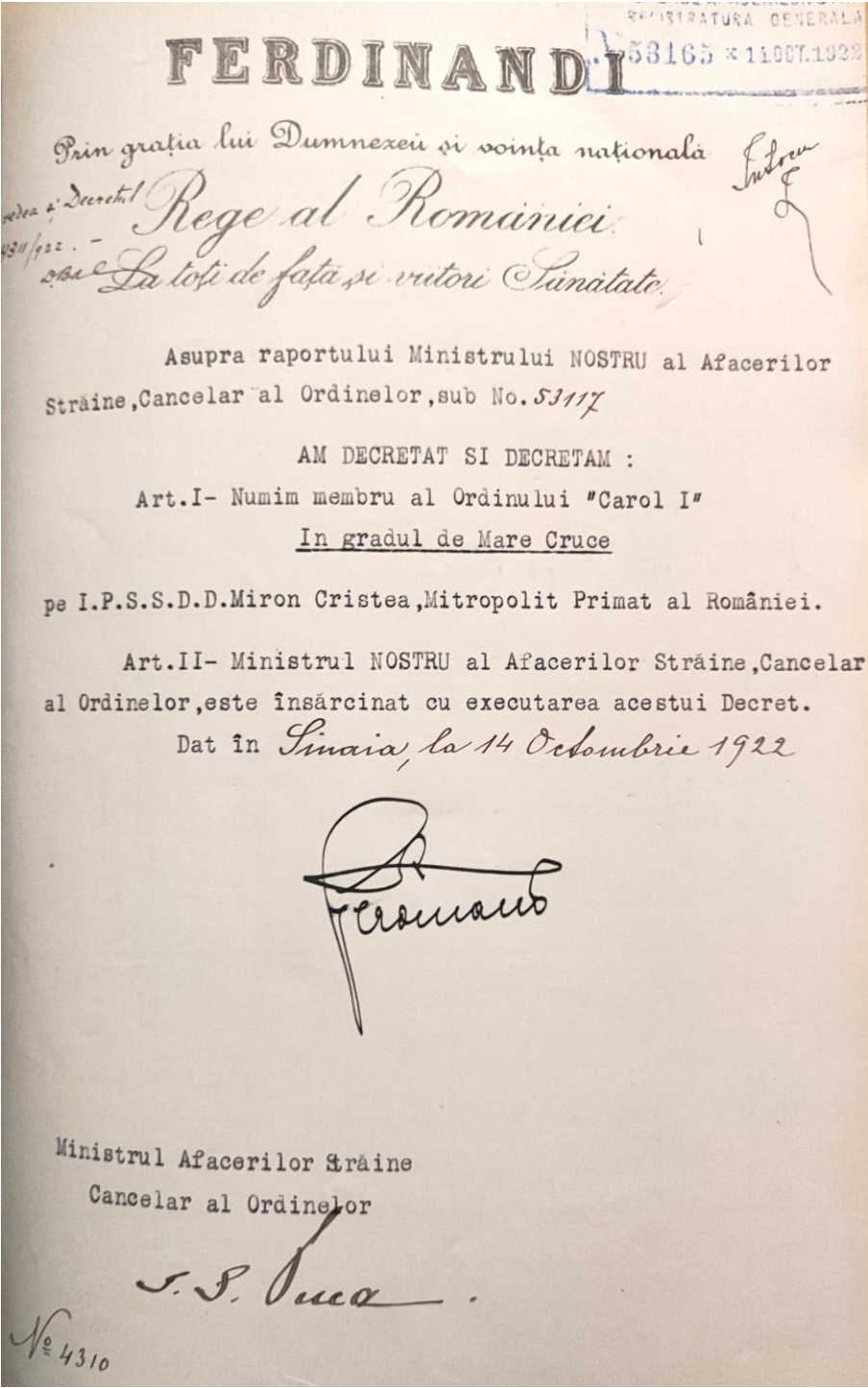

Fig. 2. Decretul regal nr. 4.310 din 14 octombrie 1922.

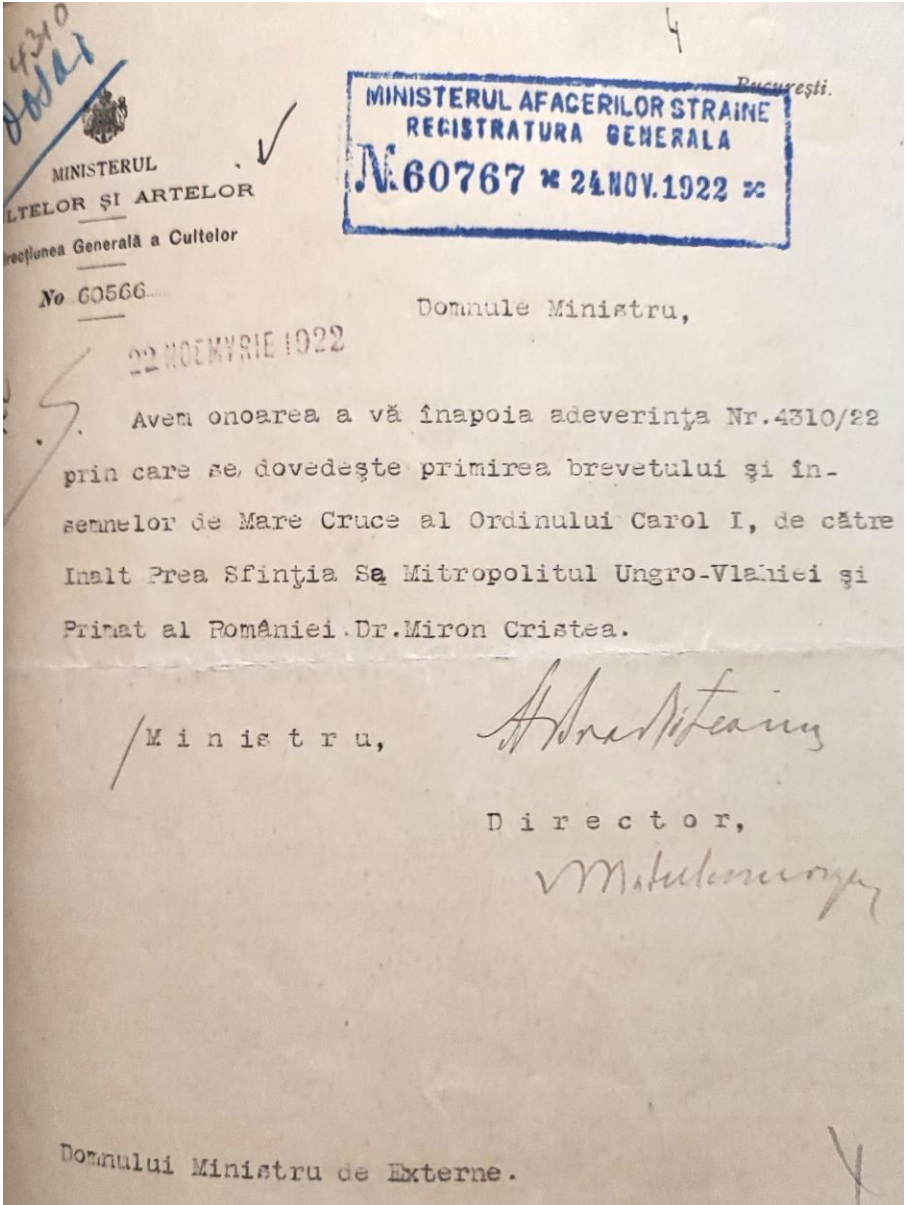

Fig. 4. Adresa Ministerului Cultelor și Artelor nr. 60.566 din 22 noiembrie 1922.

Fig. 3. Miron Cristea purtând pe piept mai multe decorații, între care și placa de Mare Cruce a Ordinului „Carol I”.

Fig. 5. Crucea Ordinului „Carol I” (avers).

Fig. 6. Crucea Ordinului „Carol I” (revers).

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe. Cancelaria Ordinilor*, dosar nr. 242/1922.
² *Ibidem*.
³ *Idem, Miron Cristea*, dosar nr. 46, f. 68.
⁴ *Idem, Ministerul Afacerilor Externe. Cancelaria Ordinilor*, dosar nr. 242/1922.
⁵ *Legea pentru instituirea Ordinului „Carol I”* (aflată la Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe. Cancelaria Ordinilor*, dosar nr. 226/1922).
⁶ Publicat în „Monitorul Oficial” nr. 32 din 10 / 23 mai 1906, pp. 1131-1136.
⁷ Muzeul Național de Istorie a României, inv. 126457.
⁸ *Idem*.
⁹ *Idem*, inv. 116743.
¹⁰ Tudor Alexandru Martin, Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, *Onoarea națiunilor (II). Ordine și decorații românești din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2016, pp. 106-114; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Ordinul „Carol I” conferit în 1922 lui Take Ionescu*, în „Independența Română - Independența prin cultură”, nr. 83, septembrie-octombrie 2023, p. 47.

Fig. 7. Ordinul „Carol I” în gradul de Mare Cruce.

Ionel NOVAC

Un mesaj botoșănean la moartea lui Aron Densușianu

Restituire...

La 2 septembrie 1900, la Iași, după o viață pusă în slujba luptei pentru drepturile românilor transilvăneni și cu sănătatea zdruncinată, trecea la cele veșnice profesorul, avocatul și omul politic care a fost ardeleanul Aron Densușianu. Născut la 9 noiembrie 1837 la Densuș (Hunedoara), a urmat, cu mari întreruperi, cursurile școlii militare din Hațeg și ale gimnaziului din Blaj (absolvit în 1860), apoi pe cele ale Academiei de Drepturi din Sibiu, pe care o termină în 1864.

După o carieră strălucită, derulată pe parcursul mai multor ani la Sibiu, Făgăraș și Brașov, din cauza ostilității autorităților locale, dar și a singurătății pe care o simțea tot mai mult în ultimii ani, în toamna lui 1880 Aron Densușianu se stabilește cu familia la București. Aici spera să găsească un teren mai favorabil realizării planurilor și aspirațiilor sale, dar și să ocupe un loc de profesor la Universitate. Însă la București nu va rămâne decât un an, deoarece în toamna anului 1881 catedra de limba și literatura latină a Universității de la Iași devine vacantă, iar acesta solicită și i se aprobă postul de profesor suplinitor.

După obținerea cetățeniei române (1882) și susținerea concursului pentru ocuparea catedrei ieșene (1883), Aron Densușianu, membru corespondent al Societății Academice încă de la 14 septembrie 1877, este numit profesor titular, prin decret regal, în ianuarie 1887. Post pe care îl va ocupa până la moartea sa, survenită în deplină maturitate profesională, la 2 septembrie 1900.

Aron Densușianu, sursa foto: Internet

Trecerea neașteptată la cele veșnice a profesorului și militantului politic Aron Densușianu a dat naștere unui emoționant val de regrete și compasiune în rândul tuturor celor care l-au cunoscut, i-au fost colegi ori studenți sau doar au auzit de el. Astfel că, zile la rând, zeci de scrisori și telegrame de condoleanțe, atât din întreaga țară, cât și din străinătate, au sosit pe adresa familiei, fie direct doamnei Densușianu, fie adresate copiilor Elena și Ovid, ultimul la acea acea dată profesor la Facultatea de Litere din București.

În rândurile care urmează prezentăm mesajul trimis lui Ovid Densușianu de către institutorul Ion Dima Patranu din Botoșani, pare-se un apropiat al acestuia, așa cum rezultă din modul familiar în care i se adresează:

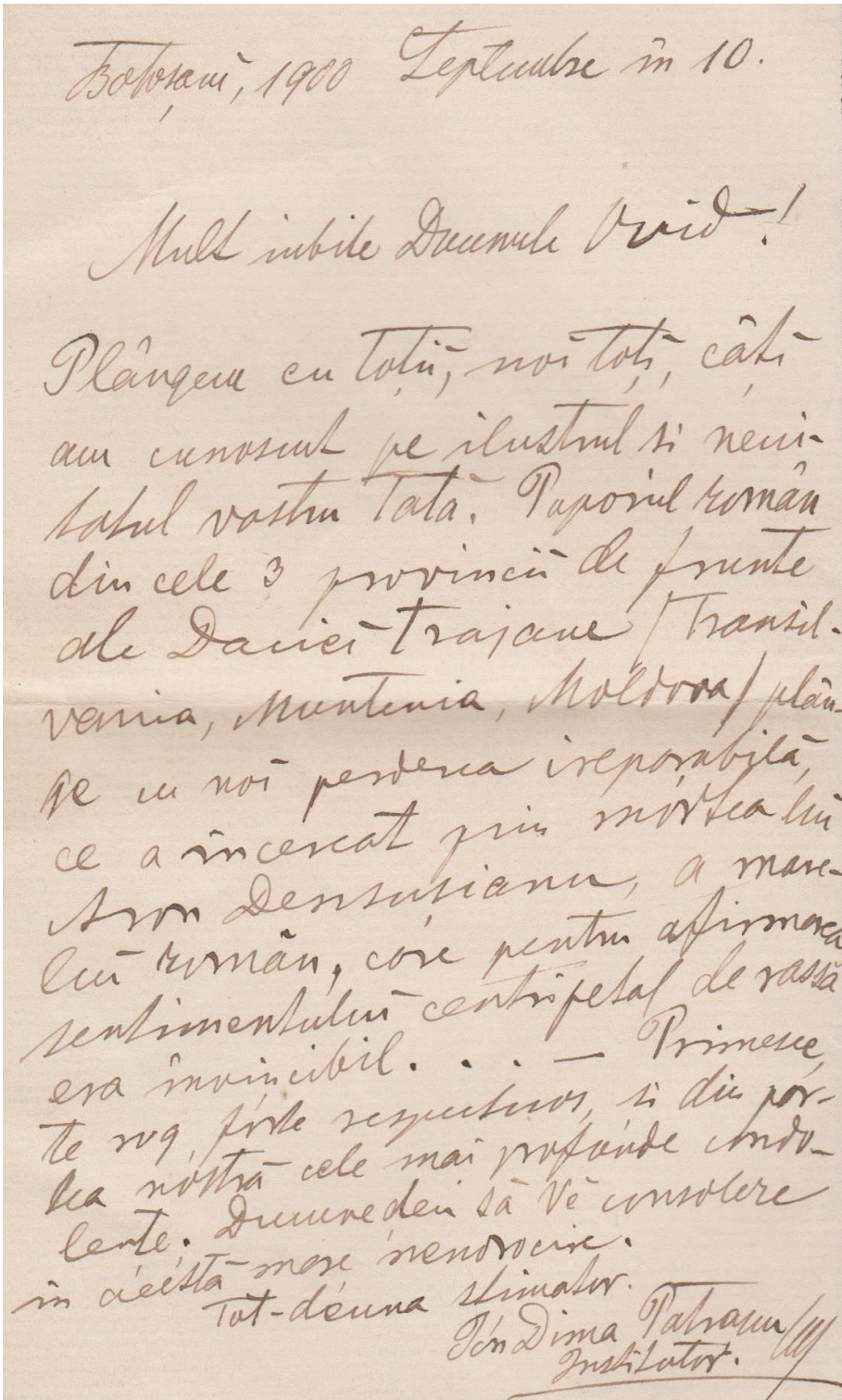
„Botoșani, 1900 Septembrie în 10

Mult iubite Domnule Ovid!

Plângem cu toții, noi toți, câți am cunoscut pe ilustrul și neuitatul vostru tată. Poporul român din cele 3 provincii de frunte ale Daciei Traiane (Transilvania, Muntenia, Moldova) plânge cu noi pierderea ireparabilă ce a încercat prin moartea lui Aron Densușianu, a marelui român, care pentru afirmarea sentimentului centripetal de rasă era invicibil... - Primesce, te rog, forte respectuos, și din partea noastră cele mai profunde condolențe. Dumnezeu să vă consoleze în această mare nenorocire.

Tot-deuna stima lui

Ion Dima Patranu
Institutor.”

Mormântul lui Aron Densușianu se află în Cimitirul „Eternitatea” din Iași, parcela 7/I, rândul 7, locul 3. „Cu Aron Densușianu, afirma A.D. Xenopol la moartea acestuia, s-a stins unul din elementele cele mai destoinice ale învățământului superior... Adusese din țara lui de baștină și o învățămintă iubire de țară și neam, care-l punea în fruntea tuturor manifestărilor naționale”.

Dr. Marian NENCESCU

Zorii literaturii neo-elene, la București.

Un roman uitat al Principelui Nicolae Mavrocordat

În iulie 1711, Țarul Petru cel Mare al Rusiei a vizitat Iașii, fiind primit de moldoveni cu mare alai, „de caimacani, boieri, orășeni și cler, cu tot chirosul”, cum spune cronicarul Ion Neculce, unde admiră Mănăstirile Trei Ierarhi, Golia și Sfântul Nicolae Domnesc, în toată splendoarea lor. Cu acel prilej, domnitorul Dimitrie Cantemir făcu public conținutul Tratatului său secret cu Țarul, ce prevedea, între altele, instituirea în Moldova a domniei ereditare, anume spre a curma anarhia boierilor. „Te-ai cam grăbit, Măria Ta, cu chematul moscalilor”, ar fi spus în Divan, boierul Iordache Roset, care mai apoi, pentru aceste vorbe, a fost exilat la Soroca. Urmare a alianței cu rușii, a fost implicarea Moldovei în războiul ruso-turc, pierdut la Stănilești (în ținutul Fălciu, pe malul Prutului) și re/venirea pe tronul Moldovei a lui Nicolae Mavrocordat, primul domn „fanariot” din istoria țării, după cum consemnează cronicile. Practic, odată cu această domnie a urmat „secolul fanariot”, ce a durat până la Revoluția lui Tudor Vladimirescu, din 1821, când tot sub influență grecească, odată cu Războiul grec de Independență, și cu sprijinul Eteriei, au sfârșit și domniile fanariote din Țările Române. De remarcat că însuși termenul de „fanariot/ți” (etimologic, „grecii din cartierul Phanar /,loc rău, impropriu de locuit”, din Istanbul”), a avut de-a lungul timpului mai multe înțelesuri, variind de la înțelesul nobil, „urmași ai familiilor bogate, educați și pregătiți să preia funcții publice importante în statul Otoman”, până la sensul modern, peiorativ, variind între „cannaile des Phanariotes”, cum apare în lucrarea lui Marc-Philippe Zallony, „Essai sur les Fanariotes”, Marseille, 1824, sau „homme austaciueux (îndrăzneț), hypocrite, dissimulateur”, din „Dicționarul Tezaur al limbii române”, al lui A.T. Laurian și I.C. Maxim, cu contribuțiile lui B.P. Hasdeu și Al. Philippide, 1913. Doar grecii îl mai traduc pe „fanariot” cu „patriot”, dar asta e o problemă internă (detalii despre aceste amănunte de natură lingvistică aflăm de la Jacques Bouchard. „Depuis quand existe le terme Phanariote” - www.sfb-episteme.de).

Paradoxal, adversari în viața politică, prin atitudinea față de otomani, și indirect prin poziția față de religia creștină, Nicolae Mavrocordat și Dimitrie Cantemir au avut multe puncte comune: imensa cultură de tip occidental, acumulată în anii de formare intelectuală, interesul pentru reforme fundamentale în viața publică și, mai ales, pasiunea pentru cărți și pentru scris, ambii lăsând posterității lucrări (inclusiv de sertar) ce surprind și azi. Se vorbește adesea despre vechimea literaturii române. Unii, luând *ad litteram* termenul de literatură, în litera și în spiritul limbii române, se limitează să o identifice doar de la cronicari încoace. Alții merg mai departe și sporesc izvoarele cu textele în limba latină ale protoromânilor, din secolele III-VI, d.Ch., alții se limitează să plece de la Neagoe Basarab, care și-a scris, totuși, „Învățăturile către fiul său Theodosie” în limba slavonă, sau chiar de la Cantemir, care, în exil, a scris preponderent în limba latină. Constantin Noica a mai adăugat la tezaurul literaturii române și scrierile în neo-greacă ale profesorilor de la Academiiile Domnești, din București și de la Iași (v. art. „Aristotelismul în Principatele Române din sec XVII-XVIII. Valorificarea filosofică a lui Teofil Coridaleu”, „majoritatea filosofie românească”, cum obișnuia să spună marele nostru filosof, în rev. „Studii clasice”), mai ales că aceștia erau și filosofi neo-aristotelieni, formați la școala Occidentului. Pe fond, fiecare are dreptate, dacă la izvoarele cunoscute mai adăugăm și baza culturii românești, miturile și literatura populară. Există însă și zone mai puțin cercetate ale culturii noastre moderne, între care și scrierile cu caracter beletristic ale unor domnitori sau demnitari fanarioți

Dr. Marian NENCESCU

scrise în limba neo-greacă, dar care au trăit totuși și au creat la București, tipărindu-și cărțile mai întâi în țară, iar apoi în Occident. Este și cazul lui Nicolae Mavrocordat, ale cărui lucrări ilustrează începuturile neo-elenismului, mișcare culturală de renaștere a spiritului grecesc, termen opus, dar nu diferit, de spiritul apusean al Epocii Luminilor, „zorii” literaturii noastre moderne. Aceste texte merită, dacă nu recuperate, măcar valorificate, așa cum a făcut un mare elenist și prieten al poporului nostru, profesorul canadian Jacques Bouchard (n. 1940, Trois Rivieres, Canada), în cărțile sale. Menționăm, în context, că Jacques Bouchard este unul dintre specialiștii mondiali ai literaturii perioadei iluministe timpurii, din Grecia și din România. A studiat și a editat scriitori greci din Fanar și a coordonat lucrări de masterat și doctorat despre acest subiect. A scris numeroase articole și cărți despre „iluminism”, în franceză, greacă și română. De asemenea, a publicat studii și traduceri din poezia greacă modernă, în special din aceea suprarealistă. Jacques Bouchard este preocupat îndeosebi de problema traducerii literare, printre autorii traduși de Domnia Sa aflându-se și Nicolae Mavrocordat (1680-1730). Lucrări ale sale au apărut la edituri precum

Prof. Jacques BOUCHARD

Gallimard, Seuil, L’Harmattan, Presses de l’Université de Montréal, L’Instant même (Québec), Omonia (București), Centre Pompidou etc. Este membru al Academiei de Litere și Științe Umaniste, a Societății Regale din Canada, și membru de onoare al Institutului de Studii Sud-Est Europene, al Academiei Române. În 2005 președintele Greciei Konstantinos Stephanopoulos i-a conferit Crucea de Aur a Legiunii de Onoare a statului grec.

„Fanariotismul” literar, sau, ca să folosim un termen modern, „spiritul levantin” din cultura noastră, nu a dispărut cu totul din mentalul colectiv, dacă ar fi să ne referim chiar și la un scriitor avangardist, precum Urmuz, care își începea celebra „Fabulă”, cu o referire la un obiect vestimentar purtat multă vreme și la noi, o „marcă” a epocii: „Cică niște cronicari /Duceau lipsă de șalvari”, iar Coșbuc, în „Cântecul redutei” era chiar mai tăios: „Căpitanii-și pierd șalvarii/ Fac mătânii ghinerarii/ Că-i la deal, și-i greu să-l urci”, asta ca să nu uităm de trecut și ascundem sub preș mizeria fanarioților, care nu a fost mai prejos de lașitatea noastră.

Despre familia Mavrocordaților, și în special despre Nicolae, primul domn fanariot de la noi, fiul „Exaporitului”, Alexandru Mavrocordat, marele dragoman/translator al Curții Otomane, istoricii sunt de acord că reprezintă, în cultură și în politică, ceea ce s-a numit cu o sintagmă nemuritoare „Bizanțul după Bizanț”, respectiv o generație de „oameni iubitori de cultură, cu renume de învățați, și neobosiți colecționari de lucruri rare” (Vasile Mihordea, „Biblioteca domnească a Mavrocordaților”, București, Imprimeria Națională, 1941). La 18 ani era numit, prin protecție paternă, dragoman, iar la 29 de ani ajunge, pentru o scurtă perioadă, de numai 10 luni, Domn al Moldovei, în defavoarea lui Antioh Cantemir. Educat în spirit elenist de același fost profesor al lui Dimitrie Cantemir, Iakovos Manos, din Argos, Nicolae Mavrocordat avea mai puțin profilul unui funcționar otoman, chiar ridicat la rangul de „Domn”, cât al unui intelectual apusean: erudit, clasicist, neoaristotelian și poliglot, exact calitățile dovedite și de Dimitrie Cantemir, cu care s-a aflat permanent într-o benefică rivalitate (Tudor Dinu, „Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat. Rivalități politice și literare”, Humanitas, 2011). De altfel, scrierile sale, ca și gusturile literare, indică o predilecție pentru filosofia și literatura clasică, iar apropierea de Patriarhul Hrisant Notaras, al Constantinopolului, explică interesul său pentru Țările Române. Despre cultura sa imensă, aflăm date din cele mai veridice surse istoriografice: Nicolae Iorga, „Catalogul cărților greco-latine, italiene, franceze ale lui N.M, pentru uzul lui”, și Corneliu Dima-Drăgan, „Catalogul cărților de la Mănăstirea Văcărești”, manuscris inedit, publicat postum, în Revista „Varia” , an VIII, 2005. Și ca să nu trecem cu ușurință peste o pagină luminoasă din Istoria Bibliotecilor Românești, vom semna că: „Orientul întreg n-a mai avut o Biblioteca asemenea lui Mavrocordat” (Nicolae Iorga, „Pilda bunilor domni din trecut”, în „Istoria învățământului românesc”, București, Casa Școalelor, 1928, p. 60), majoritatea cărților sale fiind adăpostite la Mănăstirea Văcărești, unde și-a ales și mormântul. Pe același plan, se situează și sprijinirea Academiei Domnești, de la Iași și București (despre care vorbea și Constantin Noica - n.n.), preocupare constantă, începută chiar în cursul primei și scurtei sale domnii moldovene (în 1709).

În acest context se situează și „prima carte de proză de ficțiune” a literaturii neo-grecești, cum o numea istoricul grec Constantin Dimaras („Istoria literaturii neo-grecești”, București, Editura pentru Literatură Universală, 1968, p. 68), romanul „Răgazurile lui Filotheu”, scris de Nicolae Mavrocordat, probabil între 1717-1720, când s-a aflat cu domiciliul forțat („arestat”) la Alba Iulia și la Sibiu, roman rămas aproape un secol în manuscris, fiind practic re/descoperit de călugărul grec Grigore Constantinos, în anul 1800, și tipărit pentru prima dată într-o ediție științifică/„critică”, de Jacques Bouchard, la Atena, în 1989, cu o Prefață de Constantin Dimaras. Traducerea în limba română a cărții aparține tot lui Jacques Bouchard și a apărut la București, în 2015, la Editura Omonia, iar o

ediție bilingvă, greco-franceză, a apărut la Montreal, în 2021, sub egida Centrului de Studii Neo-Elene al Universității din Montreal, tot prin grija lui Jacques Bouchard. Prin conținut și prin maniera narativă, cartea ne duce cu gândul spre celebra „Lettres persanes”, a lui Montesquieu, publicată însă abia în 1721, o satiră la adresa societății occidentale, creștine, și în special a politicii și a manierelor franceze, dar și spre romanul filosofic „Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea”, al lui Dimitrie Cantemir (tipărit în 1698), o sumă a disputelor vremii despre suflet, natură și conștiință, ce aduce în prim plan omul înțelept, creștinul care este chemat să se împace cu lumea, iar nu să se retragă în solitudine, în baza unor criterii morale rigide.

Nicolae MACROCORDAT

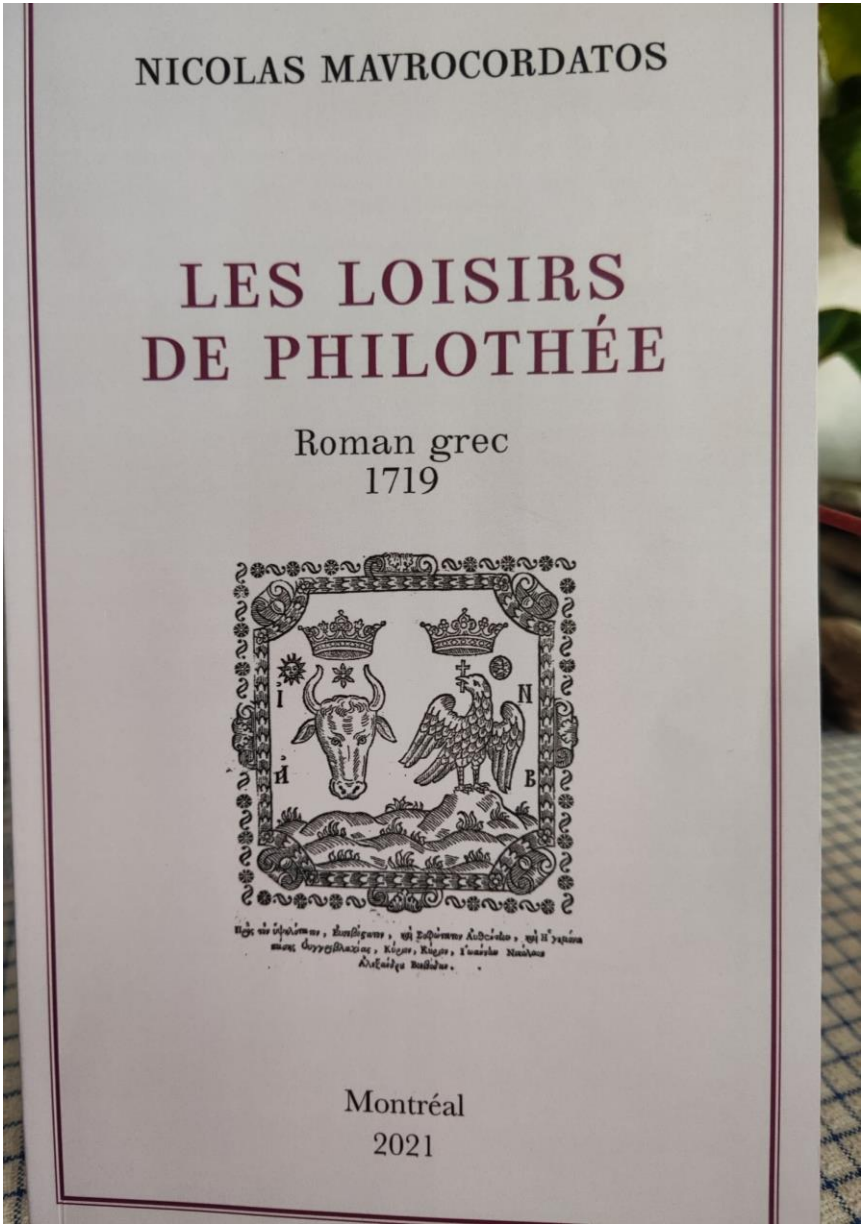
Asemeni altor modele de înțelepți care reușesc să se împace cu rigorile și moravurile moderne, păstrându-și intacte conștiința și idealurile morale, și personajul Filotheu (literar, „iubitor de Dumnezeu”), al lui Nicolae Mavrocordat, probabil un alter-ego al autorului, îi ascultă pe toți, și face cum îi dictează conștiința. Cartea redă, la persoana întâi, „dialogurile” lui Filotheu cu o serie de personaje fictive: un barcagiu otoman, un grec, un celt (francez?), un britanic, un italian etc, ce se plimbă prin Istanbul (prilej pentru a evoca vechiul Stadion, rămas probabil intact din vremea Bizanțului), apoi se retrage într-unul din chioșcurile ascunse în grădinile de pe dealurile ce străjuiesc Cornul de Aur, discutând, enunțând opinii contradictorii pe teme de religie, educație, filosofie, cultură. Lipsa acțiunii (modalitate narativă curentă în epocă) este compensată de abundența ideilor. În spiritul „raționalismului”, Nicolae Mavrocordat emite opinii curajoase, sau condamnă cu ironie excesele religioase: obscurantismul, fatalismul, superstițiile. În carte apare și portretul, indirect al sultanului Ahmet al III-lea, ocrotitorul său politic și inițiatorul Epocii Lalelelor (1718-1730), perioada cea mai fastă a istoriei moderne a Imperiului Otoman, și care a fost marcată de deschiderea curajoasă spre Occident. Chiar și azi, floarea de lalea, prezentă ca motiv abstract în poezie, în picturi, sau în încrustații decorative de pe zidurile unor monumente, reprezintă un simbol al gingășiei și al rafinamentului. Mesajul cărții „Răgazurile lui Filotheu” este preponderent „creștin, îndrăzneț și avangardist” (Traian Ostahie, „Disimulare și prudență la început de secol XVIII, în www.cunoașterea.ro), iar Jacques Bouchard spune că Mavrocordat era „un om cu viziune, îndreptat spre viitor” („Les loisirs de Philothee”, op. cit. p. XIII). Cu totul, Domnitorul fanariot Nicolae Mavrocordat, o sosie a lui Filotheu din literatură, a aplicat în cursul celor patru domnii ale sale succesive, din Țările Române, principiile „despotismului luminat” o formă de „europenism avant-la-lettre”, cum

le numea Jacques Bouchard în Prefața cărții sale, publicată la Montreal.

Astăzi, moștenirea literară și culturală a Mavrocordaților, domnitori culți și luminați într-o perioadă întunecată a istoriei, este cu totul umbrită. Mănăstirea Văcărești, fala familiei (zidită între 1719-1723), în stil neo-brâncovenesc, este doar a o amintire, fiind demolată abuziv, fără un motiv anume am spune, în 1985. Din fericire, Jacques Bouchard a vizitat-o înainte de demolare, și a apucat să scrie câteva amintiri prețioase. La fel, și Biblioteca la care ținea atât de mult a fost vândută de fiul său Constantin, la rândul lui domn de șase ori în Țările Române, ca să-și răscumpere libertatea, de la turci. Au rămas doar portetele de familie, decupate de pe zidurile de incintă ale Mănăstirii, înaintea demolării, și care mai sunt expuse din când în când la Muzeul Municipiului București, fiind păstrate în condiții improprii, într-un depozit de la Mogoșoaia. Cu totul, destinul acestei familii de domnitori ne amintește de unul dintre panseurile favorite din romanul „Răgazurile lui Filotheu”: „Fericirea sau necazurile oamenilor nu țin de calitățile lor, ci de destin”.

Referitor la romanul care i-a schimbat oarecum soarta, fiind cel mai consecvent promotor al său în posteritate, istoricul și filologul canadian Jacques Bouchard, spunea într-unul din interviurile sale pentru presa din țară („Ziarul de Duminică”, 30 aprilie, 2015): „Citind acest prim roman din literatura neogreacă, scris într-o greacă literară, adică în greaca veche a secolului al XVIII-lea, am fost convins pe dată de importanța acestui text pentru istoria literaturii și a ideilor. Descopream, sub îndrumarea lui Constantin Dimaras, existența Iluminismului timpuriu grecesc și, în consecință, pe aceea a Iluminismului timpuriu din România. Munca de adunare a manuscriselor, de stabilire a textului, de întocmire a aparatului critic și, în fine, de traducere și de comentare a durat cincisprezece ani. Pentru a reuși în acest demers, am urmat cursurile de limbă română de la Brașov, în 1975, în dorința de a-i citi pe istoricii români, dar și pe clasici: Cantemir, cronicarii... În urma lecturii istoriografiei românești, mi-am dat seama că a existat o adevărată simbioză între cultura română și cea greacă chiar înainte de venirea fanarioților în Principatele Dunărene. Am susținut ideea unei istorii românești de expresie grecească. Romanul lui Nicolae Mavrocordat este o operă de ficțiune scrisă de principe în timpul captivității sale din Transilvania. Așadar, este un text pe care publicul român are toate motivele să-l cunoască”

Dr.Ist. Ion CONSTANTIN

Un document istoric deosebit *Raportul politico-economic despre Basarabia* *al căpitanului John Kaba din armata SUA*

După încheierea Primului Război Mondial, Conferința de Pace de la Paris a recunoscut, în virtutea principiului naționalităților și a dreptului popoarelor la autodeterminare, actele unioniste românești desfășurate pe parcursul anului 1918. Prin tratatele semnate cu Austria (Saint Germain en Laye, 10 septembrie 1920), cu Bulgaria (Neuilly sur Seine, 29 noiembrie 1919) și cu Ungaria (Trianon, 4 iunie 1920) sunt recunoscute de către comunitatea internațională drepturile imprescriptibile ale statului român asupra Bucovinei, Dobrogei întregi și Transilvaniei, iar prin tratatul de la Sèvres, din 10 august 1920, se fixează granița în Banat.

În afara acestui sistem rămânea tocmai provincia românească care se întorsese cea dintâi „acasă”: Basarabia. Recunoașterea internațională a actului unirii de la 27 martie 1918 a fost urmarea unui proces laborios și de lungă durată, o adevărată „bătălie diplomatică” (după cum se afirmă de multe ori în istoriografia românească), fiind consacrată în drept de abia în ultima etapă a Conferinței de Pace.

În esența ei, situația Basarabiei era cât se poate de clară din punct de vedere istorico-juridic și nu s-ar fi impus discuții și tratative îndelungate ori contradictorii pe aceste teme. Basarabia se desprinsese din Imperiul țarist în virtutea principiului libertății popoarelor de a dispune de propria lor soartă, principiu proclamat de Revoluția din Octombrie și de care au mai uzitat Polonia, Finlanda, Lituania și Georgia. Evenimentele revoluționare care au culminat cu decizia de unire a Basarabiei cu România erau bine cunoscute la nivelul factorilor politico-guvernamentali ai Marilor Puteri.

Recunoașterea Unirii Basarabiei cu România a fost complicată, în primul rând, din cauza faptului că guvernul Rusiei sovietice, nefiind recunoscut de Marile Puteri, nu a fost invitat să participe la lucrările Conferinței de Pace și nu avea, prin urmare, reprezentanți oficiali la forumul păcii, discutându-se și luându-se hotărâri în absența unor delegați ai lui.

Dacă în opinia publică și mediile politice din Franța, exista, în general, o atitudine favorabilă cauzei românești în această chestiune, unele rezerve și ezitări se manifestau în mediul anglofon, îndeosebi în cadrul delegației SUA. În înlăturarea acestor rezerve și în explicarea corectă a problemei Basarabiei, un rol de seamă l-a avut căpitanul John Kaba din armata Statelor Unite și lucrarea sa - *Politico-economic review of Basarabia (Descrierea politico-economică a Basarabiei)*, publicată în limbile engleză și franceză în vara anului 1919 la Paris. Demn de menționat este faptul că autorul a folosit în broșura sa termenul românesc „Basarabia” și nu cel englez, consacrat, de „Bessarabia”.

Grație strădaniilor Domnului Dr. Mihai Nicolae, Președintele Institutului Frații Golescu, *Raportul politico-economic despre Basarabia* al căpitanului John Kaba a apărut pentru prima dată și în limba română, într-o ediție bilingvă (română și engleză), traducere: Radu Nicolae, la Editura Magic Print, Onești, 2023.

John Kaba a fost un român transilvănean emigrat în Statele Unite la începutul secolului XX, ofițer în armata americană cu gradul de căpitan, fiind la momentul publicării lucrării atașat pe lângă Misiunea Administrației Americane de Ajutoare (American Relief Administration) înființată pe 24 februarie 1919 și care a organizat campanii de ajutorare pentru țările afectate de război și de foamete în Europa de după război între 18 aprilie și 29 iulie 1919. Misiunea era

Dr. Ist. Ion CONSTANTIN

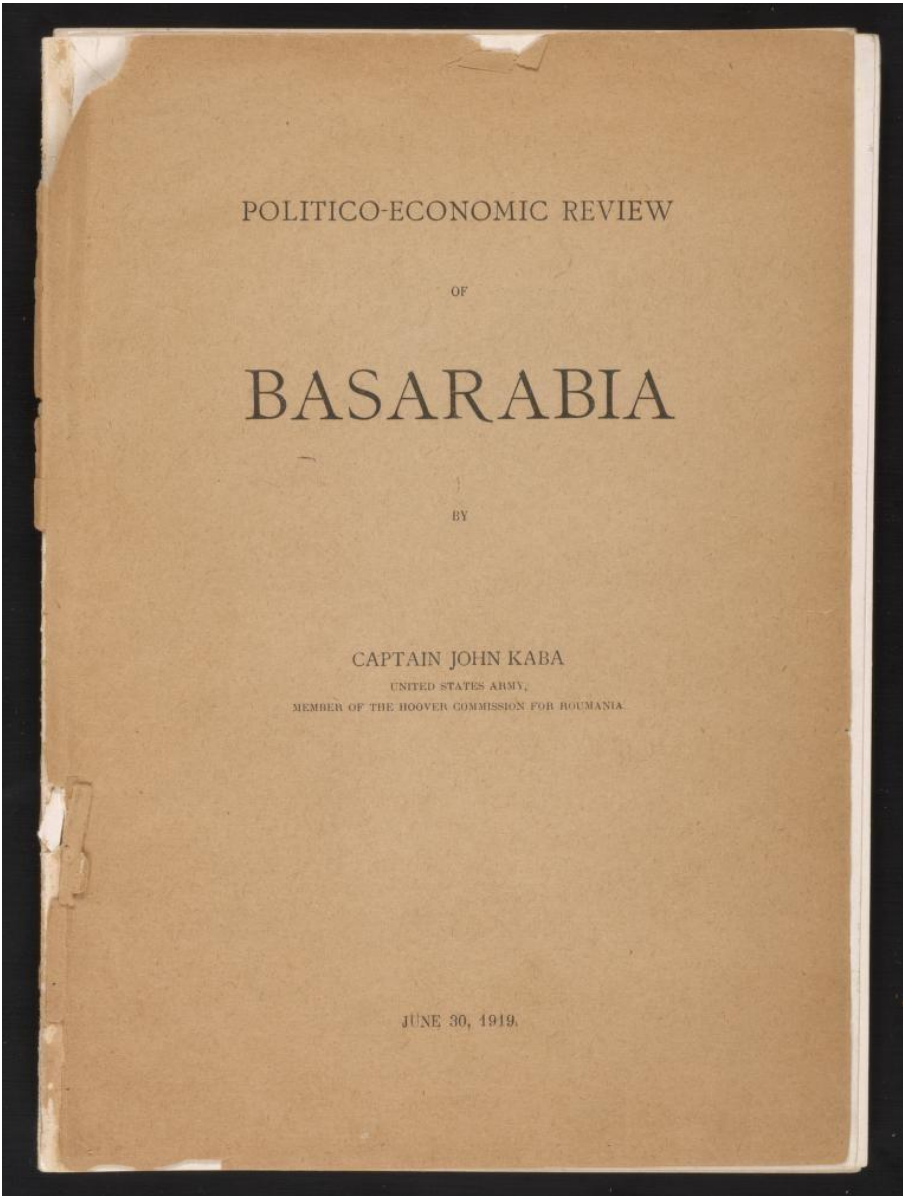
condusă de Herbert Hoover (1874-1964), inginer minier și politician filantrop, viitor președinte al SUA între 1929 și 1933.

Sosit la București pe data de 21 aprilie 1919, în calitate de membru al Comisiei Hoover, căpitanul Kaba a fost trimis în Basarabia, după cum singur menționează în Raport, de către colonelul W. U. Haskell (1878-1952) care lucra la Administrația Americană de Ajutorare, în calitate de director responsabil pentru zona Rusiei sovietice. Misiunea sa era de a supraveghea distribuirea ajutoarelor, în special produse alimentare pentru populație, trimise de armatele aliate și pentru a raporta asupra situației existente acolo.

Ajuns la 30 aprilie 1919 la Chișinău, timp de două luni (până în iunie), John Kaba a călătorit prin Basarabia din oraș în oraș, din sat în sat, cu mașina, căruța, mergând pe jos, cu trenul, cu trenul de marfă etc. Orașul Chișinău i-a fost „punctul de pornire mergând atât spre Nord, cât și spre Sud”. Bun cunoscător al limbii române, el a stat de vorbă cu oamenii locului, iar în urma discuțiilor și a constatărilor făcute a întocmit și trimis șefilor săi un număr de 120 de rapoarte, telegrame și note informative.

Pe baza acestor rapoarte, a datelor culese din alte surse și a impresiilor personale, Kaba a întocmit raportul final, care înfățișează succint date și fapte privind ocuparea Moldovei răsăritene de către Imperiul Rus în anul 1812, realitățile de peste Prut la un an după Unirea cu România la 27 martie 1918, noua administrație, situația politică, educația, cultura, învățământul, istoria, geografia, populația, economia, industria Basarabiei. Lucrarea a fost publicată inițial în limba engleză, apoi și în franceză. Ediția în limba engleză era însoțită de harta intitulată „Bessarabia. The etnografical map”, avându-l ca autor pe John Kaba.

Întocmită într-un stil succint, riguros și obiectiv, lucrarea documentară conținea 32 de pagini și era structurată în câteva capitole, care se finalizau cu mai multe recomandări. Impresiile și constatățile făcute de autor în Basarabia timp de două luni, erau cele văzute și trăite, în locurile vizitate, descriu diversele ținuturi sub aspect politic, demografic, militar, geografic, etc. Cele nouă județe ale Basarabiei sunt arătate detaliat, cu o scurtă caracteristică a specificului fiecăruia; sunt reproduse datele cronologice din trecutul istoric românesc al provinciei din cele mai vechi timpuri; se prezintă date esențiale ale Basarabiei cu referiri la populație, sol, agricultură,

industrie, comerț, cultură, economie, educație etc.

În capitolul „Limba română se vorbește pretutindeni”, autorul argumentează caracterul românesc al provinciei din punct de vedere cultural, lingvistic, istoric și demografic, constatând într-un mod surprinzător și tranșant pentru un american că „două treimi din populație (2.000.000) sunt români moldoveni”, care vorbesc limba română.

Despre Chișinău, John Kaba scrie următoarele: „Capitala Basarabiei este Chișinău. Este situat în județul Chișinău, dar complet independent de acesta, fiind un oraș asemănător cu Bucureștiul, având administrație proprie. Are 133.000 de locuitori și un sediu pentru delegatul Guvernului, care face parte din Cabinetul României, sub forma unui ministru pentru Basarabia, și care deține controlul asupra administrației provinciei. Aici se află și sediul Episcopului român (greco-ortodox), Consistoriul, iar în prezent, al Comandantului Corpului V Armată. Are multe biserici greco-ortodoxe frumoase: una catolică, una armeană, alte două biserici și mai multe sinagogi evreiești. Are paisprezece fabrici, șapte licee pentru băieți și fete, multe școli primare, spitale, aziluri pentru orfani, cămine pentru bătrâni etc. Are un muzeu celebru, o bibliotecă, mai multe monumente și parcuri publice. Orașul se întinde pe aproximativ 6 kilometri în lungime, 4,5 kilometri în lățime și are o bună rețea feroviară electrică pe străzile sale. Există un teatru, mai multe cinematografe și spectacole de varieté, bănci, cluburi și societăți filantropice. Apar un cotidian românesc « Sfatul Țării » și unul rusesc, « Basarabia » și mai multe reviste românești. În oraș sunt aproximativ 2.000 de magazine, hoteluri, restaurante etc., dar un american, având standardele lui, ar putea lua în considerare doar unul sau două hoteluri, dacă nu vrea să fie supus unor incomodități. Aproximativ jumătate din populație sunt evrei, ceilalți sunt români, ruși, polonezi, greci, bulgari etc.”

Cu privire la administrația românească, aspect extrem de mediatizat la Conferința de Pace, în capitolul „Guvern Românesc”, căpitanul Kaba punctează atitudinea loială și binevoitoare a populației ținutului față de administrația românească, care în majoritatea ei „este cu desăvârșire mulțumită de trecerea de la regimul autocratic rusesc la

regimul politic constituțional al guvernului român”. Acesta a fost impresionat, în mod special, de cuvântările rostite în cadrul unei manifestații la Bălți, dar mai ales de cea „loială și plină de sinceritate a reprezentantului comunității evreiești din localitate”. Kaba menționa expres că „micile nemulțumiri, unele abuzuri săvârșite, sunt regretabile, dar se explică prin faptul că Basarabia este o provincie situată în zona de război a armatei române. Lucrurile se vor îndrepta când va trece această perioadă”.

Ca ofițer al armatei americane, autorul atrage atenția asupra sensurilor profunde ale intervenției militare românești atât în estul țării, în Basarabia, cât și la vest, în Transilvania și Ungaria. „Armata română - notează Kaba - luptă pentru civilizație. Monitorizează frontiera civilizației, să prevină distrugerea, să protejeze evoluția de secole pe care omenirea a realizat-o împotriva barbarismului, să salveze progresul de veacuri al omenirii de la umilitoare retrogradare, să salveze Europa și probabil restul lumii de soarta cea rea și mizeră ce a căzut pe nenorocita Rusie... La marginea de apus a României, la râul Tisa aceeași români luptă împotriva Republicii bolșevice a lui Bela Kun”.

Referitor la pericolul bolșevic, care genera numeroase temeri la Conferință, Kaba oferă mai multe detalii în capitolul intitulat „Bolșevismul”. În primul rând, acesta descrie modul în care a fost invitată armata română, arătând că după căderea Guvernului Kerenski, trupele ruse care se retrăgeau de pe front, la care s-au alăturat cei „câțiva netrebnici locali”, au jefuit casele, au dat foc și au distrus proprietățile și au maltratat oamenii, convingând prin aceasta lumea despre „aceea ce le va aduce regimul bolșevic”. Lumea de ispravă s-a organizat, ușurând aceea ce a urmat, adică „chemarea adresată guvernului regal român de a sări în ajutor și de a-i apăra”, și apoi la Unirea Basarabiei cu Patria mamă România. „Eu consider, conchide Kaba, că masa poporului basarabean – românii, țăranii ruși, nemții, polonezii, etc. – sunt imuni la doctrina bolșevică. Singurul pericol pe care-l văd și care este cu mult mai evident aici, decât în alte țări europene, ar fi ca nu cumva bolșevicii de peste râul Nistru să treacă și să cucerească țara, distrugând și jefuind tot ce le va sta în cale”.

Analizând deznodământul din iarna-primăvara anului 1918, căpitanul Kaba remarcă: „în vreme ce trupele rusești se ocupau cu jafurile și distrugeau tot ce găseau în calea lor, Sfatul Țării și Guvernul Basarabiei votau unirea cu România, pentru ca să o salveze de bolșevici”.

În partea finală a studiului este prezentat un succint catalog al „Nevoilor deosebite ale provinciei”, printre care sunt enumerate: 1) pacea, adică un tratat de stabilire definitivă a statutului politic al provinciei; 2) căi ferate; 3) drumuri; 4) fabrici pentru a satisface nevoile celor trei milioane de locuitori ai provinciei; 5) utilaje agricole; 6) o flotă maritimă, platforme maritime și reparații de infrastructură în porturile Mării Negre pentru a facilita exportul de produse agricole și importul de bunuri necesare.

Conștienți de impactul politic, diplomatic și mediatic pe care l-ar fi putut avea această broșură, liderii basarabeni au depus toate eforturile pentru a-i asigura o largă răspândire la Conferința de Pace de la Paris, unde în cadrul delegației României se afla și un grup de basarabeni sub conducerea lui Ioan Pelivan.

Broșura a fost editată în sute de exemplare și expediată de Dr. Daniel Ciugureanu - unul din liderii basarabeni importanți, fost prim-ministru al Republicii Democratice Moldovenești între 2 decembrie 1917 și 27 martie 1918 - , prin intermediul secretarului său, căpitanul Emil Ciornea lui Ioan Pelivan la Paris, cu scopul de a fi distribuită la Conferința de Pace, la Londra și în Statele Unite, conform unor adrese notate de Kaba pe listele alăturate. La 12 iulie 1919, Ciugureanu îi scria lui Pelivan: „Zilele trecute am trimis la Paris pe numele d-tale o carte despre Basarabia, făcută de un ofițer american care ne este favorabilă. Cartea vei distribui-o conform adreselor alăturate. Afară de aceasta, cred că este absolut necesar ca în ziarele pariziene să apară

o notă explicativă despre această lucrare”. În mod special se insista ca Ion Pelivan, cât și Nicolae Mișu (prim locțiitor al șefului delegației române la conferință – n.a.), să prezinte studiul „delegaților englezi, americani și, mai ales japonezi, dându-li-se toate explicațiile și solicitându-le atenția și sprijinul pentru noi”.

Într-o altă scrisoare, din 21 iulie 1919, Ciugureanu îl informa pe Pelivan: „Nu știu dacă ai folosit cartea și dacă ne-a ajutat cu ceva. Cred că dacă va fi citită de englezi și americani, va face bună impresie, căci ne este favorabilă. Dl Kaba va putea face ceva la Paris, însă este necesar ca propunerile lui să fie ascultate și luate în considerație. Să ia contact cu dl Mișu, prin care va putea să intre în legătură cu cei de la misiunea americană”.

După plecarea lui Kaba de la Paris, Ioan Pelivan îi comunica, la 8 august 1919, lui Ciugureanu: „Căpitanul Kaba a stat la Paris numai trei zile, plecând după aceasta la New-York. L-am dus la Mișu care l-a prezentat colonelului Lansing, pentru ca acesta să ne pună în legătură cu alții... cartea lui Kaba a făcut o bună impresie. Îți trimit și o notiță despre ea din gazeta *Le Temps*. Peste câteva zile va fi gata tipăritura ei și în franțuzește”.

Scrisă într-un stil riguros, milităresc, *sine ira et studio*, cu o notă evidentă de obiectivitate, onestitate și credibilitate, lucrarea era în mod clar favorabilă românilor și pozițiilor guvernului român, care desfășura în acea perioadă o adevărată bătălie diplomatică pentru Basarabia. Lucrarea a fost foarte bine venită în ecuația diplomatică de la Paris, prin faptul că era făcută de un american, adică tocmai de reprezentantul unei țări care a formulat cele mai mari rezerve față de Unirea Basarabiei cu România, în mod special prin Secretarul de Stat, Robert Lansing. O asemenea descriere a situației din Basarabia inversa optica delegației americane asupra acestei probleme, lucru care s-a constatat la scurt timp prin renunțarea la ideea de plebiscit și anexarea problemei Basarabiei la alt pachet de revendicări în raport cu România.

Argumentele aduse de John Kaba în susținerea românității Basarabiei confirmă și completează pe cele ale geografului francez Emmanuel de Martonne, reprezentantul Franței în Comisia teritorială a Conferinței de Pace și expertul guvernului francez privitor la teritoriile ce urmau să fie recunoscute României prin tratatele de pace. La sugestia acestuia, la începutul lunii august 1919, s-a deplasat la Paris o delegație formată din reprezentanții diferitor categorii de populație din Basarabia, compusă din: „moșu” Ion Codreanu, țăran din satul Ștefănești din județul Soroca, din partea congresului țăranesc panbasarabean, poetul Sergiu Cujbă, reprezentant al cooperativelor și cercurilor intelectuale basarabene, și studentul Gheorghe Năstasă, delegat al studențimii basarabene. Acești mesageri ai Basarabiei au stat la Paris vreo 4-5 săptămâni, s-au întâlnit cu diplomați francezi, italieni și englezi, prezentându-le fiecăruia câte un memoriu în chestiunea Basarabiei, au vizitat redacțiile marilor cotidiane franceze. După aprecierea lui Ioan Pelivan, delegația Basarabiei „a făcut bună impresie în cercurile respective”, distribuind împreună câteva mii de exemplare a unui memoriu tipărit din timp. Timp de o lună, cât a stat la Paris, delegația a izbutit să realizeze contacte cu peste 30 membri ai Conferinței Păcii și bărbați politici din opoziție ai Franței, între altele fiind primită de unii membri, care până atunci refuzaseră orice întrevederi de acest gen. Toți au făgăduit cel mai larg sprijin în recunoașterea cauzei românești.

După ce au revenit la Chișinău, membrii delegației și-au împărtășit impresiile despre sejurul lor la Paris unui redactor de la ziarul „Sfatul Țării”: „La Conferința Păcii nu toți își dădeau seama ce este chestiunea Basarabiei, opinau aceștia. Toți spuneau că Basarabia este românească, în același timp nimeni nu venea din Basarabia ca să confirme acest lucru. Cei trimiși în Basarabia arătau și accentuau caracterul ei românesc. Dar mai trebuia să vie cineva din Basarabia ca să arate spiritele basarabenilor așa cum sunt ele, nu prin prisma trimișilor pentru anchetă. De aceea, datorită curiozității tuturor de a vedea oameni aidoma din Basarabia, delegația a avut un succes foarte

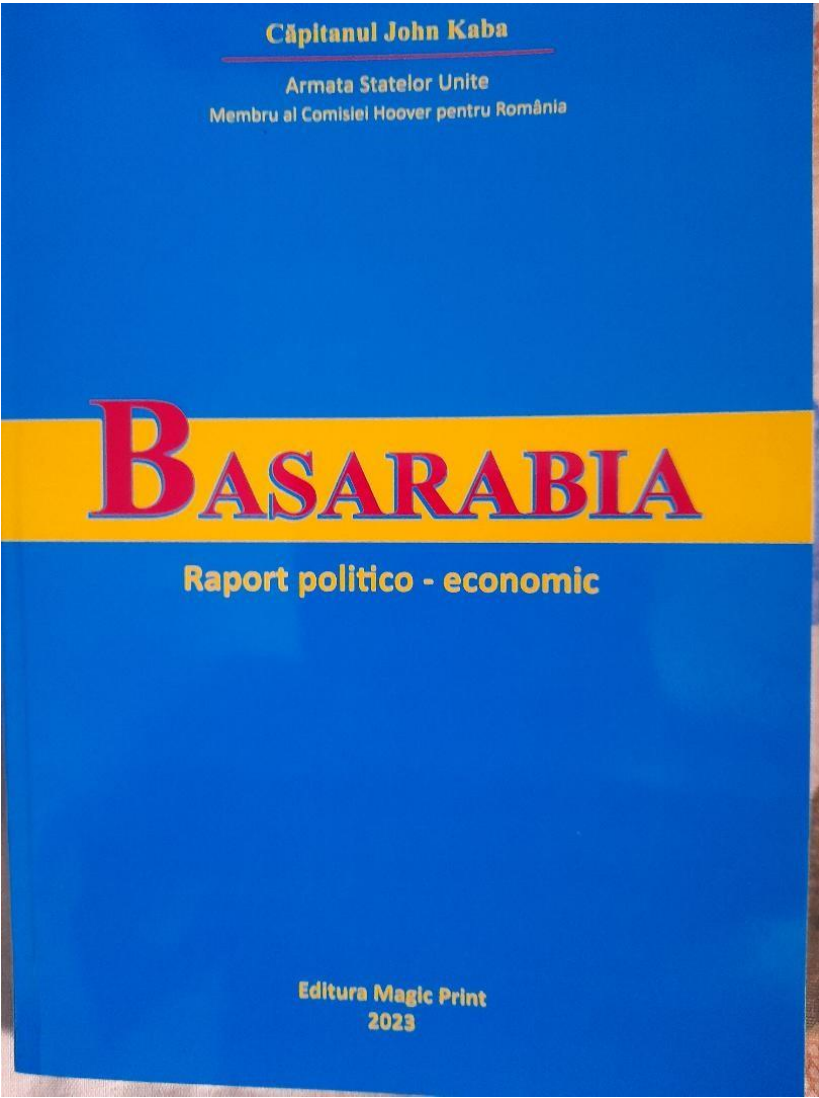
mare”.

Membrii delegației declarau redactorului de la „Sfatul Țării” că astăzi „nimeni nu mai crede basmele rușilor cum că în Basarabia ar fi 47 % moldoveni. A căzut și argumentul adus de ruși, cum că moldovenii după limbă sunt români și după suflet ruși, ca alsacii-loreni, care sunt după limbă nemți și după suflet francezi. Caracterul etnic românesc a fost constatat de autorități științifice, ca Emmanuel de Martonne”.

Făcând bilanțul deplasării la Conferința Păcii delegații basarabeni concluzionau: „Nu se vorbește acum la Paris nici de părțile românești ale Basarabiei și nici de părțile neromânești. Un membru al Conferinței, american chiar, spunea că, privind harta Basarabiei, deodată se vede că este o unitate teritorială indivizibilă, mai ales că și harta etnografică, retipărită de dl. căpitan Kaba, arăta foarte bine că nu se poate diviza Basarabia, deoarece elementele străine sunt amestecate cu elemente autohtone. Rușii, cu propaganda lor, susțin neadevăruri istorice, etnice și economice”.

Fără îndoială, raportul politico-economic despre Basarabia al căpitanului John Kaba a contribuit la lămurirea și corecta înțelegere a realităților din Moldova Răsăriteană, într-un context internațional complicat, având un impact notabil în ceea ce privește nuanțarea poziției marilor puteri în această chestiune. A contribuit, desigur, la schimbarea atitudinii delegației americane, aceasta renunțând la ideea de plebiscit în chestiunea Basarabiei. Tratatul de Pace de la Paris (28 octombrie 1920) a recunoscut oficial Unirea: „Art. 1. Înaltele Părți Contractante declară că recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei, cuprins între frontiera actuală a României, Marea Neagră, cursul Nistrului de la gura sa până la punctul unde este tăiat de vechiul hotar dintre Bucovina și Basarabia, și acest vechi hotar”.

Raportul politico-economic despre Basarabia al căpitanului american John Kaba este un document istoric deosebit, un exercițiu de memorie autentică, care a captat stările de spirit din Basarabia anilor 1918-1919, conține aprecieri personale, devenite argumente incontestabile întru susținerea adevărului că Unirea Basarabiei cu România s-a făcut în conformitate cu dreptul popoarelor la autodeterminare, într-un context de liberă exprimare a voinței provinciei.

Prof.univ.dr. Ioan N. ROȘCA

Passionaria Stoicescu – o poetă complexă și inclasificabilă

Pentru orice critic pasionat de clasificări este dificil să subsumeze poezia Passionariei Stoicescu unei anumite orientări literare pentru că poezia sa este complexă și inclasificabilă. Originalitatea poeziei sale este ilustrată pregnant și de antologia *O sută și una de poezii* (Editura Academiei Române, 2020), pe care poeta a alcătuit-o din nu mai puțin de 12 volume pe care le-a dat la iveală în perioada 1971-2019. Antologia învederează, încă o dată, faptul că poezia sa nu corespunde unui singur curent literar, cum ar fi romantismul, clasicismul, simbolismul, realismul sau avangardismul, pentru că multe din poeziile antologate cuprind reunite și în proporții variabile trăsături ale mai multora dintre orientările amintite. Nu înseamnă, însă, că poezia sa ar fi heteroclită. Dimpotrivă, este o poezie unitară, tocmai prin faptul că nu juxtapune, ci reunește organic, în mod original, trăsături stilistice diferite sau chiar opuse, ca într-un fel de *coincidentia oppositorum*.

Passionaria Stoicescu aduce în poezia română conjuncția mai multor modalități stilistice pentru că răsfrânge în sine lumea ca pe o totalitate tensionată și contrastantă, generatoare de idei și sentimente contrare, care reclamă, pentru a fi spuse, diverse forme de expresie. Nu putem să nu ne amintim faptul că Eminescu spunea atât de frumos că inima poetului „frământă/ doruri vii și patimi multe”, care „toate cer intrare-n lume,/ cer veșmintele vorbirii”, sau că Arghezi a fost mereu în căutare de „cuvinte potrivite”.

În viziunea autoarei, lumea, ca tot dinamic și contradictoriu, prezintă o unitate imprimată de Creator între regnul fizic și biologic, pe de o parte, și viața umană, pe de altă parte, ambele fiind străbătute de înfruntarea dintre viață și moarte, iar lumea umană și de cearta dintre sufletul care aspiră la Divinitate și trupul care îl înlănțuiește pe om de materie. Poeta trăiește cu maximă intensitate tensiunea dintre *cer* și *pământ* și își găsește salvarea sau, cel puțin, o caută în spunerea poetică a năzuinței spre înalt sau, mai exact, în poezia poeziei care se avântă dincolo de limitele existenței telurice. Creația sa este pregnant *simbolistă* în măsura în care un plan imagistic, naturist sau existențial uman, îl sugerează pe celălalt și ambele trimit la interiorul lor, la inima care bate în ele; ea capătă *accente romantice* prin pasiunea căutării esențelor de dincolo de aparențe și a antonimelor sau a cuvântului „ce exprimă adevărul”; ea tinde spre *limpezimi clasice* prin încheierea păcii cu lumea și dobândește *aspecte ludice și moderniste* prin „topirea” oricărei realități în poezie și supunerea limbajului poetic unor jocuri menite să îi ateste forța de divulgare și blamare a urâtului și de aureolare a ceea ce este frumos.

Așadar, poeta nu pășește cu seninătate prin lume, olimpiu, și nu ajunge la o pace desăvârșită, ci rămâne mereu în stare de veghe, pentru că, ispitind adevărul, binele, frumosul și sacrul, are de suportat și opusele lor. Ea decriptează prin variate modalități stilistice, inclusiv prin ludismul limbajului, o lume și o istorie care o cuprind și o îmbrățișează când tandru, când opresiv, și pe care le redă în nuditatea lor, așa cum sunt.

Semnalatele trăsături stilistice se vădesc în motivele majore pe care autoarea le abordează și care sunt influențate de timpul trăirii și de viața poetei în contextul epocii sale.

În volumele din primele două decenii de creație, dintre anii '70-'90, nu lipsesc nici introspecțiile tinerei îndrăgostite (*Numai iubirile* ș. a.), nici intuiția contrastului dintre cerul imaculat și pământul plin de greșeli (*Cerul de sub geană* ș. a.), nici „plângerile” fiecărui anotimp, sub forma unei osmoze între înfățișările naturii și sentimentele de dragoste față de ele, nici chemările iubirii (*Descântec de legat, Vina* ș. a.), nici iubirea maternă și îngrijorările pentru noul născut (*Fructul* ș. a.). Iată o superbă *Plângere de primăvară*, care

Prof.univ.dr. Ioan N.Roșca

anunță fuziunea dintre fizic și psihic, dintre exterior și interior: „Mi-e dor s-alerg prin ploaie cu părul răvășit, / să se lipească rochia de trup ca un iubit, / să fur caise crude și să le-ascund în sân, / să mă gonească vântul cu bice – mânz nebun, / să mă dezbrac de carnea aprinsă ca un rug / și goală pân-la suflet să fug, să fug, să fug.../ E primăvara beată...Alerg și nu știu ce-am.../ Au înflorit caișii și-mi bat cu alb în geam!”).

În antiteză, nu lipsesc nici accentele critice, de disidență la înghețatul deceniu, și fizic și social-politic și spiritual, al anilor '80, ca în textele din volumul *Rouă și scrum* publicat în 1982. Aici poeta spune „Atât cât sunt / unesc două maluri și cânt: / jumătate bucurie, / jumătate disperare, că nu m-ascund bine, / nu mă ascund / în drumul spre Mare...” (*Cu orice izvor nu mă petrec*); sau simte, ca în acest fragment: „Ci din frumos / ce joc urât / cu ape hoate / pân-la gât, / cu mal departe.../ Strig și strig.../ Doar frig / amestecat cu frig!” (*Jocul*); afirmă că „Ființele năzuiesc/ mai mult decât pot vorbi; / o invidie surdă / stăpânește trăirea / că nu însemni / cât poți fi...” (*Scrie pe sub cuvânt*) sau că „ascundem în beciul memoriei: *alb, drept, milă, moarte,/ mă urăști, te iubesc,/ frică* / de ceva și mai gol – ” (*Ascundem în beciul memoriei*).

În aceeași perioadă, autoarea începe să-și aglomereze poeziile cu întrebări și intuiții privind interferența dintre planurile existenței sau contrastele acesteia și caută formule ale înveșmântării lor lingvistice. Ambele direcții transpar în înseși titlurile poeziilor alese din volumul *Reverberata*, din 1978, fiecare titlu asociind substantive și verbe care încep cu aceeași literă: *Alint, alunec, amurgesc; Binecuvântat, botez, bolesc; Caut, colind, culeg, cunosc; Exist, exprim, exist, exult; Hoșesc, hrănesc, hotărânesc; Rămân, repet, rodesc, răspund; Triumf, trec, tai, tămăduiesc; Țes, țarmuresc, țin, țip, țințesc*. Poeziile îmbină contraste precum vina și lumina, dorul și căința, „taina și trădarea / acelei purități născând din vină” (*Exist, exprim, exist, exult*) și elogiaza dezvăluirea „miezului ascuns în sine”, cartea care se dăruie, sacrificiul pentru poezie, poeta fiind deopotrivă „Eu Meșterul, eu Ana iubitoare, / venind pe ploi și vânt să mă zidesc” (*Triumf, trec, tai, tămăduiesc*).

În volumele de după 1990, începând cu cel intitulat *Interogativul consecvent* (1995), autoarea continuă să se introspecteze și să dialogheze cu lumea, rămânând atașată frumosu-

lui poetic și celorlalte valori spirituale, dar și nemulțumită de faptul că, în noul context istoric, oamenii devin și mai insensibili la poezie. În poemele din volumul amintit, ca și în cele din volumul următor, *Apa Sâmbetei* (2007), lumea este observată prin lentile cenușii sau chiar negre, iar poemul, neascultat nici de bătrâni, nici de tineri, este numit, în chiar titlul unei poezii, *Mortul meu drag*. Vitalismul poetei nu poate însă să nu coloreze lumea și să nu o surprindă în vivacitatea ei, exprimată în tendința întregului regn vegetal de a-și perpetua viața. Iată o confruntare a vieții cu opusa ei prin intermediul culorilor toamnei, care aparțin și poetei, într-un tablou lingvistic superb, demn de un maestru al picturii peisagistice și al colorismului desăvârșit: „Pădure toamna – sufletul meu / hohotitor curcubeu; / țipăt oranj, / șoaptă oranj, / aur mascând / vegetalul deranj; / roșu și galben / până la flacăra / și bietul verde / care se apără.../ Pădure toamna – suflet nebun: / tac verde / scriu galben, / simt roșu spre brun, / aud indigo, / în albastru înot / și mă tem violet / violent pentru tot.../ De mine mă tem, de toamnă mă tem, / de mult prea târziu acestui poem.” (*Hohotitor*).

Passionaria STOICESCU

Aceeași tensiune a întregii existențe este surprinsă și în volumul intitulat atât de frumos și de reflexiv *Regele Praf* (2014). Aici, regescul Praf, deși se depune pe toate și „intră perseverent în ochi” (*Pentru plânsul de întreținere*), deși însuși cuvântul corespunzător are multiple înțelesuri în „semantica deșertului”, totuși, ca *arhé*, este nu doar principiul extincției, ci și un substrat și o forță neistovită a vieții terestre, un element necesar fie și numai pentru faptul că poeta îl contrastează cu cerul „în care fug adesea din slinul de pe pământ” (*A norilor*) sau pentru că „animalul sufletului aleargă pe pământ” în timp ce numai pasărea fericirii zboară în cer, „deasupra deasuprelor / călare pe vânt” (*Animalul sufletului și pasărea*).

În poeziile antologate din ultimele două volume, *Altceva decât semne* (2015) și *Plusființa* (2019), autoarea se retrage tot mai mult și se transformă ea însăși în poezie, ca o noosferă situată în afara și, totodată, în continuarea vieții pământene: „Sunt Poezia / și vă vorbesc / de sub apă.” (*De sub apă*). Ea se situează într-o „fărămă de senin cast”, în care, după cum spune, „reloghez Cuvântul”, iar „Asta-mi reumple sufletul / să-l risipesc.../ Scriu, / mă descriu, / mă pierd, / mă găsesc.../ Scriu!” (*Seninul tulbure*).

Între poeziile elaborate de Passionaria Stoicescu în prima parte a creației sale, de până în 1990, și cele din a doua parte există o anumită continuitate și unele diferențe specifice nu numai în privința motivelor ideatico-afective, ci și în modalitățile de expresie.

Expresiv, creația poetică a autoarei este unitară prin naturalețea și sinceritatea comunicării și printr-o spontaneitate savantă a discursului liric, manifestată îndeosebi în rimele proaspete și rare pe care le descoperă în limba română sau pe care le inventează. Se logodesc firească cuvinte cu rime mai rare, precum orb e-vorbe, ce-am-geam, înnot-tot, oarbă-soarbă, să înece-rece, nămiaz-treaz, prihana-rana, ziuă-piuă, răsfăță-hoafă, arcă-încarcă, ospețe-să-nghete, înfrângeri-sângeri, ornic-spornic, totem-să tăcem, balans-reverans, nervi-observi, pace-vorace, graba-degeaba, oranj-deranj, mă tem-poem, claun-scaun, hram-mă destram ș. a. Unele rime rare sunt și savante, întrucât sunt create cu știința eminesciană a potrivirii între un substantiv/pronume/adjectiv și un nume propriu, ca în perechile prada-Șeherezada, reproș-Bosh, truda-Maja Desnuda, virus-Pirus, el-Ravel, rana-Burana, hallo-Lalo, egal-Chagalll, spânzurat-Arbat, roua-Pessoa, seva-Eva, ceea ce conferă versurilor o noblețe suplimentară. Considerate în ansamblul lor, poeziile sunt unitare și prin melodicitatea care le este dată nu numai de rimă, ci și de ritm.

Deosebiri stilistice mai pronunțate între cele două etape de creație rezidă în faptul că poeziile din prima perioadă respectă, de regulă, prozodia clasică, pe când cele din a doua parte sunt scrise mai mult în vers alb sau folosesc rima în mai mică măsură și într-un mod liber, în funcție de ritmul imprimat discursului liric, lipsit de tipare și reguli fixe. Ca urmare a libertății neîngrădite de a spune, poeziile devin mai ample, unele dintre ele înglobând și pasaje de notație a realității, dar surprinse cât se poate de lapidar și integrate receptării poetice de ansamblu. În plus, în unele poeme autoarea se raportează la realitate indirect, prin explorarea limbajului, explicitând, de exemplu, înțelesurile cuvântului *praf*, sau analogiind un cuvânt-cheie cu altele care încep cu aceeași literă și evocă un referențial oarecum similar, cum ar fi „Negru – / cu „n” de la Nebunie, / de la Nirvana, de la Negare” (*Scrisoare către Tintoretto*). În jocurile de limbaj sunt antrenate nu numai cuvintele, ci și literele: prin sonoritate, „R-ul mârâie” și avertizează (*În solda lui Gutenberg*). Uneori, apelează și la cupluri de paronime, cum ar fi *strat – start, uzat – ab-uzat, violet – violent, infimă – infamă*, care permit aceluiași fragment poetic o dublă interpretare. Stilistica poemelor în vers liber constituie, împreună cu variatele ritmuri ale poeziei de prozodie clasică, un limbaj poetic elevat și distinct, recognoscibil pentru amprenta pusă de autoare.

Prin antologia *O sută și una de poezii*, Passionaria Stoicescu a realizat o autoprezentare pe verticală a operei sale, care, așa cum rezultă și din prezentarea de față, ca și din prefața comprehensivă și referințele critice de la sfârșitul volumului, ale unor nume cunoscute, ocupă un loc bine distinct și meritat în istoria poeziei române contemporane.

Dumitru-Tudor TĂNĂSESCU

Cazinoul din Constanța

Renașterea unui mit

Cine ar putea să se îndrepte spre Litoral, în luna februarie, dacă nu un împătimit de frumusețea mării, sau un jurnalist dornic să vadă mult lăudatul Cazinou, pentru a scrie la „cald” despre această bijuterie a Litoralului românesc?

Desigur, adaug la fireasca mea curiozitate profesional-gazetărească și dorința de a respira aer pur. Doar se știe că numele februarie provine din limba latină (*Februum, Februarius*), însemnând „purificare”. Acest cuvânt are o istorie interesantă: până în perioada decemvirilor, anul avea doar zece luni, ultima numindu-se, evident, decembrie. La data de 15 decembrie romanii celebrau marea sărbătoare a ispășirii și a purificării, ritualul numindu-se *Februa*. Ulterior, s-au mai adăugat încă două luni, ianuarie, dedicat zeului Janus, și februarie, păstrându-se ritualul purificării.

Într-adevăr, aerul curat și limpezimea neobișnuită a mării îmi dau senzația că nu doar vara merită să vii la Constanța pentru a te bucura de frumusețea naturii, de trăirile pe care nu le poți găsi în altă parte.

Dar nu doar pentru acestea trebuie vizitat anticul Tomis. Orice călătorie este un veritabil prilej de a-ți umple sufletul cu bucurii spirituale nebănuite, dar și un dialog cu istoria, cu trecutul de peste două milenii al acestui oraș port.

Încep plimbarea la pas din centrul administrativ al urbei, din Piața Centrală a orașului. În plin decor cu alură clasică, tronează statuia imperturbabilului poet exilat, Ovidiu. Ai impresia, atunci când privești monumentul poetului latin, devenit simbol cetățean constănțean, că exilul interior al acestuia i-a oferit o alură de noblete nebănuită, i-a transfigurat chipul, transformat într-un simbol de măreție copleșitoare.

Dumitru-Tudor TĂNĂSESCU

Lăsând deoparte această simbolică autoritate tutelară, intru la Muzeul Național de Istorie și Arheologie, unul dintre cele mai bogate și mai interesante depozite de artefacte antice, ilustrând civilizația elenistică, romană și a vechilor locuitori ai acestor meleaguri, cum nu se poate mândri nici un alt oraș din România, cu excepția Capitalei (din păcate clădirea vechiului Muzeu Național de Antichități, din București, devenit Institutul de Arheologie al Academiei Române „Vasile Pârvan”, situat în clădirea cunoscută sub numele de „Casa Macca”, se restaurează din anul 2015 și nu toate lucrările au fost finalizate).

Atașez câteva din fotografiile acestui superb muzeu și mă întreb: oare câți dintre cei care vin vară de vară pe Litoral au avut curiozitatea de a vizita acest muzeu exemplar, adăpostind un tezaur fabulos, cu exponate vechi de sute de ani înainte de era noastră, cum puține țări din lume au privilegiul de a etala vizitatorilor?

Ies cu sentimentul că acest pământ de la margine de țară, un exemplu de confluență a civilizațiilor, are un destin plin de oportunități, doar să știm cum anume să le fructificăm (rezerve uriașe de hidrocarburi, punct de trecere important, spre Europa, pe „Drumul Mătăsii”, apropiere de rezervația naturală a biosferei (Delta Dunării), atracții turistice și multe altele).

Cobor apoi spre Portul Tomis, de acolo de unde, brusc, descopăr măreția mării, și fotografiez clădirile impunătoare, în stil clasic, veghind întinderea mării, când, în zare, îmi apare, ca o „Lebădă Albă”, clădirea vechiului și totodată noului Cazinou.

Statuia lui Ovidiu, monument istoric din 1887, bronz, sculptor Ettore Ferrari

Imagini cu exponate de la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța
(fostul Palat Comunal, monument istoric, construit între anii 1912-1921)

La câțiva pași, apărând parcă din spuma mării, precum o divinitate antică, simbol de frumusețe arhitecturală, iată celebrul Cazinou. Mai întâi să vedem ce aflăm din presa vremii cu privire la acest simbol atât de cunoscut al orașului.

Inițial, planurile cazinoului au fost gândite pe hârtie de către arhitectul Petre Antonescu, în stilul său caracteristic, fructificând tradițiile artei românești.

Nici nu se întăriseră fundațiile, că proiectul este deja abandonat, din motive de schimbare a guvernului, încât Primăria alege serviciile unui arhitect străin, Daniel Renard. Acesta abandonează stilul românesc, imprimând un aspect eclectic acestei clădiri, lăudându-se că va fi o capodoperă a stilului Art Nouveau, la modă în toată Europa acelor vremuri.

Clădirea este inaugurată în 1910, dar în 1912 se mai lucra la finalizarea unor adaosuri constructive.

Aflat pe malul mării, la 20 august 1916, au fost înregistrate primele atacuri asupra orașului. S-a decis folosirea Cazinoului de Crucea Roșie ca un mare spital de campanie. Nici arborarea steagului indicând un stabiliment medical nu scutește clădirea de atacul furibund al inamicului, care lasă pe fațada clădirii urme vizibile. Acestea au fost reparate abia în anul 1934, când arhitectul Daniel Renard a fost chemat pentru a supraveghea retușurile necesare.

Din nou, în anul 1941, Cazinoul a adăpostit trupele germane, atrăgând din nou riposta de pe mare a inamicului. Bombardamentele efectuate au creat mari neajunsuri edificiului, acesta intrând în reparații abia în anul 1951.

De-a lungul timpului aici a fost sediul Casei de Cultură a Sindicatelor (începând cu 1948), iar între anii 1960 și 1989 a fost redat turismului, în custodia ONT Litoral.

O amplă operațiune de reparare și restaurare din temelii, petrecută între anii 1985-1987, prima în cei 75 de ani de la inaugurare, cu lucrări ce au costat 40 milioane de lei vechi (adică 8 milioane de dolari, la paritatea de atunci) au dat la iveală o bijuterie absolut unicat pe Litoralul românesc al Mării Negre. După această reparație capitală, când s-au consolidat structura de rezistență a clădirii, au fost renovate fațadele exterioare și refăcute cele interioare (mobilier nou, covoare de valoare, absolut noi, candelabre – rivalizând cu cele de la actualul Palat al Parlamentului – în număr de 27 bucăți, dintre care cel mai mare măsura 7 m înălțime și 3,5 m în diametru, încât mă întreb, unde or fi ele oare în prezent?) s-a ajuns la neplăcutul record ca în doar câțiva ani, clădirea, această bijuterie arhitectonică, să fie mult deteriorată. În anul 2000, aceasta a fost abandonată. În anul 2008, Primăria concesionează unei firme străine, pe 49 de ani, administrarea Cazinoului, dar aceasta nu a investit nimic, clădirea rămânând în stare jalnică. Abia în 2014 se discută situația clădirii, fiind nevoie de 15 milioane de euro pentru reparații și mobilier adecvat. În anul 2019, se demarează un alt proiect de restaurare, care

inițial prevedea suma de 31 milioane lei, însă se ajunge să fie finanțat cu suma de 111,5 milioane lei (circa 22 milioane euro), cu o durată de finalizare de 30 de luni (aproape 3 ani).

Să recapitulăm: Inițial, lucrările au costat 1.300.000 de lei, dar devizul s-a concretizat în cel mai impozant edificiu al orașului Constanța.

Clădirea are la parter un hol generos de primire, o scară în trei rampe, având de o parte și de alta un grup sanitar și biroul administratorului.

În partea nordică sunt așezate garderoba, bufetul cu laborator, o sală de lectură, un vestiar și trei săli pentru jocuri de societate, specifice oricărui cazinou, inclusiv de biliard.

La etaj se găsește sala de spectacole, scena fiind înconjurată de foaierul artiștilor și de un budoar pentru toaletele doamnelor.

Așa cum se vede în fotografii, la data vizitei mele, din februarie 2024, lucrările de restaurare nu erau finalizate, având până la această dată o întârziere de circa 3 ani.

Încă nu se cunoaște ce destinație sau ce funcționalitate va avea Cazinoul din Constanța.

Se pare că în iunie 2024 se va organiza o dezbatere publică, locuitorii exprimându-și părerea privind viitorul acestui cazinou.

Inaugurarea Cazinoului în 1910

Cunoscut sub numele de „*Casinul comunal*”, superba clădire a fost inaugurată la 15 august 1910, prin ample ceremonii care au inclus: serviciu divin, cuvântări, banchet și tradiționale întreceri și demonstrații nautice.

Ceremoniile au început la ora 10:30, în dimineața zilei de duminică, de Sfânta Maria. Un public foarte numeros era prezent la fața locului, pentru a asculta tradiționalul serviciu divin, cu participarea clerului local.

Apoi, a luat cuvântul Primarul Constanței, D. Andreescu, care arată importanța acestui obiectiv, aflat la înălțimea altora similare din străinătate. Generos, edilul amintește aportul predecesorilor săi la Primărie, Ion Bănescu și Christea Georgescu, ce au avut și ei o importantă contribuție la realizarea acestui cazinou.

La ora prânzului, fix la ora 12, în impresionanta sală a Restaurantului Cazinoului s-a început banchetul, care a durat două ore, având 220 de invitați. Servirea a fost asigurată de către personalul Casei Capșa. Iată Meniul dedicat acestui eveniment:

MENU
Oeufs Brouillés Chasseur
Esturgeon du Danube Parisienne
Sauce Rémoûlade
Noix de Veau Braisé au Petits Pois
Foie Gras à la Gelés
Salada Verte
Glace Capsa
Gaufrettes
Bonbons
Fruits
Dragasani
Saint-Julien
G. H. Mumm Rosé
Café Liqueurs
Cointreau Majestic

În timpul dineului, orchestra condusă de prof. Paschill a încântat pe cei prezenți cu piese muzicale reușite.

Seara, la orele 20:30 când orașul și portul erau frumos pavoazate, cu lampioane aprinse și steaguri fluturânde, a început ultima parte a ceremoniilor.

Astfel, în port s-au desfășurat concursuri nautice și „jocuri venețiene”, având ca protagoniști pe membrii Societății Marinarilor Civili „Regina Elisabeta”. Aceste întreceri s-au desfășurat sub patronajul lui Anghel Saligny, unul dintre constructorii cunoscuți ai acestui cazinou, care îndeplinea și funcția de director general al porturilor și căilor de comunicații pe apă.

La toate concursurile nautice, sportivi marinari ai „Bricului Mircea” au ieșit învingători.

La încheierea jocurilor au avut loc grandioase focuri de artificii, într-o tradiție de nedezmințit în România nu numai a acelor timpuri dar și în zilele noastre.

Concomitent, a avut loc un mare spectacol în Sala de Teatru a Cazinoului proaspăt inaugurat, acolo producându-se artiști ai renumitei trupe de teatru Davilla. Aceștia au prezentat premiera comediei „Gringoire“, piesă într-un act de Th. de Banville, tradusă de D. Anghel și St. O. Iosif. Printre actorii aflați pe scenă amintim pe Davilla, Manolescu și Storin.

Iarăși, conform tradiției, s-a organizat un Bal, care a ținut până în zori, la care a cântat o orchestră militară.

Câte ceva despre administrarea Cazinoului din Constanța

Fiind o investiție costisitoare, Primăria Constanței a apelat la priceperea de bun administrator a baronului francez Edgar De Marcay. Acesta primește în antrepriză Cazinoul din Constanța, pentru o perioadă de 20 de ani, începând cu primăvara anului 1912.

În acea perioadă, lumea jocurilor de noroc era în plină floare. În acest domeniu de afaceri excelau cei trei frați De Marcay, pe nume Edmond, Edgar și Ivan, despre care se știe că erau, de asemenea, acționari la cazinourile din Monte Carlo și Nisa.

Totuși, la Cazinoul din Constanța se desfășurau și programe artistice, aveau loc spectacole de teatru.

Baronul De Marcay își leagă numele de Cazinoul din Sinaia, construit într-un timp record, 1911-1912, pe terenul Prințului Dimitrie Ghica, din centrul localității, aflat în proprietatea Eforiei Spitalelor Civile.

La ceremonia de inaugurare a acestui cazinou, despre care se afirmă că ar fi o copie în linii mai simplificate a Cazinoului din Monte Carlo, a participat și familia regală, inclusiv Titu Maiorescu, atunci având funcția de prim – ministru. După același model de ceremonial amintit mai sus, trupa condusă de Al. Davilla a prezentat un spectacol teatral în sala de spectacole a Cazinoului, urmat de un recital al lui George Enescu. Iar la final, celebrul dineu, inclusiv jocuri de artificii în parcul cazinoului.

Baronul Edgar de Marcay (decedat în anul 1927, având funcția de director al „Grand Casino de Saint-Raphaël”), va conduce deci ambele cazinouri și, la începutul Primului Război Mondial, acestea vor avea, culmea, aproximativ aceleași destine. Ca urmare, el va primi în anul 1922 din partea statului român „Crucea de Război”, amintindu-se că a donat armatei române, în anul 1917 un avion militar, marca „De Marcay”, construit în fabrica din Franța a acestei familii. Totuși, în anul 1924, Eforia Spitalelor Civile îl dă în judecată pe Edgar de Marcay, acesta pierzând conducerea Cazinoului din Sinaia. Ziarele titrau: „În loc de jocuri de noroc, la Sinaia se va juca teatru”.

Mihai MAXIM

Singurătățile Marinei Stroici

Descendentă a uneia dintre cele mai vechi și ilustre familii boierești, originară de pe meleagurile botoșănene, poeta Marina Stroici a avut o viață zbuciumată, cunoscând, pe rând, dragostea, fericirea, dar și umilințele și mizeria regimului comunist, căruia a avut satisfacția să-i supraviețuiască.

Născută odată cu secolul trecut, Marina a copilărit și și-a făcut studiile la Iași. Vacanțele și le petrecea însă la conacul familiei, situat între Manoleasa și Ripiceni, și aproape de vărsarea Volovățului în Prut, hălăduind între lunca Prutului și pădurea Zahoreniului, locuri mirifice la care va reveni mereu în poeziile sale.

Sensibilitatea deosebită și talentul poetic, proprii celor aleși din această parte a Moldovei, lectura romanticilor francezi, precum și cadrul natural al Stroiciului care predispunea la reverie, au îndemnat-o pe Marina să scrie versuri încă din adolescență. Publică periodic în revista „Luceafărul”, fiind imediat remarcată de critica vremii, însă de-abia în 1943 îi apare la Editura „Cugetarea” primul volum de poezii, intitulat sugestiv „Singurătate” (soțul, ofițerul superior Boldur-Lătescu fiindu-i plecat pe front): exuberante poeme de dragoste, imnuri închinare naturii și locurilor copilăriei.

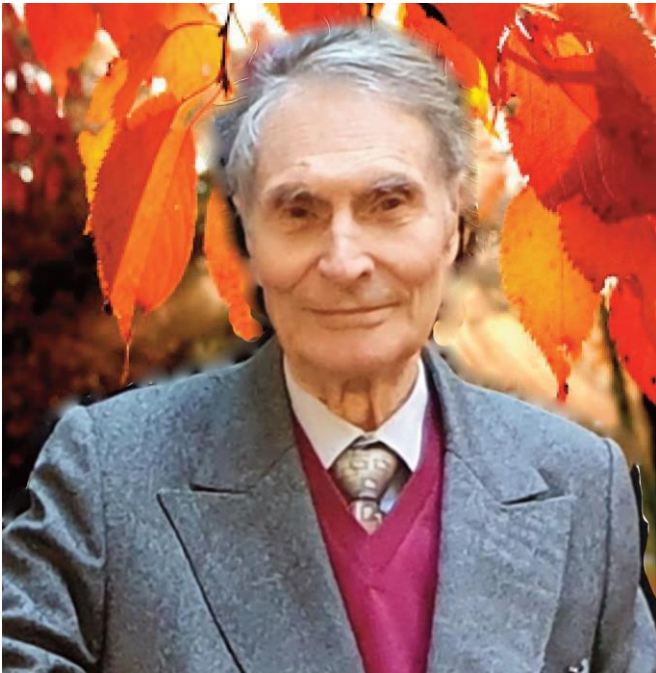
După război are de suferit prigoana regimului comunist - ca fiică și noră de mari moșieri și soție de colonel de cavalerie, dar și pentru fiul Gheorghe, condamnat la ani de temniță pentru participarea la Mișcarea de Rezistență Anticomunistă. Iar, parcă pentru a adăuga picătura la prea-plinul paharului, divorțează de primul soț și se recăsătorește cu Teodor Rosetti-Solescu, fost Mareșal al Curții Regale!

Duce în continuare o viață modestă dar demnă, câștigându-și existența până prin 1958 printr-o muncă istovitoare - ca desenator tehnic la câteva întreprinderi bucureștene - ceea ce-i va zdruncina profund sănătatea. Bolnavă și ținută la pat, are tăria și, mai ales, simte nevoia, ca după o pauză de treizeci de ani și la vârsta de 70 (!), să se refugieze în „Singurătatea” poeziei, scriind versuri de o mare valoare artistică. Mai ales că Dumnezeu și-a întors iarăși fața spre ea și, pe lângă talent, i-a dăruit familia fiicei, Anda Boldur-Gheorghiu, căsătorită cu remarcabilul om de cultură, academicianul Mihnea Gheorghiu, care a îngrijit-o cu dragoste și devotament până la trecerea ei în neființă, în anul 1992.

În poeziile scrise la vârsta senectuții Marina Stroici revine la principalele teme din volumul de debut - dragostea, natura, nostalgia locurilor natale - pe care le tratează cu gravitatea emoției descoperite la o altă vârstă. În imaginea poetică se simte prezența aspră, neînduplecată, a timpului ireversibil. Tonalitatea poetică devine accentuat melancolică până la descoperirea dramatică a eului liric. Mărturie stau poemele „De ani aștept”, „Răspunde-mi, Doamne!”, „Regrete”, „Cronos”, „Prutul la Stroici”, ca și cele scrise în limba franceză – „Dernier rêve”, „Le petit pâtre blond”, „Et puis tu reviendrais” din volumul postum „Singurătatea amurgului”, apărut la editura „Albatros” în anul 2004.

În universul ei creator se includ și traduceri din poezia franceză, dintre care semnalăm „Cântec de toamnă” și „Cântec lin” după Paul Verlaine, „Reculegere”, după Anne de Noailles, „Armonii” și „Fantoma”, după Charles Baudelaire.

Nu întâmplător, volumul se deschide programatic cu poezia „Poetului”, o adevărată „artă poetică”, care descoperă cu pertinentță caracterul subiectiv și reflexiv al creației sale:

Mihai MAXIM

„Lasă sufletul să cânte,
Nu-l opri!
Numai așa ies ghiociei din zăpadă
Și îngerii nu se sfîesc să cadă
De-acolo de pe prispa lor cu stele.
Numai așa se-nvoaltă trandafirii
Ca la-nceputul limpede al firii
Când se iveau minunile cerești.”

Și, nu întâmplător, volumul se încheie cu „Dernier rêve”, ultimul vis de a se contopi cu natura eternă și de a retrăi armonia magică a copilăriei:

„Je voudrais tant, parfois...lorsque mon âme est lasse,
Avoir dans la clarté de quelque doux vallon,
Une petite maison silencieuse et basse,
Et blanche dans le jour, comme un grand champignon.”

Constantin LUPEANU

Traducere din limba chineză

CEN SHEN岑参

În traducerea sinologului CONSTANTIN LUPEANU鲁博安

Cântecul albei zăpezi îl conduce pe judecătorul Wu înapoi în capitală
《白雪歌送武判官归京》

- Se dedică Prof. Liu Yun刘云

Vântul de nord mătură locul și smulge iarba albă,
Cerul e înzestrat cu zăpadă în zbor, ca o salbă.
Îmi pare că briza domoală suflat-a noaptea toată
Și mii, zeci de mii de copaci au înflorit pe dată.
Pătrunsă e cortina de perle, mătasea-i amăgire,
Blana de vulpe nu ține cald, pilota-i prea subțire.
La arcul cu capete din corn, generalul cum să se-aplece,
Armura toată jilavă-i, s-o-mbrace-ar fi prea rece.
Nemărginit deșertul înstăpânit de ghețuri,
Pe mii de *li* lugubre pâlcuri - compacte cețuri.
Ah, oaspetele pleacă, oștenii toți se-aștern la băut,
Lăutarii cântă la *qin*, la *pipa* și la minunatul flaut.
Afară, peste porțile taberei, zăpada cade-n rafale,
Flamura-i bocnă, n-o mișcă nici vântul cel tare.
Pe poarta Luntai înspre est oaspetele o ia,
Spre Munții Cerului. Drumul e-acoperit de nea.
El nu se mai zărește pe drumul de munte șerpuit,
Doar urme de copite pe albul nesfârșit.

Note: Sunt adesea citate versurile:

忽如一夜春风来，Hū rú yīyè chūnfēng lái,
千树万树梨花开。Qiān shù wàn shù líhuā kāi.
Îmi pare că briza domoală suflat-a noaptea toată
Și mii, zeci de mii de copaci au înflorit pe dată.

Poetul Cen Shen, 715–770, este socotit unul dintre marii poeți ai Dinastiei Tang, dinastie distinsă prin prosperitatea vieții și afirmarea la înalte cote a poeziei. Originar din provincia actuală Henan, el este la a treia generație de mari mandarini, tatăl său a fost guvernator, ca și el de altfel. Prin concurs la nivel național, a câștigat rangul de *jinshi*, cărturar, a servit în armată mai mult de zece ani, pentru a intra apoi în administrația imperială, pe poziții tot mai înalte.

A fost prieten cu poeții Tang de renume, Du Fu (712 – 770) și Li Bai (701 – 762). Acesta din urmă îl amintește chiar în poemul

《将进酒》Aduceți de băut:

Ați observat?
Apa Fluviului Galben curge din Cer,
Aleargă spre mare și nu se mai întoarce.
Ați observat?
Bătrânii sunt posomorâți, văzându-și în oglindă părul alb,
Dimineața, părul e negru de mătase, iar până seara ajunge ca neaua.
Să ne bucurăm când viața oferă împliniri,
Să nu lăsăm cupa de aur
Să se golească în fața lunii de pe cer.
Cerul ne-a dat viață, trebuie să fim cumva de folos,
Irosim cu totul o mie de arginți, dar banii se-ntorc la noi.
Fierbeți mielul, tăiați o vită, să ne bucurăm,
Hai să bem trei sute de pahare.
Maestre Cen Shen, Yuan Danqiu, să vină băutura,
Paharele nu trebuie să se-oprească!
Am să vă cânt, ascultați-mă bine.
Clopoței, tobe, mâncăruri alese - nu sunt suficient de fine,

Să fim beți tot timpul, să nu ne trezim,
Din cele mai vechi timpuri, înțelepții au fost mereu singuri,
Doar bețivii lasă un nume în urma lor.
Regele Chen petrecea în castelul Pingle,
Nu e costisitor să ne batem pentru zece mii de pahare,
Să ne lăsăm captivați de veselie, fără nici o reținere.
De ce spune gazda că are bani puțini,
Mergeți direct și cumpărați, vom bea împreună.
Calul este de preț, haina face o mie de galbeni,
Cereți să le schimbe pe băutura cea mai bună, prieteni,
Vom trage împreună o beție strașnică,
Scăpa-vom de neliniștea eternă.

Cen Shen a scris sute de poezii, multe pasteluri, șaptezeci privind viața oștenilor de la frontiera de nord cu hunii și alte seminții barbare, și altele. Șapte dinte poemele sale sunt incluse în *Culegerea 300 de poeme Tang*, compilată de cărturarul Sun Zhu și publicată în anul 1764.

Literat recunoscut, Cen Shen a compus de asemenea lucrări istorice și didactice, teatru și proză de ficțiune.

Dr. Constantin CORNEANU

România și prima extindere a NATO (1)

În cursul zilei de 16 decembrie 1989, președintele Statelor Unite i-a garantat liderului de la Paris, François Mitterrand, că Statele Unite vor rămâne în Europa, orice s-ar întâmpla, pentru a-și susține aliații, chiar dacă germanii reunificați nu ar mai dori trupe străine pe teritoriul lor. Era începutul unui lung proces de transformări și adaptări ale intereselor strategice euro-atlantice concretizate în cele două mari extinderi ale NATO din 1997 și 2002, pentru început, precum și a Uniunii Europene în ceea ce a fost cândva „glacisul strategic” al Uniunii Sovietice.

Speranța unui dialog deschis și sincer cu SUA

La începutul anului 1990, pe scena relațiilor internaționale se desfășura o competiție extrem de puternică a țărilor est-europene pentru atragerea simpatiei și ajutorului CEE și a SUA. „Complementaritățile care au existat între țările est-europene erau pe punctul de a se pierde. Iar în acele condiții, capacitatea țărilor din fostul bloc socialist de a negocia și de a-și promova interesele specifice, în momentul redefinirii arhitecturii de securitate pe continent, scădea considerabil. Căutarea de soluții pe cont propriu a fost atitudinea dominantă în Estul Europei la începutul lui 1990 și în anii care au urmat”, consemnează Adrian Năstase, ministrul de Externe al României în perioada 28 iunie 1990 - 18 noiembrie 1992, în memoriile sale. Totodată, în condițiile în care influența Uniunii Sovietice asupra fostelor state socialiste est-europene începea să se diminueze în mod semnificativ, concomitent cu creșterea forței economice și a rolului CEE în noua arhitectură a relațiilor internaționale și de securitate europene, Statele Unite erau obligate să „gândească un scenariu de menținere și consolidare a prezenței lor în Europa”.

Pe 7 martie 1990, Lawrence Eagleburger, secretarul de stat adjunct al SUA, avea să declare în cadrul Comitetului pentru Afaceri Externe al Camerei Reprezentanților: „Sperăm că țările est-europene vor forma grupări regionale și vom avea nevoie de flexibilitatea necesară pentru a răspunde și încuraja aceste evoluții. Credem că asocierile voluntare constituie o cale naturală pentru edificarea de către țările democratice a unei societăți civile internaționale și pentru depășirea vechilor neînțelegeri și dorim să avem capacitatea de a sprijini dezvoltarea unor astfel de asocieri”. Dintr-o astfel de perspectivă putem înțelege faptul că Ungaria și Cehoslovacia au fost co-autoarele unor inițiative subregionale, au solicitat aderarea la structurile politice ale NATO (cazul Ungariei), au fost înțelese și tolerate revendicările teritoriale ale Budapestei în ce privește Transilvania, însă un „bloc pro-american” viabil în Est depindea și de România. „De aici și unele presiuni din SUA asupra României în problema minorităților. Cât privește presiunile exercitate prin intermediul forțelor de «opozitie» din interiorul țării, acestea erau menite să testeze gradul «desatelizării» României”, consemnează Adrian Năstase.

Preocupările diplomației românești în ceea ce privește viitorul Europei și perspectiva relațiilor României cu spațiul CEE sunt relevate și de discuțiile desfășurate, pe 13 august 1990, într-un *brainstorming* organizat de către Adrian Năstase la sediul MAE. Ambasadorul Constantin Ene a ținut să atragă atenția asupra faptului că, totuși, nu trebuie să neglijăm relația cu URSS, precum și cu celelalte state foste socialiste. Aderarea la organizațiile internaționale existente (Consiliul Europei, NATO și Comunitatea Economică Europeană/CEE) și participarea la asociații și grupări subregionale reprezenta o alegere de evoluție a României în arena relațiilor internaționale care merita să fie luată în considerare. „Nu avem încă

Dr. Constantin CORNEANU

o analiză bună referitoare la URSS și la ceea ce se întâmplă acolo”, va declara Adrian Năstase la acest *brainstorming*. Totodată, trebuie menționat faptul că pe 18 iulie 1990, secretarul de stat James Baker îl informase pe ministrul de Externe sovietic, Eduard A. Șevardnadze, în cadrul întâlnirii de la Paris, că Statele Unite au decis să intensifice contactele cu Boris N. Elțin, precum și cu alți reprezentanți ai mișcărilor reformiste și de independență din URSS.

La București, în cursul dimineții de 13 august 1990, ministrul de Externe al României, Adrian Năstase, i-a primit în audiență pe fostul ambasador al SUA la București, Roger Kirk, însoțit de Alan Green Jr., ambasadorul în funcție al SUA. Ambasadorul Roger Kirk se afla în România deoarece dorea să cunoască și să înțeleagă evoluțiile din România, în condițiile în care organiza un *task force* privind România deoarece „la Washington este confuzie în ce privește România”. Ministrul Adrian Năstase va menționa foarte clar că România dorește „un dialog deschis și sincer cu SUA”, iar în ceea ce privește Tratatul de la Varșovia „există o tendință de a-l duce de la planul militar la cel politic”.

Îngrijorările oficialilor români și modul în care înțelegeau evoluția relațiilor internaționale este relevat și de dialogul desfășurat, în cursul zilei de 29 august 1990, între ministrul de Externe al României și Tian Zengpei, adjunct al ministrului de Externe al Republicii Populare Chineze. „Principala preocupare pentru țările europene o reprezintă securitatea lor într-un model continental. Aici, opțiunile sunt diferite. Unii mizează pe dezvoltarea unui nucleu occidental, vest-european; alții consideră că este important să construiască alianțe subregionale sau regionale; alții cred că numai o soluție paneuropeană, în sistemul CSCE, ar putea să rezolve aceste lucruri. Aceste aspecte vor fi discutate intens în lunile următoare în negocieri la nivelul experților, al miniștrilor de externe și la nivel înalt, la Paris”, va declara Adrian Năstase diplomatului chinez.

În conferința de presă comună a miniștrilor de Externe ai state-

lor membre ale Tratatului de la Varșovia, din 3 noiembrie 1990, desfășurată la Budapesta, Adrian Năstase va menționa foarte clar poziția și convingerea României față de viitorul Tratatului de la Varșovia. **„Tratatul de la Varșovia și-a pierdut baza, care era ideologică. (...) În aceste condiții, Tratatul de la Varșovia nu are viitor. Întâi dispăre aspectul militar și apoi celelalte aspecte”**, va declara ministrul de Externe al României. Totodată, ministrul de Externe al României avertiza asupra faptului că **„trebuie să începem să ne gândim la impactul schimbărilor din zonă și din URSS asupra structurilor de securitate în Europa”**. Trebuie menționat că pe 6 octombrie 1990, mareșalul Serghei F. Ahromeev, consilierul militar al lui Mihail S. Gorbaciov, menționa foarte clar că Tratatul de la Varșovia **„ca organizație militară, își va înceta activitatea foarte curând, probabil la începutul anului 1991”**. Totodată, evoluțiile de pe scena politică internă de la Moscova soldate cu demisia lui Eduard A. Șevardnadze din funcția de ministru de Externe al URSS, pe 20 decembrie 1990, ca formă de protest împotriva ascensiunii forțelor conservatoare în ecuația puterii de la Kremlin, a provocat neliniște la București, și nu numai.

Sfârșitul anului 1990 și începutul anului 1991 aveau să fie dominate, la nivel teoretic, de numărul special al revistei *Foreign Affairs*, intitulat **America și Lumea**. Charles Krauthammer (*The Unipolar Moment*) și William Pfaff (*Redefining Worl Power*) sunt doi autori ale căror viziuni despre prezentul și viitorul sistemului de relații internaționale vor naște vii dispute intelectuale. Charles Krauthammer consemna: **„Cel mai izbitor aspect al lumii de după încetarea Războiului Rece este unipolaritatea sa. Fără îndoială, multipolaritatea se va naște în timp. Poate peste o generație sau chiar mai mult vor exista puteri egale cu Statele Unite, și lumea va semăna, ca structură, cu situația existentă înainte de Primul Război Mondial. Dar acum nu suntem în această situație, și nu vom fi pentru mai multe decenii. Acum este un moment unipolar”**. William Pfaff scria: **„Colapsul comunismului a produs un rezultat neașteptat în ordinea internațională: abolirea a însuși statutului de mare putere, care se dovedește a fi fost produsul rivalității superputerilor. Odată dispărută rivalitatea, categoria de superputere dispăre. Astăzi nu există, așa cum afirmă unii, o singură superputere, Statele Unite; astăzi nu mai există nicio superputere”**. Referindu-se la acest moment de confuzie din percepțiile privind sistemul de relații internaționale, Mihail S. Gorbaciov avea să declare că **„adevărata abordare a Statelor Unite este să-i lase pe sovietici să se descurce singuri, iar dacă lucrurile merg rău, să profite de pe urma problemelor lor”**.

NATO și noile realități strategice

În perioada 13 – 15 februarie 1991, Adrian Năstase, ministrul de Externe al României, va efectua o vizită oficială în Belgia și Luxemburg, precum și la Cartierul General al NATO. Dialogul cu Secretarul General al NATO, Manfred Wörner, din ziua de 14 februarie 1991, s-a dovedit extrem de interesant și util în perspectiva viitorului curs al politicii externe românești. Chestionat de către Adrian Năstase în legătură cu posibilitățile de-a structura relațiile României cu NATO în domeniul militar, Manfred Wörner va declara: **„Dacă vom acționa pentru a primi ca membri asociați fostele țări membre ale Tratatului de la Varșovia și vom exclude URSS, se va crea o situație foarte periculoasă. URSS va fi constrânsă de noua situație strategică să reacționeze. Adoptând această linie de conduită față de țările din Est, NATO va da argumente adeptilor liniei dure din URSS, care vor confruntare, nu cooperare cu ei. NATO va crea impresia că vrea să încline balanța în favoarea sa. Pentru viitorul apropiat trebuie să fim atenți la aceste aspecte, când propunem modele de cooperare. Să folosim cadrul CSCE pentru a face ceva practic pentru securitatea țării dumneavoastră”**. Referindu-se la viitorul Tratatului de la Varșovia, ministrul de Externe al României va declara: **„Tratatul de la Varșovia nu are viitor. Noi organizăm practic funeraliile Tratatului de la Varșovia”**.

Totodată, la finalul vizitei la NATO, ministrul de Externe al României avea să menționeze că România este deschisă la orice formulă de colaborare cu NATO pe care Alianța Nord-Atlantică o poate accepta, din punct de vedere al procedurilor. Trebuie menționat faptul că în iulie 1990, Petre Roman, prim-ministrul României, îl invitasese pe Secretarul General al NATO, Manfred Wörner, în România și ceruse acordul pentru acreditarea unui ambasador român la NATO. În octombrie 1990, ambasadorul român în Belgia fusese autorizat să inițieze legături formale cu NATO. Pe 23 octombrie 1990, Petre Roman va efectua o vizită oficială la Cartierul General al NATO, iar șeful Marelui Stat-Major al Armatei Române, generalul-colonel Vasile Ionel, va vizita Cartierul General al NATO pe 13 decembrie 1990.

În dialogul avut cu Jacques Poos, ministrul de Externe al Marelui Ducat de Luxemburg, în seara zilei de 14 februarie 1991, Adrian Năstase va fi informat că în cadrul CEE există o distincție clară între Țările Baltice și toate celelalte republici unionale din URSS ceea ce implica un anumit mod de-a înțelege și trata evoluțiile politice interne și externe din spațiul sovietic.

În cursul Consfătuirii extraordinare a Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia, desfășurată la Budapesta pe 25 februarie 1991, ministrul de Externe al URSS, Aleksandr A. Bessmertnîh, va recunoaște faptul că Tratatul de la Varșovia nu își mai justifică existența. Totodată, a menționat că URSS este interesată de modul în care se vor contura concepțiile politico-militare ale țărilor est-europene. Ministrul sovietic de externe a făcut apel la conlucrare în continuare și la încheierea de tratate bilaterale, precum și la principiul neadmiterii de trupe și baze străine pe teritoriul statelor foste membre ale Tratatului de la Varșovia. Pe 26 februarie 1991, în interviul acordat Lidiei Klinger de la ziarul vienez *Der Standard*, ministrul de Externe al României va menționa că NATO nu pare să dispună de aceea deschidere procedurală și instituțională care să permită aderarea țărilor est-europene la Alianță. **„Și noi ne punem întrebarea și vrem să înțelegem concepția NATO și vrem să știm dacă NATO va urma modelul Consiliului Europei și CEE în extinderea către Răsărit”**, mărturisea Adrian Năstase.

În februarie 1991, Alexandr Vondra, consilierul pentru politică externă al președintelui Václav Havel, aflat într-o vizită la Comitetul Politic al Alianței Nord-Atlantice va declara că din moment ce **„CSCE nu oferea o garanție de securitate țării lor, NATO trebuia să ia în considerare semnarea cu Cehoslovacia a unui fel de tratat special sau declarație, care să furnizeze o asemenea garanție”**. Peste puțin timp, ministrul de externe al Cehoslovaciei, Jiří Dienstbier, va reitera această cerere în fața secretarului general al NATO, Manfred Wörner. Pe 6 mai 1992, președintele Cehoslovaciei, Václav Havel, președintele Poloniei, Lech Walesa, și premierul Ungariei, Josef Antál, vor formula cererea oficială de admitere în Alianța Nord-Atlantică. La sfârșitul lunii aprilie 1993, liderii Grupului de la Vișegrad au discutat cu președintele Bill Clinton despre necesitatea ca cele trei țări să facă parte din NATO, prezentând, în acest sens, o serie de argumente politico-strategice și geopolitice. În urma dialogului dintre președintele Bill Clinton și consilierul prezidențial pentru securitate națională, Tony Lake, referitor la motivele posibilității/imposibilității extinderii NATO, președintele Bill Clinton avea să devină unul din artizanii din culisele procesului de extindere a NATO.

Trebuie menționat faptul că în urma Reuniunii Consiliului Nord-Atlantic în sesiune ministerială de la Copenhaga (6 – 7 iunie 1991), Alianții din NATO au reafirmat angajamentul că **„nu vor căuta să obțină un avantaj unilateral de pe urma situației modificate din Europa și nici să amenințe interesele legitime ale vreunui stat”**. Tratatul de la Varșovia se va desființa în mod formal pe 1 iulie 1991 cu ocazia unei ultime reuniuni desfășurată la Praga. În urma reuniunii la nivel de șefi de stat și de guvern ai țărilor membre NATO, desfășurată la Roma pe 7 - 8 noiembrie 1991, foștii adversari occiden-

tali din Războiul Rece vor propune instituționalizarea raporturilor reciproce de consultare și cooperare, respectiv: 1) *întâlniri anuale cu Consiliul Nord-Atlantic la nivel ministerial în ceea ce se va numi Consiliul de Cooperare Nord-Atlantic*; 2) *întâlniri periodice cu Consiliul Nord-Atlantic la nivel de ambasadori*; 3) *întâlniri suplimentare cu Consiliul Nord-Atlantic la nivel ministerial sau ambasadorial, după caz*; 3) *întâlniri regulate, la intervale convenite reciproc, cu Comitetele subordonate NATO, inclusiv ale Comitetelor politice și economice, precum și ale Comitetului Militar NATO și ale altor autorități militare NATO, cu permisiunea Comitetului Militar*.

În Noul Concept Strategic al NATO, adoptat cu acest prilej, se menționa: „**În contrast cu amenințarea predominantă din trecut, riscurile la adresa securității aliate care rămân sunt multidirecționale, ceea ce le face dificil de prevăzut și de evaluat. NATO trebuie să fie capabilă să răspundă unor asemenea riscuri, dacă se dorește prezervarea stabilității în Europa și a securității membrilor Alianței. Aceste riscuri pot apărea în diverse moduri. Riscurile la adresa securității aliate sunt mai mici ca urmare a unei agresiuni îndreptate contra teritoriului Alianțelor și sunt mai degrabă rodul consecințelor adverse ale instabilităților care pot apărea din serioase dificultăți economice, sociale și politice, inclusiv rivalități etnice și dispute teritoriale, cu care se confruntă multe țări din Europa Centrală și Estică**”.

Studii și preocupări privind viitorul NATO

Un prim studiu academic privind extinderea NATO a fost realizat de către Simon Jeffrey, cercetător principal la Institutul pentru Studii de Strategie Națională din cadrul Academiei Naționale de Apărare a Statelor Unite, care a publicat în iarna 1992-1993, în revista *Orbis*, studiul intitulat „**Europe's Past, Europe's Future. Does Eastern Europe Belong in NATO**”. Jeff Simon considera că NATO trebuie să ia în calcul extinderea în Europa Centrală și de Est, în următorii cinci până la zece ani, „**utilizând instrumentul Alianței pentru a încuraja un comportament de stat care să sporească securitatea în Europa**”. Cercetătorul american propunea o formulă de extindere în care statele fostului Tratat de la Varșovia obțineau regimul de „**membru asociat (associate membership)**” cu condiția îndeplinirii anumitor condiții: 1) *angajamentul de a avea numai guverne liber alese*; 2) *privatizarea economiei*; 3) *respectarea drepturilor minorităților și* 4) *controlul civil asupra militarilor și o doctrină militară, împreună cu resursele militare, aflate în consonanță cu principiul suficienței rezonabile (reasonable sufficiency)*.

Totodată, aceste state trebuiau să fie membre ale ONU, CSCE și parte la Tratatul privind Forțele Convenționale din Europa din 1990, la Carta de la Paris și la Tratatul privind neproliferarea nucleară, cu toate măsurile sale asiguratorii. Referindu-se la importanța acestei propuneri de extindere, fostul ministru român al Apărării Naționale din perioada 2001 - 2004, Ioan Mircea Pașcu, consemna: „**În fapt – cum recunoaște autorul propunerii – membrul asociat al NATO dobândea dreptul de a obține o consultare multilaterală, în cazul unei amenințări, și nu garanția de securitate furnizată prin Articolele 5 și 6**”. Noul secretar general al NATO, Willy Claes, fost ministru de Externe al Belgiei, va considera că este bine ca aceste state candidate la intrarea în NATO să fie și cel puțin candidate la intrarea în Uniunea Europeană, respectiv realizarea aceluia „**drum regal (royal road)**”.

În septembrie 1993, Jamie Shea, fostul purtător de cuvânt al NATO, va susține că extinderea NATO se va putea face prin adoptarea unui protocol din două părți: 1) *un angajament de respectare a anumitor criterii politice și* 2) *o integrare în NATO de tipul celei aplicate în cazul admiterii Spaniei în 1982, respectiv însușirea Conceptului Statagic al NATO și menținerea controlului național asupra propriilor forțelor armate*. Referindu-se la reticența Occidentului privind extinderea NATO, analistul pe probleme de securitate națională, Howard E. Frost, consemna în articolul „**Eastern Europe's Search for Security**” faptul că aliații NATO „**își vedeau**

mecanismul de luare a deciziei îngreunat prin adăugarea unui grup de membri cu tradiții politice, militare și de planificare a forțelor semnificativ diferite” și, totodată, exista o îndoială „**că garantarea securității țărilor est-europene, în absența unei amenințări la adresa întregii Europe, era în interesul național al membrilor NATO**”.

Ambasadorul Zalmay M. Khalilzad, fost ambasador al SUA la ONU în perioada președenției lui George H. W. Bush și analist la RAND Corporation, în studiul intitulat „**Extinderea Alianței Occidentale spre Europa Centrală și de Est. O Nouă Strategie pentru NATO (Extending the Western Alliance to East Central Europe. A New Strategy for NATO)**”, publicat în primăvara lui 1993, va menționa faptul că extinderea NATO ar putea fi privită de către Federația Rusă ca „**o amenințare și o tentativă de a o exclude din Europa**”. Înaltul diplomat american propunea transformarea Alianței Nord-Atlantice într-o entitate cu un obiectiv operațional paneuropean „**care să acorde calitatea de membru cu drepturi depline, inclusiv garanțiile furnizate de articolul V, europenilor din centrul și estul continentului, precum și Rusiei, odată ce fiecare din aceste state ajunge să aibă un sistem politic democratic și o economie de piață**”.

În octombrie 1993, Ronald D. Asmus, Richard Kugler și Stephen F. Larrabee, analiști ai RAND Corporation, vor publica în revista *Foreign Affairs* un studiu intitulat „**Făurirea unui nou NATO (Building A New NATO)**”. Analiștii RAND propuneau transformarea NATO dintr-o alianță bazată pe apărarea colectivă împotriva unei amenințări într-o alianță angajată în proiectarea democrației, stabilității și managementului crizelor, precum și o nouă relație între Statele Unite și CEE/UE. În concepția autorilor studiului, Germania trebuia să devină principala sursă de proiectare a securității, stabilității și prosperității occidentale spre Est. Totodată, Occidentul trebuia să adopte o strategie coordonată pentru „**integrarea țărilor Vișegrad (Polonia, Ungaria, Republica Cehă și posibil, Slovacia) atât în UE cât și în NATO**”.

Ronald D. Asmus, Richard Kugler și Stephen F. Larrabee considerau că „**apartenența la NATO, ca și cea la UE, poate fi aprobată în valuri și trebuie să fie condiționată**”, iar „**criteriile pentru apartenență trebuie să fie expuse clar dinainte și să includă angajamentul pentru conducere democratică, reforma relațiilor civili-militari, renunțarea la orice pretenție teritorială, respectarea drepturilor minorităților, precum și voința de a participa la toată gama de activități militare ale NATO de la menținerea păcii până la apărarea colectivă**”. În paginile studiului se propunea o relație specială cu militarii ruși astfel încât să se adâncească dialogul de securitate cu Federația Rusă care vedea Alianța Nord-Atlantică ca fiind anti-rusească. Totodată, analiștii RAND considerau că întărirea independenței Ucrainei reprezenta o garanție, în special pentru Polonia, că Federația Rusă nu va aspira la refacerea fostului Imperiu. „**Membrii NATO trebuie, de aceea, să fie capabili să pună repede pe picioare coaliții, să elaboreze politici și strategii, să creeze un comandament, să trimită trupe și să construiască infrastructura de sprijin pentru acestea. Alianța trebuie să dezvolte instituții mai bune, care să o facă mai puțin dependentă de improvizații în mijlocul unei crize... Înainte de toate, NATO va fi nevoită să se echipeze pentru a face față întregului spectru de conflicte posibile în Europa, de la cele mici, la cele mari și de la apărarea păcii, la operațiuni de luptă. Astăzi NATO este capabilă să întreprindă doar activități de menținere a păcii și operațiuni militare de mică anvergură**”, concluzionau analiștii RAND Corporation cu privire la viitorul NATO.

Toate aceste preocupări academice surveneau într-un context în care Alianța Nord-Atlantică era afectată de o „**criză tăcută (silent crisis)**”, în opinia unor oameni politici și diplomați americani, precum și de posibilitatea ca sprijinul din Congresul Statelor Unite pentru această alianță să se diminueze, după cum mărturisea Ken Myers, consilierul senatorului Richard G. Lugar, într-un dialog cu Ioan Mircea Pașcu.

(Va urma)

Prof.univ.dr. Alexandru OȘCA

Dinamica Regimului Strămtorilor și impactul asupra colaborării militare româno-turcă (1933 – 1936)

Prof.univ.dr. Alexandru OȘCA

Aparent, fenomenul globalizării nu favorizează solidaritatea balcanicilor; în perioade trecute, însă, popoarele din Balcani – chiar entitățile statale din regiune – au acționat în comun și s-au sprijinit pentru apărarea intereselor specifice. La fel de corectă este și afirmația potrivit căreia, adeseori, zona a fost cuprinsă de conflicte și tensiuni, de războaie interne ceea ce i-a atras renumele de «butoiul cu pulbere al Europei». Încărcătura peiorativă pe care o „transportă” conceptul în sine (lumea balcanizată) îi face pe balcanici – plecați cu treburi prin Europa - să treacă sub tăcere apartenența lor la acest spațiu, din teama de a nu fi percepuți ca generatori de conflicte, incapabili să se adapteze la nou sau să producă valori superioare.

Situația actuală din Balcani este și mai complicată. S-a deschis o competiție în cursa pentru integrarea în structurile euroatlantice și, din păcate, nu sunt semnale că statele balcanice ar fi dispuse să acționeze unit și solidar în această cursă. Dimpotrivă! Cursa către acest obiectiv este – mai degrabă – singulară, fiecare aleargă pe cont propriu, caută să-și afirme identitatea în opoziție cu vecinii, ceea ce îi vulnerabilizează pe toți și îi lasă la discreția organismelor suprastatale europene.

Într-un context diferit au acționat actorii politici balcanici în perioada interbelică, atunci când împreună au exersat o experiență interesantă prin conferințe balcanice anuale sau când o parte dintre ei au semnat Pactul Înțelegerii Balcanice. Dar apartenența la un bloc politico-militar, precum Pactul Balcanic, nu a ferit statele balcanice de a fi victime ale războiului mondial, fiecare dintre ele (cu excepția Turciei) au fost, pe rând, destrămate, desființate, ocupate sau atrase în acest flagel.

Revenind la subiect:

Colaborarea militară româno-turcă – bilaterală sau multilaterală - în perioada interbelică a vizat obiective legitime de apărare pentru fiecare dintre cele două țări în parte, precum și pentru descurajarea unor tendințe agresive provenite din zonă sau din afara acesteia. Oamenii politici români sau turci s-au susținut reciproc în acțiuni care vizau o colaborare balcanică multilaterală, care s-a concretizat în organizarea conferințelor balcanice (1930-1933) și, mai apoi, în semnarea Pactului pentru Înțelegerea Balcanică (9 februarie 1934, din care făceau parte Turcia, Grecia, Yugoslavia și România). Colaborarea politico-militară a vizat scopuri defensive și n-a ieșit din limitele Pactului Ligii Națiunilor (Turcia a devenit membru al acestei organizații la 18 iulie 1932).

De la început trebuie precizat că fiecare dintre cele două țări își aveau propriile nevoi de apărare, care nu se limitau la respingerea unei agresiuni din partea unui inamic comun balcanic. Dimpotrivă, România se simțea mai amenințată la granița de răsărit (cu U.R.S.S.) sau de Vest (cu Ungaria), în timp ce Turcia se simțea mai amenințată de o agresiune a Italiei sau a statelor recent formate după implozia imensului Imperiu Otoman. Anul 1936, când Franța a decis să renunțe la protectoratul asupra Siriei, i-a creat tinerei Republici turce o problemă suplimentară (statutul provinciei Alexandretta și Anatoliei, provincii gestionate de noul stat sirian independent, dar cu populație turcă).

Deși Turcia republicană avea numeroase nevoi de securitate după războiul greco-turc (1919-1922), iar prin Tratatul de pace de la Lausanne din 1923 efectivele militarilor erau reduse, planificatorii români păstrau încă percepția despre o armată turcă puternică. După Lausanne, Turcia republicană avea o populație de până la 14 milioane de locuitori, iar forțele sale armate – evident diminuate - aveau responsabilitatea apărării unui teritoriu imens. Totuși, diplomații militari români erau convinși că după un deceniu Turcia își regăsise echilibrul așa încât sperau că-i vor convinge pe statmajoriștii turci să-și asume rolul principal în anihilarea unei ipotetice agresiuni bulgare împotriva vecinilor. În felul acesta, grosul forțelor române putea fi distribuit spre celelalte zone de pericol.

Percepția turcilor, era, la rândul ei, una prea optimistă în privința României: de vreme ce România a câștigat atât de mult la Conferința de pace (ca populație și teritoriu) înseamna că ea avea și o armată puternică, așa încât statmajoriștii de la Ankara se așteptau ca România să ia asupra sa efortul principal pentru anihilarea unei posibile agresiuni bulgare împotriva Turciei, oferind armatei sale libertate de acțiune pentru combaterea unor pericole la celelalte frontiere amenințate, din afara spațiului balcanic.

Cooperarea militară româno-turcă urma să acționeze într-un areal specific complex.

Studii militare¹, elaborate în perioada interbelică, au scos în evidență posibilitățile și vulnerabilitățile pe care spațiul geostrategic balcanic le oferă agresorilor sau apărătorilor săi. Specialiștii asemanau spațiul balcanic cu o cetate uriașă care, deși vulnerabilă pe anumite direcții, în interiorul ei sistemul hidrografic, geografic, demografic, economic și cultural, oferă condiții aproape perfecte de apărare². Din aceste studii se degajă concluzia că, dacă s-ar reuși o unitate între toate țările din zonă, spațiul balcanic ar putea fi foarte greu de cucerit.

De aceea, ori de câte ori un agresor s-a hotărât să ocupe teritorii din Balcani, el a fost nevoit ca, mai înainte, să acționeze asupra relațiilor dintre statele acestui spațiu, să cultive neîncrederea și suspiciunea reciprocă, să le împiedice de a se alia, pentru ca, în acest fel, intervenția armată să poată avea șanse de succes³. O asemenea intenție nici nu era greu de concretizat: istoria a așezat în acest spațiu, destul de restrâns, populații foarte diferite ca etnie, credință și interese, iar viața a făcut ca între ele să existe diferențieri în privința nivelului de dezvoltare economică, a civilizației și culturii. Jocul politic european promovat de marile imperii și puteri ale timpului urmărea ca, după fiecare conflict - la sfârșitul căruia se încheia o pace - să se creeze atâtea litigii și să lase nerezolvate atâtea probleme, încât este, practic, imposibil ca toate statele din Balcani să fie complet mulțumite de soluțiile date de istorie și nimeni să nu mai aibă nimic de revendicat de la celălalt.⁴

Încercările țărilor balcanice de a se elibera de sub tutela Occidentului sau a Uniunii Sovietice, lansând lozinca “Balcanii ai balcanicilor”, s-au concretizat în numeroase acțiuni între care reținem inițiativele unor acorduri de colaborare bilaterală dar și semnarea Pactului Înțelegerii Balcanice.

Condițiile externe și unele dificultăți interne proprii fiecărui stat membru au făcut ca în existența Înțelegerii Balcanice să deosebim trei etape, fără ca delimitarea lor în timp să fie categorică⁵: prima, de la semnarea Pactului Balcanic până în 1936 când se pun bazele și se consolidează structurile de funcționare ale alianței; a doua, din 1936 până în 1938 când se adoptă convențiile militare multilaterale și se convin primele acțiuni de colaborare în cadrul acestora; a treia, din 1939 până în 1940 când instrumentele alianței nu mai corespund realității europene și balcanice în dinamica lor rapidă și se propune, fie varianta modificării Pactului de la 9 februarie 1934, fie transformarea alianței într-un Bloc balcanic al neutrilor.

Studiul nostru vizează îndeosebi etapa a doua. Ea își are începutul încă în 1935, când diplomații militari din țările aliate au intrat în contact direct unii cu ceilalți și au negociat textul convențiilor militare. La rândul ei, această a doua etapă are o perioadă inițială, în care s-au adoptat cele două convenții militare: una semnată de România, Turcia și Iugoslavia (Convenția în trei) și alta semnată de România, Turcia, Iugoslavia și Grecia (Convenția în patru), și o perioadă de conlucrare intensă pentru convenirea tuturor aranjamentelor pentru operaționalizarea acestor convenții.

Colaborarea militară româno-turcă se dezvoltă pe tot parcursul negocierii convențiilor militare în trei și, respectiv, în patru ale Pactului. România și Iugoslavia au folosit modelul și experiența Miciei Înțelegerii, dar negocierea convențiilor Pactului balcanic s-a dezvoltat diferit, pe parcursul a mai bine de doi ani; pe timpul negocierii convențiilor militare s-au exprimat «rezerve» tehnice, pentru eliminarea căroră erau chemați în ajutor factorii politici. Rezervele militarilor turci porneau de la situația precară care vulnerabiliza Strâmțorile, creată de Convenția convenită la Lausanne, în 1923. Practic, culoarul Strâmțorilor era scos de sub suveranitatea Turciei (pus sub autoritatea Ligii Națiunilor) și împărțea teritoriul statului într-o parte a sa europeană și, respectiv, o parte asiatică. De ambele părți ale Strâmțorilor era stabilită o zonă demilitarizată.

Iată deciziile principale ale Convenției de la Lausanne din 24 iulie 1923 în privința Strâmțorilor:

1. Libertate deplină de navigație pentru toate navele comerciale și de război, sub orice pavilion, cu orice încărcătură, în timp de pace; condițiile rămăneau aceleași în timp de război dacă Turcia rămănea neutră.
2. În timp de război, dacă Turcia era beligerantă, ea nu avea dreptul să oprească trecerea prin Strâmțori a navelor statelor nu avea voie să trimită în Marea Neagră nave de război care să depășească, în ceea ce privește capacitatea, flota celei mai puternice țări riverane neutre.
3. Navele de război puteau trece liber prin Strâmțori, atât ziua, cât și

noaptea, indiferent de pavilion, dar nici o putere.

4. Submarinele traversau Strâmțorile plutind la suprafață.

5. Navele de război nu aveau dreptul de staționare în Strâmțori.

6. S-a decis demilitarizarea Strâmțorilor și constituirea Comisiei internaționale a Strâmțorilor – formată din reprezentanți ai Franței, Marii Britanii, Italiei, Japoniei, Bulgariei, României, Greciei, Iugoslaviei și Rusiei sovietice – care supraveghea îndeplinirea prevederilor Convenției. Această comisie se afla sub controlul Societății Națiunilor⁶.

Nu insist pe analiza Pactului Balcanic și pe efectele lui pentru România. Reținem doar concluzia: acceptând clauza rusă și, respectiv, rezerva greacă relativă la Italia, România, pentru care Pactul „... rezulta din nevoia de asigurare a securității frontului de est...”⁷, nu avea nici un câștig de securitate prin asumarea de obligații în cadrul noii alianțe, nici la frontiera estică (nici nu intra în discuție!), nici la frontiera sudică unde, tehnic, era în vigoare Convenția de alianță defensivă cu Iugoslavia (și Convenția militară din 1922). În schimb, ea n-a invocat nici o clauză, angajându-se fără rezerve să vină în sprijinul unui aliat agresat. Această *asimetrie* în asumarea de angajamente în sprijinul aliatului supus agresiunii, în mod surprinzător nu a făcut niciodată obiectul unor discuții la nivelul conducerii politice a țării. S-a considerat că prietenia cu partenerul turc era mai importantă decât invocarea unor rațiuni de ordin tactic sau strategic.

Convențiile militare în cadrul alianței se articula pe modelul Miciei Înțelegeri, așa încât s-a procedat, inițial, la negocierea unor aranjamente militare bilaterale. În context, Turcia și Grecia au parafat o convenție militară la Ankara, la 2 noiembrie 1934⁸. Guvernul turc a informat imediat România despre acest document, iar la 11 decembrie, ministrul turc de externe a făcut o prezentare amplă a prevederilor acestei „convenții de asistență militară”.

Guvernul român a încheiat și el o convenția româno-turcă semnată la 5 iunie 1934, ratificată la 30 octombrie 1934 (între România și Turcia se încheiase, în 17 octombrie 1933 și un Tratat de amicitie, conciliațiune, neagresiune și arbitraj). Într-un studiu asupra convenției, Secția 3 Operații din Marele Stat Major român preciza că acest document trebuie completat cât mai repede cu o convenție în cadrul Pactului⁹. Prin raportul nr. 141 din 13 mai 1935¹⁰ Marele Stat Major român a trimis la Ankara o delegație formată din colonel Gheorghe Rozin și maiorul Lupescu pentru a negocia termenii convenției militare bilaterale. Negocierile au fost extrem de elaborate, ofițerii români luând contact pentru prima dată cu încăpățânarea colegilor turci în probleme care, dacă s-ar fi aplicat așa cum cereau partenerii turci, ar fi făcut inoperabile planurile românești¹¹. Temele acestor negocieri au fost reluate când s-a trecut la pregătirea convențiilor multilaterale.

Discuțiile româno-turce se concentrău în jurul a două probleme, pe care fiecare din părți le considera esențiale: România încerca să determine Turcia să folosească forțe numeroase în Tracia pentru a combate o agresiune bulgară împotriva oricărui aliat, în timp ce Turcia insista ca, în caz de agresiune a armatei bulgare împotriva sa, România să decidă concentrarea forțelor sale principale destinate acestui scop, la estul Dunării, în Dobrogea¹². România propunea ca o eventuală agresiune bulgară, indiferent în ce mod urma să se producă, să fie combătută cu următoarele forțe: Turcia cu 15-16 divizii de infanterie și 1-2 divizii de cavalerie, România cu 3-4 divizii infanterie (să observăm că tot atâtea forțe se destinău Frontului de Sud prin planurile de campanie anuale ale M.St.M. român). Iugoslavia ar fi urmat să participe și ea tot cu 3-4 divizii de infanterie.

Intransigența statmajoriștilor turci, care insistau ca forțele de intervenție românești destinate Frontului de Sud să fie concentrate în majoritate la Est de Dunăre, în Dobrogea, a creat îngrijorare la București. *Generalul Gheorghe Angelescu, ministrul român al apărării, atenționa „... trebuie să fim circumspecți și să căutăm, în*

special, a ne da seama dacă pretențiile nestrămutate ale Marelui Stat Major turc, în privința zonei de concentrare a trupelor noastre, nu sunt în legătură cu sugestiile ce le poate primi de la o altă putere prin concentrarea forțelor noastre acolo unde se cere cu insistență”¹³. E ușor de dedus că ministrul român se referea la U.R.S.S. având în vedere că Turcia avea relații strânse cu această mare putere.

Discuțiile s-au prelungit până în mai 1936 la Ankara și se vor aplană abia după Conferința de la Montreux¹⁴. Aici s-a degajat o soluție de compromis care a permis adoptarea Convenției militare în trei, la Conferința șefilor de stat major de la București, din noiembrie 1936.

Documentul care impunea semnarea unei convenții militare bilaterale era convenția secretă româno-turcă, semnată la 5 iunie 1934¹⁵. În strategia negocierilor pentru o convenție militară cerută de Pact s-a semnalat o confuzie, pentru că, spre deosebire de Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică nu s-a format pe baza tratatelor bilaterale între părți (deși, cum am arătat, acestea existau dar nu se negociau în caliate de aliați în Înțelegerea Balcanică), ci prin semnarea unui document unic, comun: Pactul de la Atena. În paralel, tratatele bilaterale recent convenite (greco-turc, româno-turc, turco-iugoslav, greco-iugoslav) sau convenția mai veche româno-iugoslavă, își produceau efecte și continuau procedurile. Pactul Balcanic, într-un fel le-a întârziat finalizarea, pe considerentul că era prioritar, reprezentând un instrument politic de rang superior celor bilaterale și trebui.

Colaborarea militară bilaterală turco-română, care s-a impus din nou după defectiunea iugoslavă (Yugoslavia a semnat un tratat de «amiciție veșnică» cu Bulgaria, fără aprobarea sau informarea aliaților din Pact), s-a realizat prin contacte directe între militari turci și români.

Am amintit mai sus de Convenția secretă¹⁶ încheiată între România și Turcia, la 5 iunie 1934, cu importante prevederi de natură militară (fără a fi o convenție militară). În esență, aceasta prevedea ca în situația în care una din părți ar fi devenit victima agresiunii unui *stat balcanic, aliat sau nu cu o putere extrabalcanică*, cealaltă parte se obliga să intre în război împotriva agresorului din Balcani. La articolul 2 era prevăzută și posibilitatea de a reacționa coordonat împotriva unui *agresor nebalcanic* în sensul că partenerul aliat neatacat era obligat să declare război statului agresor¹⁷.

Marele Stat Major român, a apreciat că în baza convenției secrete, încheierea unei convenții militare cu Turcia era extrem de utilă. Planificatorii români sperau că o asemenea convenție ar fi contribuit la „rezolvarea *problemului* militar românesc extern”¹⁸. De aceea echipa de negociatori s-a pregătit foarte bine pentru a face față discuțiilor. Prilejul pentru convenirea primelor contacte tehnice a fost oferit de decizia de la București a miniștrilor de externe român și turc, care s-au întâlnit cu ocazia sesiunii Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice, între 10-13 mai 1935.

Proiectul Convenției lua în calcul și stabilea aspecte generale și de detaliu foarte importante ale colaborării militare bilaterale: rapiditatea anihilării unei acțiuni agresive în Balcani (inclusiv în ipoteza declanșării operațiunilor de ripostă înainte de a se termina mobilizarea, cu forțele existente la pace), mai ales dacă situația prezenta pericol potențial la celelalte granițe. S-au abordat, în detaliu, între altele, măsurile de asigurare a traficului cu material francez și englez prin Bosfor și Dardanele, în situația în care acesta era destinat sprijinului logistic necesar României.

Între 4 și 9 iunie 1935 o delegație militară română, condusă de șeful Secției Operații, colonelul Gheorghe Rozin, s-a deplasat la Ankara pentru a discuta cu experți turci alte detalii ale proiectatei Convenții militare bilaterale. A existat o coincidență între punctele de vedere român și turc în aprecierea agresorilor potențiali în Balcani. Cele două delegații au căzut de acord în a aprecia că sursa unui conflict poate veni în primul rând din Bulgaria. S-a considerat necesă-

ră și analiza unui posibil atac din afara Balcanilor - deși o astfel de analiză depășea mandatul celor două delegații - și s-au analizat ipotezele de război, coordonarea acțiunilor comune în cazul unei agresiuni din partea unui stat balcanic.

Deși s-a avansat pe calea convenției militare bilaterale responsabilii turci au optat pentru o convenție militară comună pentru toți aliații balcanici și, dacă nu era posibil, atunci documentul să fie semnat de Turcia, Iugoslavia și România. Pentru contracararea unui pericol din Balcani, fiecare parte ar fi trebuit să contribuie în mod egal cu efective militare, încât să se ajungă la circa 30 de divizii (în jur de 500.000 de oameni), astfel încât, printr-o acțiune rapidă să determine scoaterea din luptă a agresorului balcanic în una - două săptămâni.

Atmosfera de lucru, care după aprecierea lui Eugen Filotty - ministrul român la Ankara - era de „cordialitate, încredere, sinceritate”, a permis și discutarea unor probleme dificile, în contradictoriu. În fapt, delegația română a argumentat că ipotezele în discuție, mai ales în privința forțelor angajate de țara noastră spre Sud, trebuia să ia în calcul celelalte nevoi de apărare ale României, în special cele de la Vest și de la Est. Pericolul numărul unu pentru România - subliniau delegații români - era la Vest, unde Ungaria putea profita în orice moment de o situație critică a României angajată cu grosul forțelor la Sud. Aproximativ la același nivel de risc era apreciată situația pe un posibil front din Estul țării, unde U.R.S.S. amenința permanent, mai ales că nu scăpa ocazia să declare că problema Basarabiei era încă nerezolvată. În raportul colonelului Gheorghe Rozin către șeful Marelui Stat Major¹⁹, în care acesta prezenta rezultatele întâlnirii militare româno-turce, se estima că un atac din Sud împotriva României, deși nu este exclus, este totuși de domeniul probabilitului. În cazul unui război pe două fronturi raportul sugera ca *grosul forțelor* să fie la Vest și nu la Sud²⁰.

Situația se prezenta astfel încât scoaterea din cauză a Bulgariei apăsarea ca problemă secundară atât pentru România, cât și pentru Turcia. Pe acest considerent, experții români au insistat ca răspunderea principală în combaterea agresorului balcanic să revină Turciei. Întrucât acest argument “nu a putut fi suficient apreciat de delegații turci”²¹, se impunea o soluție de compromis. România considera ca principal frontul de Vest, apoi frontul de Est și abia în al treilea rând, frontul de Sud; dimpotrivă Turcia aprecia ca principal frontul mediteranean, unde amenințarea Italiei era reală, și secundar frontul de Nord - Vest, pe care dorea să-l rezolve pe seama Aliaților. De altfel, anul 1935 a sporit motivele de îngrijorare pentru Turcia în contextul înțelegerilor Laval - Mussolini²², din ianuarie 1935, obligând-o la vigilență sporită în Mediterana.

Pentru medierea disputei, militarii români au considerat utilă angajarea factorului politic, dar intervenția ministrului de externe, Rüstü Aras, nu a dus la nici un rezultat, pozițiile rămânând neschimbate până în prejma Conferinței de la Montreux²³. Într-o anumită perspectivă, experții militari turci contau și pe sprijinul iugoslav în susținerea punctului lor de vedere, considerând că, atât Turcia cât și Iugoslavia, erau expuse pericolului italian nemijlocit, în timp ce România, liberă de această amenințare directă, putea să le asigure spatele frontului, luând pe cont propriu sarcina anihilării agresorului balcanic²⁴.

Colonelul Gheorghe Rozin aprecia, chiar după discuțiile interminabile pe care le-a dus la Statul Major turc: „alianța cu turcii este solidă, guvernul și Marele Stat Major par decisi la o colaborare sinceră”²⁵.

Delegația sugera să se acorde Turciei sprijinul politic necesar redobândirii complete a atributelor de suveranitate asupra Strămtorilor, pentru că reprezenta o problemă cu implicații militare aparte pentru România.

Recomandarea de natură politică, făcută de un reprezentant militar, venea în contextul înmulțirii actelor de revizuire prin forță de către Germania a clauzelor Tratatului de pace de la Versailles, după

1934. În context, Turcia era vital interesată în revizuirea Convenției Strâmtorilor dar nu intenționa să pună Europa în fața unui fapt împlinit (precum Germania), ci, dimpotrivă, intenționa să se folosească de mecanismele Pactului Ligii Națiunilor și să ceară organizarea unei Conferințe internaționale, care să aprobe revizuirea necesară. Evident, Turcia se aștepta la sprijin din partea aliaților balcanici, numai că România – prin Nicolae Titulescu – respingea, din principiu, orice inițiativă în această materie, considerând că astfel se deschide un drum periculos. Factorul militar a fost, însă, mai convingător, iar decidenții de la București au admis să sprijine efortul statului turc. Ca o compensație, Titulescu a întocmit o scrisoare prin care Turcia se angaja să recunoască, încă odată, *status-quo*-ul teritorial și să nu-l pună niciodată în discuție, fapt care a trezit reacția și protestul sovieticilor (care nu conteneau să amintească despre litigiul teritorial cu România pe seama Basarabiei).

Iată cum s-au derulat evenimentele: Pe 11 aprilie 1936, guvernul turc a adresat statelor participante la Conferința de la Lausanne și Secretariatului Societății Națiunilor, o *notă* prin care solicita o nouă Convenție a Strâmtorilor, invocând situația internațională și pericolul iminent care o implica. Statele care au primit aceasta înștiințare au încercat să se exprime fiecare în funcție cu interesul pe care îl avea în această problemă. Nu insist pe ansamblul reacțiilor din capitalele europene, le voi evidenția doar pe cele de la București. Totuși, diplomații turci au făcut eforturi de a explica demersul lor în toate centrele politice europene. La 15 mai a avut loc o întâlnire între ministrul de externe german, von Neurath și Menemencioglu, secretar general la Ministerul de externe turc. Discutând despre Strâmtori diplomatul turc a precizat că în afară de România, statele informate în Notă au răspuns pozitiv, însă sunt semnale că România se va alătura celorlalte state²⁶.

Problema spinoasă care a evidențiat-o România a fost cea referitoare la revizuirea tratatelor. Pentru Alianța Balcanică și pentru statele antirevizioniste această notă evidenția carențele Tratatelor de Pace de la Paris din 1919–1920. Pe de o parte se înțelegea dorința firească a Turciei de a militariza Strâmtorile, pe de cealaltă dacă se ajungea acolo se crea un *precedent*.

Guvernul de la Ankara a demonstrat că nu revizuirea teritorială a frontierelor este cerința sa, ci a clauzelor militare. Acestea erau cuprinse într-o anexă a tratatului de pace de la Lausanne, care dacă erau aplicate întocmai puneau în pericol securitatea unui stat membru al Societății Națiunilor. Mai mult, revizuirea oricărui tratat se putea face numai cu acordul tuturor părților interesate. Aceasta era și propunerea Turciei.

Turcia, sprijinită și de statele mici și mijlocii a reușit în cele din urmă să își îndeplinească scopul, tocmai într-un moment în care acestea erau amenințate vădit de pericolul reprezentat de statele revizioniste.

Reacția României la primirea Notei a fost de nemulțumire și rezervă față de metoda aleasă de către Ankara. Guvernului de la București i se părea mai firesc ca această problemă să fie mai întâi discutată la întrunirea Înțelegerii Balcanice care urma să aibă loc la Belgrad. Oficialii turci au motivat că „aliații balcanici au cunoscut de mult cererile Turciei, că procedura aleasă nu-i poate leza, că inițiativa ar fi în spiritul celor stabilite în reuniunea din 1935 de la București, astfel încât o nouă consultare nu ar fi necesară”²⁷

Nicolae Tituelescu, ministrul român de externe a telegrafiat ministrului român la Ankara, Filotti, însărcinându-l pe acesta să-i comunice ministrului turc de externe, Rustu Aras nemulțumirea sa față de Nota turcă și îl roagă să oprească orice demers până la întâlnirea de la Belgrad din 4 mai 1936. Cu toate insistențele lui Titulescu, Turcia a trimis Nota, urmand ca apoi să își rezolve problema cu Romania, pe marginea acestui incident la întrunirea de la Belgrad. Titulescu s-a arătat dezamăgit de actul oficialităților de la Ankara, după care cu acordul guvernului Tătărescu la însărcinat pe

ambasadorul român la Ankara să transmită că România nu va participa la întrunirea de la Belgrad. Intenția lui Titulescu era de a demonstra că România are principii și nimeni nu poate să trateze România decât de pe picior de egalitate.

Diplomatul român făcea referiri la un articol apărut în presa ungară „De la Viena la Dardanele” în care ungurii declarau că era revizuirilor a venit. Ca urmare, România a anunțat că nu va participa la întrunirea de la Belgrad a Alianței Balcanice din 5 mai 1936. A fost nevoie de o vizită specială la București a secretarul general în ministerul de externe turc, Numan Menemencioglu. Ca rezultat, Titulescu a elaborat o notă cu următorul cuprins²⁸:

„- Având în vedere că Turcia nu a pus și nu va pune niciodată în discuție clauzele teritoriale ale tratatelor care privesc România;

- Având în vedere că între România și Turcia există Tratatetele de la Londra din 3-4 iulie 1933, care interzic pentru totdeauna agresiunea și îi dau, în același timp, o definiție precisă prin reguli care stau la baza relațiilor internaționale dintre cele două state;

- Având în vedere că între România și Turcia există un sentiment de încredere pe care nicio îndoială nu l-ar putea adumbri și o prietenie activă în vederea menținerii păcii, creată prin Pactul Balcanic, semnat la 9 februarie 1934;

- Guvernul regal al României, luând în considerație împrejurările deosebite care caracterizează raporturile turco-române, are onoarea să comunice că, apreciind necesitățile securității balcanice el accepta să înceapă în spiritul cel mai amical negocierile de care se ocupă nota Dvs. din 10 aprilie 1936”.

Guvernul de la Ankara a răspuns, printr-o notă, ministrului român de externe: „Luând act cu vie plăcere că guvernul țării amice și aliate se raliaza la teza guvernului meu relativă la chestiunea Strâmtorilor și că nu va lipsi de a o susține la nevoie, mă grăbesc să aduc la cunoștința Excelenței Voastre că guvernul meu este întru-totul de acord cu cuprinsul notei sus numite a Excelenței Voastre”. [1] În felul acesta, Titulescu a fost convins să participe la reuniunea Consiliului Permanent de la Belgrad, din mai 1936.

Într-adevăr, previziunile militarilor s-au dovedit corecte, iar responsabilii militari turci s-au dovedit mult mai flexibili în negocieri după Conferința de la Montreux, când Strâmtorile au intrat sub suveranitatea Ankarei, iar zona de demilitarizată din proximitatea lor a fost desființată. În felul acesta, Statul Major turc și-a instalat și întărit dispozitivul militar în zonă care au făcut-o astfel mult mai puțin expusă sau vulnerabilă.

În esență, ce s-a stabilit la Montreux’, 20 iulie 1936:

- dacă Turcia lua parte la război, navele comerciale ale statelor neutre puteau trece prin Strâmtori, cu condiția de a nu colabora cu inamicul Turciei.
- Tonajul maxim al navelor de război al țărilor neriverane nu trebuia să depășească 30.000 de tone.
- Perioada maximă de stat în Strâmtori, a vaselor, nu trebuia să depășească 21 de zile.
- Dacă Turcia ar fi fost neutră, navele de război ale statelor nebeligerante aveau libertatea de a trece prin Strâmtori; țările beligerante, în condițiile unei Turcii neutre, puteau traversa Strâmtorile numai dacă respectau obligațiile care decurgeau din Pactul Societății Națiunilor și pactele speciale de asistență mutuală în care Turcia era parte.

În cazul în care Turcia ar fi fost beligerantă, trecerea prin Strâmtori a navelor militare aparținând statelor neutre era lăsată la libera decizie a guvernului turc. Submarinele statelor riverane puteau intra în Marea Neagră plutind la suprafață. Aeronavele civile puteau survola zona Strâmtorilor, cele militare neavând dreptu.

Acesta este momentul când se abandonează ideea unor convenții militare bilaterale pentru a se adopta o convenție militară valabilă potrivit Pactului Balcanic. Nu insist asupra negocierilor

rezervelor pe care și românii și turcii le-au făcut în legătură cu dislocarea forțelor și cuantumul acestora întrucât această dispută se va regăsi pe parcursul adoptării Convenției tripartite.

Iată cum au evoluat negocierile până în vara anului 1935. Între 3 și 13 august 1935 la Ankara, au avut loc discuții și cu experții iugoslavi pentru o Convenție militară bilaterală. Discuțiile au avut doar caracter general. Generalul Jifcovic a propus ca o eventuală colaborare militară pentru anihilarea unui agresor balcanic să fie discutată și cu participarea României. Atașatul militar român la Ankara, locotenent colonelul Ion Gheorghe, informa Marele Stat Major că experții sârbi „... au aerul de a fi venit la Ankara doar pentru a le spune turcilor acest lucru”²⁹. Din acest motiv s-a convenit ca șefii de stat major din România, Turcia și Iugoslavia să se întrunească, în noiembrie 1935 la Belgrad, pentru a stabili cadrul general al cooperării militare³⁰.

Propunerile experților turci, care se doreau a fi discutate la Belgrad, erau imposibil de luat în calcul: ele vizau în esență că, indiferent unde era pericolul pentru România și Iugoslavia, aceste state să adopte acolo o atitudine defensivă (cu un minim de forțe) și să concentreze majoritatea forțelor lor la Sud (pentru România) și respectiv, la Est (pentru Iugoslavia) pentru a anihila, mai înainte, Bulgaria, după care să reia inițiativa și ofensiva pentru restabilirea situației pe celelalte fronturi amenințate. Turcia urma să-și mențină astfel libertatea deplină pentru a concentra și a acționa cu succes în combaterea agresorului venit din Mediterana. Șeful Marelui Stat Major turc, mareșalul Fevzi Çakmak, sugera un plan în care se prevedea constituirea unei forțe unite sporite, de circa 40 - 50 de divizii, destinate lichidării pericolului ivit în Balcani, în orice împrejurări.

Într-un referat întocmit de Secția 3 Operații, în 8 noiembrie 1935, în legătură cu stadiul pregătirii Convenției militare în trei, se arăta:

„1. Cu ocazia Conferinței Balcanice, ținută la București în mai anul curent, miniștrii de externe ai României și Turciei, domnii Titulescu și Rüstü Aras, au convenit:

- ca Statele Majore să procedeze la stabilirea bazelor unei Convenții militare și să asigure colaborarea celor două armate și

- lucrările să înceapă prin trimiterea unei delegații a M.St.M. român, care să ia contactul, la Ankara, cu M.St.M. turc și să înceapă studiile pregătitoare.

O înțelegere similară a existat între guvernul iugoslav și cel turc (...).

M.St.M. iugoslav a întocmit un proiect de Convenție militară între Turcia, România și Iugoslavia pe care l-a trimis atât M.St.M. turc cât și M.St.M. român /.../.

M.St.M. turc, conform angajamentului ce a luat la Ankara, în cursul conferințelor cu delegația română, a întocmit și el un proiect de Convenție militară pe care l-a trimis M.St.M. român”³¹.

Această suprapunere între intenția de a semna convenții militare bilaterale și decizia ulterioară de a adopta o convenție tripartită, a creat o anumită confuzie.

“Rezultă că în prezent există următoarele lucrări:

- a) lucrarea întocmită de delegația M.St.M. român la Ankara;
- b) două lucrări ale M.St.M. turc. Una întocmită la Ankara și a doua întocmită și trimisă nouă ulterior;
- c) Proiectul M.St.M. iugoslav /.../.

Rezultă că la conferința de la Belgrad, cu șefii de Stat Major turc și iugoslav pentru încheierea unei Convenții militare între România - Turcia - Iugoslavia, se vor analiza aceste trei proiecte”³².

În noiembrie 1935, la Belgrad s-a parafat însă o Convenție

militară mai aproape de realitate și posibilități. Se avea în vedere, - lucru foarte important! - să se asigure eficiența acțiunii comune, atât *post factum* - împotriva unei agresiuni deja produse - cât și atunci când se profila o amenințare certă. Regăsim în câteva cazuri această stipulație în documentele militare, care par să fie în afara prevederilor Pactului Balcanic, unde se preciza că măsurile de reacție se pun în practică doar împotriva unui agresor real, nu potențial.

Se stabilea cuantumul forțelor militare care trebuiau mobilizate de fiecare stat în parte, astfel: 120 de batalioane, 150 de baterii, 24 de escadroane și 100 de avioane. Trecerea de la estimarea contribuției militare a statelor aliate având ca unitate de bază divizia, la estimarea care lua în calcul eşalonul batalion și baterie, rezultă din modul diferit în care diviziile erau compuse în cele trei țări și, respectiv, cantitatea de forțe pe care acest tip de mare unitate o avea într-o țară sau alta.

Efectivele, astfel stabilite, urmau a fi angajate în totalitate de statul care nu era atacat de agresorul balcanic și nu era în război cu un inamic pe alt front.

Statul atacat de alt stat balcanic, dacă era angajat și pe alt front, urma să participe la anihilarea agresorului balcanic, *cu maximum de forțe disponibile*. Proiectul de Convenție stabilea zonele de concentrare a forțelor mobilizate, obiectivele și direcțiile de acțiune în funcție de ipotezele de război analizate.

Cooperarea maritimă și fluvială, comandamentul unic, cooperarea materială și tehnică, sistemul logistic al armatelor aflate în zonă, ca și detalierea proiectelor de operații pentru fiecare ipoteză de război urmau să fie discutate și stabilite în Conferințele de stat major.

Proiectul menționa că „Ostilitățile, odată începute, nu mai puteau fi întrerupte decât în urma unui acord comun”³³.

În document erau reținute rezervele pe care fiecare delegație le făcea față de conținutul acestuia, urmând ca ele să fie eliminate prin negocieri ulterioare.

În această formă proiectul de Convenție a fost parafat la Conferința șefilor de Stat Major din noiembrie 1935³⁴, de la Belgrad, dar semnarea ei s-a amânat, timp în care s-a încercat aplanarea divergențelor româno-turce în plan conceptual.

Românii au făcut o rezervă la proiectul de Convenție militară în trei, în legătură cu valoarea forțelor pe care Turcia se angaja să le introducă în luptă împotriva unui agresor balcanic: în toate situațiile prevăzute - solicita partea română - Turcia să nu angajeze în luptă mai puțin de 120 de batalioane și 150 de baterii³⁵.

La rândul său, Marele Stat Major turc exprima rezerva după care: în cazul unei agresiuni din zona balcanică asupra Turciei, grosul forțelor române sau cel puțin jumătate din ele să se concentreze în Dobrogea. O astfel de rezervă era greu de acceptat pentru experții români, singura explicație care putea fi reținută de pe pozițiile delegației turce ar fi putut fi aceea că drumul din Dobrogea către Istanbul, pe malul mării, era cel mai scurt, iar legătura între cele două armate s-ar fi realizat mai repede³⁶. Dar dezavantajele și riscurile unei asemenea acțiuni erau mult mai periculoase pentru România: cu forțele principale trecute peste Dunăre, în Dobrogea, ea putea fi victima sigură a Ungariei, care aștepta pregătită în Vest sau a U.R.S.S., care nu avea nevoie să se pregătească în mod special pentru intervenție împotriva României. Este ușor de constatat că, în acest fel, forțele concentrate într-un spațiu limitat și blocat de obstacole naturale (Dunărea și Delta) - de fapt grosul tuturor forțelor românești - nu aveau cum să vină în sprijinul frontului deschis la Est sau la Vest. Experții români erau prudenți mai ales că învățămintele campaniei din 1916 erau încă proaspete. București, capitala României, ar fi rămas, de asemenea, fără forțe de apărare suficiente, iar concentrarea unor efective numeroase, folosind mijloace rudimentare de transport și de trecere peste fluviu, se putea face într-un timp dublu față de cel normal³⁷.

Este interesant că experții militari români au sesizat impasul și și-au dat seama că situația nu poate fi depășită decât prin intervenția factorului politic. Se încearca temperarea zelului profesional al militarilor turci, destul de fixiști în negocieri, care erau greu de combătut cu toate argumentele din teoria și experiența militară³⁸.

Atent la disputa dintre Marele Stat Major român și cel turc, în legătură cu problemele rămase în suspensie atașatul militar român la Ankara expedia un raport în țară prin care semnala încercarea responsabililor militari turci de a implica și ei factorul politic în a determina acceptarea unei soluții în defavoarea punctului de vedere românesc: „Domnul ministru al României în Turcia a fost rugat să intervină pe lângă guvernul nostru, pentru ca autoritățile competente să pună la punct Convenția ... și să facă pregătirile pentru a invita în România ... pe șefii Statelor Majore interesate /.../ Dat fiind că subsemnatul am asistat la discuțiile care au avut loc la Belgrad și cunosc obiecțiunile ce s-au adus acolo privitor la rezervele ce s-au făcut de ambele părți, comunicarea făcută de domnul Aras m-a surprins oarecum, deoarece delegații turci n-au cerut la Belgrad decât ceea ce se fac că admit acum ca o concesiune. În afară de faptul că soluția de jumătate și jumătate din forțe pe ambele maluri ale Dunării este contrară tuturor principiilor, deoarece se despart astfel forțele în două printr-un obstacol de importanța Dunării ... pentru care delegația noastră n-a acceptat acest punct de vedere al Turciei, - dar acum se încearcă a se prezenta această soluție ca o cedare din partea turcilor, ba chiar cerându-se pentru aceasta să se renunțe din partea noastră la rezerva formulată de noi în ceea ce privește forțele ce turcii trebuie să aducă în Tracia în orice situație”³⁹.

Bine informat, atașatul militar român continua: „Din câte știu eu, punctul nostru de vedere a fost ca turcii să renunțe la cererea ca noi să concentrăm forțele noastre jumătate pe dreapta Dunării și jumătate pe stânga acesteia, în care caz am renunța și noi, poate, la cererea formulată, ca Turcii să aducă în Tracia minimum 120 de batalioane, oricare ar fi situația. Dar cum se vede din comunicarea domnului Aras, turcii caută să prezinte chestiunea tocmai pe dos, adică noi să renunțăm la cererea noastră și în schimb, să o acceptăm pe a lor”⁴⁰.

Proiectul de convenție militară în trei, astfel negociat, cuprindea:

a) Condițiile de intervenție contra Bulgariei în cazul unei *amenințări de război sau a unui atac* din partea acesteia, vizând o acțiune imediată, desfășurată în comun de aliați pentru a o scoate din luptă în cel mai scurt timp;

b) Forțele destinate intervenției, precizându-se numărul de mari unități alocate de fiecare stat care dispune liber de întregul său potențial militar. Dacă organismul militar al vreunei puteri se afla angajat pe alte fronturi la data acțiunii militare, ea avea obligația să intervină pe teatrul de război balcanic cu maximum de forțe disponibile;

c) În principiu s-au mai discutat: zonele de concentrare ale armatelor aliate, modalitățile de colaborare în timp de pace ale marilor state majore aliate, cooperarea materială, legături și transmisiuni etc⁴¹.

Insistența militarilor turci în privința determinării fără nici o concesiune a zonei de dislocare a forțelor române care urmau să participe la anihilarea Bulgariei (cu majoritatea sau cu jumătate dincolo de Dunăre, în Dobrogea) a ridicat semne de întrebare la București, cu atât mai mult cu cât din punct de vedere strategic măsura nu se impunea cu necesitate.

În ianuarie 1936 Consiliul Suprem de Apărare al Turciei aproba rezerva făcută la Belgrad de experții militari turci și explica motivele pentru care condiția pusă armatei române de a se mobiliza în Dobrogea erau de necombătut: în situația că armata română ar concentra grosul forțelor la sud de București și la nord de fluviu ar deveni imposibilă o acțiune viguroasă și prin surprindere a armatei române spre Sud, datorită faptului că mai întâi trebuia forțat cursul

Dunării⁴².

În realitate disputa pe concepte militare avea accente mai degrabă politice. Turcia nu-și lua obligația să intervină în orice ipoteză cu forțe *maxim disponibile*. Motivele de ordin militar aveau în vedere ritmul lent în care armata turcă se putea concentra și riscul de a lăsa descoperită Anatolia în fața Italiei.

Substratul politic se descoperă cu ușurință din condiția pe care guvernul de la Ankara o pune la României, de a sprijini cererea Turciei în problema remilitarizării Strâmtorilor. În situația că se obține acordul din partea Adunării Ligii Națiunilor în această privință, Turcia sugera că ar putea spori efectivele, așa cum pretindea România⁴³.

Experții militari români au respins și de această dată rezerva ridicată de Turcia. Considerente de natură pur militară - explicau experții români - impuneau ca trupele să fie concentrate într-o zonă centrală față de front. Din această zonă ele puteau fi ușor și rapid dirijate în funcție de diverse ipoteze de acțiune.⁴⁴

Am arătat în ce context s-a impus accelerarea negocierilor pentru finalizarea aranjamentelor militare ale alianței și cât de importantă a fost denunțarea de către Germania a Pactului renan în economia acestei decizii.

Marele Stat Major român a trimis în Turcia, imediat după sesiunea Consiliului Permanent din mai 1936, de la Belgrad, o delegație militară condusă de colonelul Gheorghe Rozin, șeful Secției Operații, pentru a încerca să-i convingă pe partenerii turci să renunțe la rezerva lor față de proiectul de convenție militară. Chiar dacă, la întoarcere, ofițerul a raportat că statul major turc s-a dovedit inflexibil, s-a degajat o soluție: problema se putea rezolva la nivel politic. Peste puțin timp, la Conferința de la Montreux, din iunie-iulie 1936, s-a semnat un protocol care rezolva atât rezerva română cât și cea turcă făcute anterior⁴⁵.

Celălalt motiv de dispută - zonele de concentrare - s-a stins prin concesiunea pe care statmajoriștii români au admis-o la Montreux când au acceptat să concentreze un număr important de forțe în Dobrogea, dar numai în condițiile în care România nu era angajată pe alt front și doar atunci când *grosul forțelor* bulgare ar fi fost angajat împotriva Turciei.

Calea spre adoptarea unei convenții militare tripartite era deschisă, iar finalizarea se va produce la 6 noiembrie 1936 la București, când șefii statelor majore român, iugoslav și cel turc vor semna acest important și îndelung negociat document⁴⁶.

În concepția planificatorilor militari turci cel mai periculos inamic pentru Turcia era Bulgaria: “*O acțiune italiană asupra Dardanelelor nu poate duce la succes decât numai în unire cu Bulgaria*”[2] *Bulgaria devenea pilonul cel mai important și în ipoteza următoare: „deci și în cazul când Turcia s-ar teme de Italia, tot Bulgaria este aceea care, prin vecinătatea ei imediată cu Strâmtorile, va provoca deciziunea în Tracia și în regiunea Strâmtorilor. Ca urmare apărarea Strâmtorilor se realizează numai ținând pe bulgari cât mai departe de ele. Aproape niciun kilometru nu trebuie cedat lor spre Sud-Est”*⁴⁷.

Conform MSM turc, teatrul de operații cel mai important pentru turci este Tracia și Strâmtorile, deoarece pierderea acestora înseamnă pentru turci „aruncarea” lor în pustiul Anatoliei și implicit scoaterea lor din sfera intereselor europene, la care Turcia ține atât de mult. În ipoteza colaborării Italiei cu Bulgaria împotriva Turciei ar crea serioase probleme Turciei deoarece o acțiune bulgară în forță în Tracia conjugată cu o acțiune italiană asupra Traciei de sud este foarte periculoasă pentru Turcia.

La Belgrad, MSM român a cerut celui turc o mărire a efectivelor militare în cazul în care Yugoslavia și România s-ar afla angajate în conflict împotriva Bulgariei. Turcii au motivat că nu pot mări efectivul forțelor cerute de români, deoarece sunt obligați să

repartizeze o cantitate mai mare de forțe pentru apărarea imediată a Strâmtorilor, care în prezent sunt demilitarizate, însă în cazul militarizării acestora, Turcia va putea să ia în considerare o mărire a efectivelor sale de intervenție contra Bulgariei⁴⁸.

Odată convenite toate detaliile, a mai rămas ca documentele să fie semnate. Un prim interval pentru întrunirea la București a șefilor de satat major aliați pentru semnarea convențiilor militare a fost propus de București între 25 septembrie și 1 octombrie 1936: „La cererea Marelui nostru Stat Major și în conformitate cu deciziile luate de Consiliul Permanent al Înțelegerii Balcanice, în mai trecut, la Belgrad, binevoiți a întreba Guvernul pe lângă care sunteți acreditat și a-mi răspunde de urgență daca ar conveni mareșalului Fevzi, șefului Marelui Stat Major iugoslav, șefului Marelui Stat Major elen să vină la București de la 25 septembrie până la 1 octombrie viitor pentru primii doi, și de la 27 septembrie până la 1 octombrie viitor, pentru cel din urmă, pentru a semna Convențiile militare ale Înțelegerii Balcanice. Arion”⁴⁹.

Răspunsul din cancelariile aliate a fost diferit: iugoslavii au fost de acord, grecii, la fel dar de la Ankara a venit o solicitare de amânare: „Tewfik Rüstü Aras mi-a comunicat că mareșalul Fevzi Pașa primește cu plăcere să vină la București pentru semnarea convenției militare. Un om de o rară onestitate. Cum însă întreprinde în prezent o călătorie mai lungă de inspecție inregiunile orientale ale Turciei amânată de șase ani, iar în octombrie va fi reținut de pregătirea revistelor militare pentru sărbătoarea națională turcă, mareșalul roagă ca reuniunea șefilor Statului Major să aibă loc în cursul lunii noiembrie la orice dată care ar conveni Statului nostru Major. Eventual, ar putea veni la București îndată după sărbătoarea națională de la 29 octombrie. Ministrul Afacerilor Străine mi-a spus că va fi prima dată când Mareșalul părăsește Turcia. Consideră înțeles ca la reuniune să participe nu numai șeful Statului Major iugoslav, ci și cel grec spre a se pune în aplicare rezoluțiile luate de Consiliul Permanent al Pactului balcanic [de] la Belgrad. Dacă Marele Stat Major va accepta cererea mareșalului, consider necesar să fiu autorizat a adresa Guvernului turc o scrisoare de invitație din partea Guvernului nostru spre a satisface formele protocolare. Sunt informat pe altă cale că președintele republicii și Ismet İnönü au aprobat deplasarea mareșalului. Filotti”⁵⁰.

Prin urmare, solicitarea era perfect motivată și nu reprezenta un nou motiv pentru amânarea acțiunii. De la Ankara s-a anunțat, deja, că mareșalul va sosi la Constanța în ziua de marți, 3 noiembrie, pe un vas de război (crucișătorul „Hamidie”), însoțit de colonelul comandant de brigadă Ismail Hakki Akoguz; colonelul de aviație Sefik Çakmak; locotenent colonelul de stat major Yusuf Adil Egeli; prim-secretarul de ambasadă Faik Zihni (șef de secție în Ministerul Afacerilor Străine), precum și de Mehmet Sabri, comisar de poliție.

Bătrânul mareșal, care a călătorit pentru prima dată în afara Turciei s-a arătat impresionat de primirea făcută de autoritățile române la Constanța și București așa cum comunica ambasadorul român la Ankara: „T. nr. 1 993, din 26 noiembrie 1936, ora 21.35, Ankara. Am salutat ieri la gară pe mareșalul Fevzi, care mi-a exprimat satisfacția lui pentru vizita la București și primirea ce i s-a făcut. După sosire, mareșalul a fost vizitat, la Marele Stat Major, de președintele Republicii turce și de Ismet İnönü. Ieri seară, mareșalul a făcut, în Consiliul de Miniștri, o expunere de două ore asupra călătoriei sale. După informațiile mele, el s-a arătat foarte mulțumit de rezultatele conferinței și de constatările ce a putut face asupra industriei noastre de armament. Ar fi fost îndeosebi impresionat de materialul de artilerie construit la Reșița și de capacitatea fabricii de avioane din Brașov. Mareșalul a menționat cu recunoștință atenția a cărei obiect a fost din partea generalului Condeescu, precum și din partea Guvernului și șefilor Armatei. După această expunere, Tewfik Rüstü Aras a fost însărcinat să transmită la București mulțumirile Guvernului pentru primirea rezervată generalisimului. Deduc din

aceste informații că scopul urmărit de Statul Major român, de a da șefului Armatei aliate o idee justă despre mijloacele noastre de apărare a fost atins. Filotti”⁵¹.

¹ AMR, fond *M.St.M.*, *Secția 3* , dosar nr. 1471. Studiu amplu întocmit în mai 1936

² O analiză dezvoltată a acestor studii se regăsește în lucrarea: Alexandru Oșca și Gheorghe Nicolescu: “*Criză în Balcani ? Tratat, Convenții și Protocoale secrete*”, Editura Vlasie, Pitești, 1994, Aspecte colaterale acestei analize se regăsesc la: Alexandru Oșca, Dumitru Preda și Eftimie Ardeleanu, în “*Proiecte și planuri de operații (până în 1916)*” , Editura Militară, 1992

³ AMR, fond *M.St.M.*, *Secția 3*, dosar nr. 1471, *passim*.

⁴ Marusia Cîrstea, Gheorghe Buzatu, *Europa în balanța forțelor*, București, Editura Mica Valahie, 2009.

⁵ Mihai Retegan, *În balanța forțelor ...*, p. 138. Autorul identifică două perioade cu referire la perioada ei activă de manifestare.

⁶ Ionuț Cojocaru, *De la războiul greco-turc la conferințele de la Lausanne și Montreux*, în *Analele Universității Spiru Haret*, Seria Relații Internaționale și Studii Europene, An II, nr. 2, 2008, Nota 17

⁷ Mihai Retegan, *În balanța forțelor ...*, p. 137

⁸ Eliza Campus, *Înțelegerea Balcanică ...*, p. 151.

⁹ AMR, fond *948*, *Secția 3*, dosar nr. 1449, f. 7-52, (Studiul asupra Convenției între Turcia și România, Geneva, 5 iunie 1934)

¹⁰ *Idem*, f. 83-84

¹¹ *Idem*, f. 88-115, Dare de seamă asupra misiunii în Turcia, semnată colonel Gheorghe Rozin, șeful Secției 3 Operații

¹² *Idem*, dosar nr. 1488, f. 139-147, Dare de seamă a Secției 3 Operații cu referire la istoria disputei româno-turce pe tema convenției militare.

¹³ Apud: Mihai Retegan, *op.cit.*, p. 144. Autorul citează din fondul *948/RSS 3*, dosar nr. 1488, f. 30

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ Convenția a fost ratificată la 30 octombrie 1934

¹⁶ Concomitent s-a semnat o convenție secretă între Turcia și Iugoslavia

¹⁷ AMAE, fond *Înțelegerea Balcanică*, vol.36, f.25-26

¹⁸ AMR, fond *M.St.M.*, *Secția 3*, dosar nr. 443, f. 17

¹⁹ *Ibidem*. A se vedea și dosarul nr. 1488, f. 139-147, (Dare de seamă a Secției 3 Operații și f. 156-180 cu toată „istoria” rezervelor turce din iunie 1935 (Ankara) noiembrie 1935 (Belgrad), mai 1935 la Belgrad și la Ankara)

²⁰ *Ibidem*

²¹ *Ibidem*, f. 92

²² A.J.P. Taylor, *op.cit.*, p. 74-75

²³ Să reținem prestigiul militarilor turci în viața politică de la Ankara și credibilitatea cuvântului lor, într-o problemă specifică, în raport cu cel al oamenilor politici

²⁴ Ioan Talpeș, *Coordonate ale politicii militare românești (1935-1939)*, în „Probleme de politică externă a României 1918-1940”, p. 119-128

²⁵ AMR, *M.St.M.*, *Secția 3* , dosar nr. 1488, f. 148

²⁶ Ionuț Cojocaru, *De la războiul greco-turc la conferințele de la Lausanne și Montreux*, în *Analele Universității Spiru Haret*, Seria Relații Internaționale și Studii Europene, An II, nr. 2, 2008, Nota 18

²⁷ Ionuț Cojocaru, *De la războiul greco-turc la conferințele de la Lausanne și Montreux*, în *Analele Universității Spiru Haret*, Seria Relații Internaționale și Studii Europene, An II, nr. 2, 2008, Nota 28

²⁸ *Idem*, Nota 35

²⁹ AMR, *M.St.M.*, *Secția 3* , dosar nr. 1488, f. 148

³⁰ *Ibidem*

³¹ *Ibidem*, f. 53

³² *Ibidem*, f.52-53

³³ *Ibidem*, f. 53

³⁴ Din partea Marelui Stat Major turc a participat primul subșef, generalul Gündüz, având împuterniciri limitate.

³⁵ AMR, fond *948*, *Secția 3*, dosar nr. 1608, f. 158

³⁶ *Ibidem*

³⁷ *Ibidem*

³⁸ *Ibidem*

³⁹ *Idem*, dosar nr. 43/36, f. 227

⁴⁰ *Ibidem*, f. 227-228

⁴¹ Mihai Retegan, *op.cit.*, p. 143

⁴² AMR, fond *M.St.M.*, *Secția 3*, dosar nr. 43/46, f. 227-228

⁴³ *Ibidem*

⁴⁴ *Idem*, dosar 41/1935-1937, f. 197. Generalul Samsonovici prezintă suveranului un raport justificativ logic și complet, luând în calcul situațiile multiple în care România s-ar putea găsi într-un conflict generalizat

⁴⁵ *Idem*, dosar nr. 1608, f. 159

⁴⁶ Convenția în trei se găsește în original în A.M..R., fond *M.St.M.*, *Secția 3*, dosar nr. 1499, f. 1-12. Convenția a fost semnată de: generalul Nicolae Samsonovici, generalul Miljutin Nedić și mareșalul Fevzi Cakmac. În acest dosar găsim singura variantă (dintre foarte multe) în original, cu semnăturile indescifrabile ale șefilor de stat major aliați

⁴⁷ Ionuț Cojocaru, *De la războiul greco-turc la conferințele de la Lausanne și Montreux*, în *Analele Universității Spiru Haret*, Seria Relații Internaționale și Studii Europene, An II, nr. 2, 2008, Nota 1

⁴⁸ *Idem*, Nota 2

⁴⁹ *Documente Diplomatice Române, II, 18, 1 Iulie - 31 Decembrie 1936, p.156.*

⁵⁰ *Idem*, p.266-267

⁵¹ *Idem*, p.272.

Tanța TĂNĂSESCU

Casa Dumitru Noroce

O bijuterie a orașului Curtea de Argeș

Vizitând Curtea de Argeș, orașul de scaun al întemeietorilor dinastiei basarabe, nu puteam ocoli casa lui Dumitru Noroce - pictor, sculptor și un foarte important restaurator al picturilor bisericesti din perioada interbelică.

Născut pe meleaguri gorjene (1880), școlit în comuna natală, Balboși, acesta își continuă studiile la Târgu-Jiu și Turnu-Severin (Liceul „Traian”), unde deprinde și primele noțiuni de pictură și sculptură. Fiind inițiat în istoria artei de către profesorul său, Tit Liviu, se înscrie ceva mai târziu ca student la „Școala Superioară de Arte Frumoase” (1903-1907), pe care o absolvă cu media 10. Aici a avut norocul de a lucra sub îndrumarea unor mari profesori: Ipolit Strâmbu/Strâmbescu (1871-1934), mehedințean de origine, pictor strălucit și autor de manuale de pictură, Th. Aman sau George D. Mirea. Orfan de mamă, cu tatăl bolnav, lucrează mai întâi ca învățător, în mediul rural, în județul Mehedinți, timp de patru ani, pentru a-și ajuta cei 8 frați mai mici. Talentat, lucrează în timpul liber împreună cu zugravi de biserici, restaurând lăcașe de cult sau troițe. În decembrie 1903, tot din aceleași motive, se angajează la *Casa Școalelor*, unde copiază planuri arhitecturale ale unor obiective ce urmau a fi restaurate. În anul 1907 obține primul contract de restaurare a unei biserici din mediul rural, la Gălbinași, jud. Călărași. Toată viața a avut în minte această deviză: “*Credință – Muncă – Cinste – Sacrificii*” (este prezentă și pe tabloul semicircular din sala de la parter a *Casei Noroce*).

În anul 1909 acesta obține din partea autorităților italiene o bursă de studii, pentru 4 ani, timp în care se pregătește în cele mai importante centre culturale ale Italiei, în special la Ravenna, oraș ce păstra vechi biserici din vremea în care fusese Capitala Imperiului Bizantin de Apus.

Continuă, în anul 1913, studiind la Sorbona, pentru o perioadă de patru luni, cu o bursă oferită de „Comisiunea monumentelor istorice și de artă”, fiind elev al celebrului profesor, arheolog și istoric francez Gabriel Millet (1867-1952), la „École pratique des hautes études”. Acesta, recunoscând capacitatea și talentul tânărului român, îl invită să lucreze și să studieze pictura bizantină la Muntele Athos.

Tot în acel an, 1913, se căsătorește cu Elisabeta Năstăsescu, învățătoare în Curtea de Argeș, o femeie extrem de frumoasă, aleasă în anul 1907 *Miss București*. Neavând copii, din această căsătorie, se pare că a avut un fiu nelegitim, Andrei Vasile Rădulescu, nerecunoscut oficial de tatăl său, dar între cei doi a existat o relație ca de la tată la fiu, toată viața.

Dumitru Noroce a s-a stins din viață la vârsta de 84 de ani, fiind înmormântat la Curtea de Argeș (1964), oraș în istoria căruia a intrat de multă vreme.

Ca artist talentat, dar mai ales ca restaurator de pictură veche religioasă, D. Noroce a avut un mare respect pentru picturile religioase, realizate în tehnica *fresco*, ajungând la nivel de perfecțiune.

În acest fel, el a salvat munca unor pictori anonimi, dar și veritabile capodopere ale artei medievale românești, care ar fi putut fi distruse prin neștiință, comoditate sau lipsă de responsabilitate de către simpli zugravi de biserici. Prin munca sa, numeroase biserici au redobândit strălucirea de odinioară a vechilor picturi religioase, care

Casa Dumitru Noroce, construită între anii 1922 - 1923

nu au suferit nici o modificare sau deteriorare a stilului sau culorilor inițiale.

Ca pictor de biserici, acesta a respectat cu fidelitate *erminiile* tradiționale, dar pasionat de cromatica și varietatea atât de bogată a motivelor de pe costumele populare românești a realizat un „*Album de motive populare*”, din care s-a inspirat ori de câte ori a avut ocazia să decoreze spațiile libere de pe pereții unor biserici.

În anul 1908 restaurează pictura murală de la Biserica Mănăstirii Govora –unul dintre cele mai vechi așezăminte monahale din Țara Românească, a cărei pictură, creată în pur stil brâncovenesc, de către zugravi de subțire aparținând renumitei *Școli de la Hurez*, data din anii 1711 - 1712. La întoarcerea în țară, Noroce a fost contactat pentru restaurarea picturilor de la mănăstirile Govora, Hurezi, Tismana, Cozia și de la Catedrala Mitropoliei din Târgoviște. La cea din urmă, Dumitru Noroce este angajat și în pictura murală, împreună cu pictorul Arthur Verona (1866-1946).

Alături de arhitecții Grigore Cerchez și Nicolae Ghica - Budești este angrenat la operațiunea de consolidare și de restaurare a picturii celebrului monument eclesiastic de la Curtea de Argeș, Biserica „*Sfântul Nicolae Domnesc*” (secolul al XIV-lea).

Biserica Domnească Sfântul Nicolae, Curtea de Argeș

Pe atunci, D. Noroceea era singurul specialist român în domeniul restaurării unor picturi în stil bizantin, realizate în tehnica *fresco*, cu studii la Ravenna, Paris, cu practică la Muntele Athos dar și un talentat pictor bisericesc.

Dumitru Noroceea, *Călătoria regilor magi*, pictură ulei (+aur +nisip) pe pânză, L 1355 mm, LA 1860 mm

Deși începuse Primul Război Mondial, s-a demarat procesul de restaurare a ansamblului pictural al *Bisericii Domnești* din Curtea de Argeș, la care au mai participat, alături de Dumitru Noroceea, doi absolvenți ai „*Scolii de arte frumoase din București*”, pictorii I. Mihail și Gh. Teodorescu, pentru continuarea, sub coordonarea maestrului, a restaurării ansamblului pictural.

În 12 septembrie 1920, Dumitru Noroceea a descoperit pe peretele interior nordic al naosului un important text în limba slavonă, inscripționat pe mortar: „*În anul 6860 [1352], la Câmpulung, s-a stins marele Basarab voievod*”.

Pentru întreaga sa muncă de restaurare a frescelor *Bisericii Domnești* din Curtea de Argeș, lui Dumitru Noroceea i s-a acordat Ordinul „*Coroana României*” în grad de cavaler, cea mai înaltă distincție ce se putea acorda unui civil (Decretul regal nr. 60063/2 decembrie 1922).

În îndelungata sa carieră, D. Noroceea a pictat și alte biserici, ca de pildă catedrala și cunoscuta „*Sala Unirii*” din Alba Iulia. În ceea ce privește restaurarea unor picturi în tehnica *fresco*, cele mai reprezentative lucrări sunt cele de la Catedrala „*Sfinții Impărați Constantin și Elena*” din Bălți (1933-1934), Biserica „*Stavropoleos*” din București (1908-1911), Biserica din Oiești-Ungureni (Argeș) – 1928, Biserica „*Sfinții Îngeri*” din Curtea de Argeș (1930) și Biserica „*Madona Dudu*” din Craiova (1938-1942).

Statuia lui Basarab I, Curtea de Argeș

În repertoriul acestui mare restaurator de pictură bizantină se pot aminti: Biserica din Gălbinași (Buzău) – 1907, Biserica Mănăstirii Govora (1908), Biserica Mănăstirii Hurezi (1908), Catedrala Metropolitană din Târgoviște (1914), Biserica *Sfântul Nicolae Domnesc* din Curtea de Argeș (1914-1928), Biserica Mănăstirii Tismana (1922), Biserica din Măgureni (Prahova) – 1925, Biserica din Hârlău (1911; 1926-1929; 1931-1932; 1939; 1954), Sala *Manole* din Palatul Episcopal de la Curtea de Argeș (1936).

Dumitru Noroceea a fost primul artist român care a realizat mozaicuri în țara noastră, la catedrala din Alba Iulia, la Catedrala din Sulina (1932-1937), la Patriarhia Română și la fostul Muzeu de Artă din Ploiești, astăzi dispărut.

Acestea fiind spuse despre biografia pictorului, să adăugăm câteva cuvinte despre creațiile sale laice, expuse în Casa memorială din Curtea de Argeș, aflată pe actuala stradă Victor Ștefănescu, nr. 8: *Răscoala de la 1907, Vara, Călătoria regilor magi, Casa Noroceea, portrete ale membrilor familiei, autoportrete, etc.*

Casa acestuia, situată în centrul municipiului, a fost finalizată în 1924, fiind o vilă elegantă, cu o arhitectură prolixă: elemente ale stilului neo-românesc, după ideile proprii, dar și ale arhitectului Grigore Cerchez, o combinație eclectică, imitând aspectul unei *cule* din Gorj, cu accente post-brâncovenești și cu aspect al unui pavilion de vânătoare. În final va rezulta o vilă modernă, vizitată în repetate rânduri chiar de Regele Carol II sau de către alți distinși oaspeți: doi foști prim-miniștrii - I. G. Duca și Armand Călinescu.

La intrarea în holul dinspre salonul de primire, te întâmpină chipul lui Dumitru Noroceă – încadrat de vapoase muze înveșmântate în minunate costume gorjenești.

Deasupra ușii de la intrare se află un mozaic ce îl înfățișează pe prorocul Moise. Este unicul mozaic aflat în casa memorială, din ansamblul celor 219 obiecte de artă realizate de către Dumitru Noroceă.

Vizitatorul poate să vadă în această locuință o expoziție de costume tradiționale din portul argeșean și obiecte de artă populară, colecționate de-a lungul vremii de către D. Noroceă.

Impresionează, de asemenea, o serie de tablouri, imitație pe pânză a unor mozaicuri celebre (mozaic aparent, fiind ulei pe pânză cu aur și argint): «Împăratul Iustinian cu suita», «Împărăteasa Teodora cu suita» din Bazilica San Vitale de la Ravena. Tot aici sunt expuse trusa de lucru și șevaletul pictorului.

Ușile casei sunt cele originale, sculptate chiar de către D. Noroceă, având motive arabo-persane, însă partea de feronerie a vilei este de factură vieneză, chiar și parchetul casei a fost importat din capitala Austriei.

Sala de lucru a pictorului, unde sunt expuse lucrările maestrului, în stil post-impresionist, dar și locul preferat unde își primea oaspeții, are un luminator natural, așa cum aveau artiștii italieni.

Majoritatea tablourilor sale (peisaje, portrete, compoziții alegorice sau clasice, natură moartă, studii) sunt uleiuri pe pânză sau pe panou, pasteluri pe carton, pastel pe piele de căprioară, acuarelă și tempera pe diverse materiale, dar și grafică.

Ca elemente originale prezente în această casă memorială, se remarcă soba (porțelan francez, stil Napoleon III), șemineul (cu stâlpi din calcar de Albești).

Pe lângă aceste opere de artă, D. Noroceea a intrat cu brio în istoria artei românești, prin punerea în valoare a unor opere de artă religioasă, salvate de la pieire.

Amintim din presa anului 1933, câteva date despre contribuția lui D. Noroceea.

Se pare că, în secolul al XIX-lea, generațiile bonjuriste, dornice să scape de așa zisele moșteniri venite din Orient, au adus pentru reconstrucție zidari străini, arhitecți și pictori străini, care să acopere sau chiar să distrugă, tot ce arta bizantină lăsase în urma sa. Așa s-a ajuns să se spoiască tot ceea ce provenea din trecutul îndepărtat. S-a ajuns chiar mai departe, acoperindu-se anume biserici cu sfinți italienizați, ori cu zugrăveală în „văcsele de Moși”.

În acest context, a apărut pictorul Noroceea, care, într-o bună zi, descoperi și dădu strălucire vechii picturi de la Biserica Domnească de la Curtea de Argeș.

O contribuție mai puțin mediatizată a acestuia este legată de Capela Palatului lui Ștefan cel Mare, de la Hârlău. Aici, D.Noroceea dă la iveală o nouă și extrem de importantă descoperire, considerată de unii chiar mai valoroasă decât ceea ce a dezvelit la Curtea de Argeș: Capela „Sf. Gheorghe” a Palatului lui Ștefan cel Mare din Hârlău este o capelă militară, închinată eroilor tuturor războaielor purtate timp de aproape cinci decenii de domnie de acest apărător al creștinătății.

Iată ce declara D. Noroceea: „Capela este închinată cavalerilor lui Ștefan cel Mare. Luptătorii lui sunt transformați în mucenici, adică în locul mucenicilor se găsesc moldovenii din epocă. Toată baza cupolei este acoperită cu acest fel de medalioane — portrete sui generis”. Și, în continuare, pictorul observă: „Cupola însăși este uimitoare. De jos până la Pantocrator, este acoperită exclusiv de opt cete de îngeri, îmbrăcați în armuri diferite, având drept comandanți, probabil alți mari luptători ai lui Ștefan. Toți acești îngeri-soldăți dau onorurile, cu sabia și sulita, lui Chist din fundul turlei. Cine vor fi fost șefii lor? Restul este compus dintr-un singur registru, reprezentând diferitele momente, din viața lui Crist, în genul lui Gozoti din Capela Medici de la Florența. De remarcat este influența și caracterul Sienez (1400—1500). Pentru că hramul este Sf. Gheorghe, în fața altarului sunt instalați pe un tron cei doi mari mucenici militari, Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru. Ultimul ține sabia pentru onor, iar primul trage sabia din teacă. Portretul este minunat și ar merita reproduș și pentru marele public. El este din școala bizantină, ornamentat, dar cu vădita influență italiană. De asemenea se află în Naos un minunat portret ecvestru al Sf. Gheorghe, asemenea cu cel de la Sienna. Toți sfinții militari sunt pictați în biserică. La convoiul pentru Răstignire se văd cavaleri, în genul cavalerilor lui Sodoma din Palatul municipal din Sienna. Costumele acestora se aseamănă cu o parte din costumele lui Gozli în procesiunea închinării Magilor din capela Medicilor florentini. Pictura este, cum s-a zis, bizantină, cu influențe italiene, dar școala este vădit proprie. Probabil, ea ne-ar indica, ca și la Argeș, morminte sub pardoseală. O cercetare ar fi de dorit. Se poate, de asemenea, spune că sub Ștefan cel Mare a înflorit o școală de pictură, ceea ce este o revelație. Capela „Sf. Gheorghe” din Hârlău are cea mai decorativă școala de pictură murală de la noi. Pentru completarea datelor, ar fi de spălat biserica de la Neamț, refăcută de Ștefan, care este imensă pe lângă capela de la Hârlău. Cu atât mai mult, cu cât exteriorul a adus surprize”.

În concluzie, pictorul D. Noroceea deplânge soarta picturii nerestaurate, din cauza lipsei celor 65.000 lei la Comisiunea Monumentelor Istorice. În acest context, el propune ca Ministerul Apărării Naționale să găsească această modică sumă din multiplele fonduri ce are la dispoziție pentru consolidarea frescelor de la Hârlău, fiindcă în orice altă țară, descoperirea unei capele militare din sec. XV ar face atâta senzație, încât răspunsul militarilor nu s-ar lăsa mult timp așteptat.

În sfârșit, un alt merit al personajului evocat în acest articol este prezentat într-un număr al revistei „Luceafărul” de sub direcțiunea

lui Oct. Tazlăuanu, din anul 1919.

Iată ce se scria în acest număr de revistă: „S-a vorbit de curând de steagul lui Ștefan cel Mare, găsit la o mănăstire din muntele Athos. Nu știu dacă istoricii noștri au cunoștințe și de alte obiecte vechi românești, care se găsesc încă la mănăstirile de la Sfântul Munte. Ne facem în orice caz o datorie a semnala unele informațiuni primite de la pictorul Noroceea cu prilejul unei vizite la biserica Domnească din Curtea de Argeș. În mănăstirea Vatoped se găsește în afară de „Clopotul lui Ștefan” și de multe costume preoțești dăruite de Domnii și boierii noștri, și un frumos basorelief datorit tot lui Ștefan Cel Mare. Sculptorul reprezintă chipul Domnului moldovean și emblema țării, cu capul de zimbbru. Pe piatră nu e scris nimic. După explicațiile călugărilor, numele lui Ștefan a fost șters din răzbunare, odată cu secularizarea averilor mănăstirești de către Cuza. Și tot atunci basorelieful a fost scos din biserică și izolat într-o magazie pe malul mării, unde se găsește și acum. Poate că printr-o intervenție diplomatică, acum când toate țările își caută lucrurile de mult înstrăinate, am putea aduce și noi aici atâtea prețioase lucruri românești ce se găsesc la muntele Athos. Se grăbește cineva s-o facă?”. (Cf. „Mișcarea”, nr. 198, 26.09.1919)

Într-adevăr, Mănăstirea Vatoped ocupă astăzi al doilea rang între cele 20 de mănăstiri, adică urmează imediat după Marea Lavră, ca extindere și ca importanță administrativă, fiind o adevărată cetate-urbe monahală. Aici se păstrează relicve creștine inestimabile: Brăul Maicii Domnului, singura relicvă materială rămasă de la Sfânta Fecioară (brăul sau, mai precis, fragmentele lui se păstrează în trei cutii de argint și aur; inițial, s-au păstrat la Constantinopol); lemn din Crucea originală a Mântuitorului; un fragment din trestia cu care i s-a dat lui Hristos pe cruce buretele îmbibat cu oțet; Capul Sfântului Ioan Gură de Aur; Mâna Sfintei Ecaterina – patroana profesorilor; șapte icoane făcătoare de minuni ș.a.

Până-n prezent se păstrează ctitoria lui Ștefan cel Mare (arsanaua, o solidă clădire de pe malul mării), în partea stângă a porții centrale a mănăstirii Vatoped. Această veche arsana a fost construită în 1472 din porunca și cu sprijinul marelui voievod.

Pe fațadă, în partea dreaptă (din partea privitorului) este fixat, la o înălțime de 3-4 m, un basorelief dreptunghiular din marmură albă, reprezentându-l pe voievodul Ștefan cel Mare, încoronat, oferind (cu mâna dreaptă) Fecioarei un „edificiu”, în timp ce mâna stângă este ridicată a rugăciune.

Maica Domnului cu capul spre stânga, îl ține în brațul drept pe Hristos, care privește spre voievodul moldovean.

Brațul ei stâng este întins către domnul Moldovei. La centru, în partea inferioară, este sculptat un scut de tip „spaniol” (cu vârful semirotund) purtând stema tradițională a Moldovei – capul de bour.

Basorelieful (94x91 cm) are o crăpătură verticală (detașând imaginea voievodului de restul compoziției) și este șters de atâta vreme (inscripțiile fiind greu descifrabile).

Toate acestea ar putea fi adăuge la biografia lui D. Noroceea.

Tanța TĂNĂSESCU

Prof.univ.dr. Aurel DAVID

AVRAM IANCU – Erou martir al neamului românesc

Motto :

„Dar cât un stâlp e în picioare
Nu cade templul dărâmat.
Și nici un neam viteaz nu moare
Cât el mai are-n fiu bărbat”. (Vasile Alecsandri)

Povestea vieții lui **Avram Iancu** este un crâmpei din istoria vetrei însângerate a neamului românesc. Numele și persoana lui au devenit legendă încă din timpul vieții, iar odată cu scurgerea implacabilă a timpului s-au transformat într-un mit păstrat cu sfințenie de români în altarul sufletului.

Soarta lui a redefinit starea unui neam apăsător de multe secole de hoarde care au pătruns în vatră sa și au cerut, prin forță sau violență, pământ și apă. El s-a jertfit pentru dreptatea neamului și a crezut în dreptate până în ultima clipă a vieții.²

Viața lui, pe care istoria a înscris-o cu dreptate în galeria „martirilor sorții neamului”, a fost tumultuoasă, cu lumini și umbre, dar înnobilită de un cuget curat, de neam năpăstuit și dornic de libertate. De la generație la generație, neamul românesc i-a purtat numele devenit simbol, ca pe luceafărul mântuirii neamului.³

1. Destin neliniștit, privegheat de lumina cărții

Avram Iancu s-a născut în anul 1824, „la vremea cireșelor”,⁴ în creierul Munților Apuseni într-o familie numeroasă de țărani moți înstăriți. Cel dintâi strămoș cunoscut, Gheorghe Iancu, a fost preot ortodox în satul Vidra de Sus, rudă cu Horia (probabil fratele acestuia!), participant la răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan. Tatăl său, Alisandru, a ajuns „pădurar”, apoi jude domenal, iar mama lui a fost Maria Gligor. „Familia Iancu” a avut doi copii: Ioan - care a devenit preot ortodox și Avram - care a devenit avocat.

Avram Iancu a avut o copilărie neliniștită, vegheată însă de o minte ageră, care a sorbit cu nesaț dureroasele povestiri spuse cu nostalgie de bătrânii satului. În lungile nopți de iarnă a ascultat povești cu împărați, regi și războaie, iar la lumina zilei a văzut mizeria și nedreptatea pe care nobilimea ungară le făceau în mod samavolnic neamului său.⁵ El a urmat școala primară în satul natal, Vidra de Sus, în crângul (cătunul) Târșa, unde l-a avut învățător pe Mihai Gomboș. Apoi a fost mutat de părinți la Poiana Vadului și Câmpeni, unde l-a avut dascăl pe Moise Ioanette.

La vârsta 13 ani a absolvit școala primară, pe primul loc,⁶ susținând primul examen semnificativ pentru vârsta și firea lui. Se povestește că ar fi fost răsplătit de cei ce erau de față, cu câțiva galbeni pentru învățătura aleasă. Însă, copilul de moț i-ar fi dăruit învățătorului căruia, potrivit judecății sale, i se cuveneau.

La Câmpeni a priceput că lumea în care trăia era strâmb clădită, iar neamul său, adică românii, erau crunt exploatați de nobilimea ungară, aduși în stare de sclavie și vlăguți de resurse. Această lume nedreaptă îi apăsa și pe românii din „țara Moșilor”, deposezați de orice drept politic și social. În orice moț obidit de stăpânire, el îl vedea aievea pe tatăl său, care-l însoțea ca o umbră misterioasă, și îl îndemna să lupte, cu ajutorul lui Dumnezeu, să-i învingă „pe aceia care ne iau de la gură pita și cântecul”.

Începând cu anul 1837 a urmat *gimnaziul crăiesc* la Zlatna, o școală ungurească, întrucât în acel moment în zonă nu existau școli românești. Dascălii - de regulă catolici -, au încercat, cu mijloace viclene, să-i schimbe religia și naționalitatea. El s-a împotrivit cu hotărâre, răspunzându-le răspicat: „rămân Avram fiul lui Iancu, din Vidra, de confesiune ortodoxă”.

Prof.univ.dr. Aurel DAVID

Acest spirit de răzvrătire a atras respectul și stima colegilor, iar temeinicia cunoștințelor sale de geografie, istorie și latină a atras și mai mult admirația lor.

Ideile sale au prins cheag, iar calificativele „*Eminens*” și „*Prima*” au umplut de sus până jos fișele școlare. A absolvit gimnaziul în anul 1841, apoi s-a înscris la *Liceul Piariștilor din Cluj*, în clasele superioare, iar începând cu anul 1844 a fost student la *Facultatea de Drept din Cluj*, studiind cu sârg științele juridice. În acel mediu universitar el a înțeles de unde vine sursa răului, începând să cugete profund la găsirea energiilor cu care să-și izbăvească neamul de asupritori. El și-a căutat hrana sufletească printre amintirile vieții curate, dar împilate, a țăranilor români din munți Apuseni.

Pentru a da un sens bine definit luptei de emancipare națională, Avram Iancu a creat societatea patriotică „*Aurora*”, al cărei miez erau dascălii, preoții și studenții, iar trunchiul, cu ramurile sale bogate, erau țăranii români, aflați sub asuprire feudală de multe veacuri. Din acel moment, viața lui a fost o luptă pentru dreptate și identitate națională.⁷ A studiat temeinic și cu sârg legile impuse românilor de nobilimea ungară, sesizând prăpastia dintre acestea și realitățile politice și sociale din munții Apuseni. Ori de câte ori se afla în fața unei nedreptăți, gândul său zbura spre munții Apuseni, iar în minte îi apărea imaginea misterioasă a tatălui său, căruia-i spunea că nu-i bună rânduiala, că „*trebuie schimbată*”, iar tatăl său îi dădea următorul sfat: „*Schimbați-o, numai să puteți!*”.

La capătul celor cinci ani de studii universitare, el a reușit să obțină o diplomă superioară. Astfel, înarmat cu „*cele mai excelente atestate*”, el s-a socotit îndreptățit să aspire la un loc de avocat practicant. Însă, dorința sa a întâmpinat refuzul intuit, fiind respins, întrucât se trăgea dintr-o familie de iobagi, nu știa să se încovoie, nici să se lingusească. Pe statura lui înaltă și pe fața lui bărbătească, se oglindea timbrul conștiinței de neam asuprit. Atunci când era îmbrăcat în portul moșilor, căpăta expresia unui sfânt coborât dintr-o icoană.⁸

La Facultatea de Drept din Cluj, Avram Iancu a învățat temeinic legile ungurești, din care a făcut o armă eficientă în lupta pentru câștigarea drepturilor neamului său. Tinerii români îl ascultau cu uimire, văzându-l luminat la minte, cumpătat, cu o înfățișare sobră și o fire aprigă, hotărât să intre în lupta cu asupritorii neamului său. El nu ezita să le-aducă aminte că-i „*nepot al lui Horia*”, martirul care a fost jertfit prin tragere pe roată, pentru că i-a ridicat și condus pe moți la

lupta pentru înlăturarea unei stăpâniri seculare, dar nedreptate și violente.

La îndemnul tatălui său, a încercat să intre în administrație, la Sibiu, dar și acolo a întâmpinat aceeași atitudine. Indignat pe atitudinea sfidătoare a privilegiaților din Cluj și Sibiu, el a plecat la Târgul Mureș, unde s-a înscris cancelist la „*Tabla regească*” – tribunalul suprem al Transilvaniei. În acel moment, în Târgu Mureș se aflau peste 30 de tineri români, practicanți pe lângă acest for judecătoresc al Transilvaniei.

Foștii săi colegi au afirmat că era „*un tânăr cu făptura înaltă și subțire*“, remarcându-se prin cultură și calități „*între toți canceliștii români*”. Însă, era mereu frământat de gândul eliberării neamului său de sub asuprirea nobilimii ungare.

2. Intrarea în vârtoarea luptei pentru dezrobirea neamului

În anul 1847 Avram Iancu a văzut pentru prima oară modul în care marea nobilime ungară făcea legi pe seama românilor, fără ca aceștia să fie întrebați. El a plecat la Cluj, unde își ținea ședințele dieta Transilvaniei. Acolo a asistat, „*în galerie*”, la bătălia dintre liberalii și conservatorii unguri, privind soarta țăranilor români. Deși liberalii au cerut emanciparea completă a țăranilor prin ștergerea grabnică a iobăgiei, Dieta a votat cu majoritate urbariul. Lui Avram Iancu i s-a făcut rău, fiind dus de-acolo cu sila de către un prieten al său, Ioan Sterca Șuluțiu,⁹ viitorul inventator al legendarelor tunuri de lemn!

Pe drum spre casă, i-a spus acestuia:

- „*Frate Șuluțiu! Nu te supăra pe mine. Oricât de bun român ai fi tu, tu nu poți simți durerea ce am simțit-o eu azi. Tu și familia ta nu sunteți robi ca mine și părinții mei. Când acel nobil baron, care a vorbit ca un semizeu, a zis că nici acel pământ de trei coți, care ne va acoperi trupul după moarte nu este proprietatea noastră, era să mă arunc din galerie între ei și să-i izbesc de perete. Nu cu argumente filozofice și umanitare vei putea convinge pe tiran, ci cu lancea ca Horea!*”.¹⁰

Avram Iancu a înțeles că principala cauză a stării precare, de sărăcie, a românilor din Transilvania era arogarea, de către clasele privilegiate, a dreptului de a-i menține pe români în stare de iobăgie și de a le interzice drepturile poltice și sociale.

*

În primăvara anului 1848, ursita vremurilor dătătoare de speranță a adus în Transilvania vestea izbucnirii revoluției ungare.

Aceasta s-a răspântit cu iuțeala fulgerului și printre canceliștii de la Târgu Mureș, în rândul cărora se afla și tânărul avocat Avram Iancu. Cu vădită satisfacție au primit tinerii români primele informații despre revoluția din Viena, care au ajuns în Transilvania la 21 martie 1848 prin ziarele din Pesta. În acel context, tinerii români au ridicat capul, fiind încrezători că a sosit ceasul astral al neamului românesc pentru începerea luptei de emancipare națională.¹¹

În ziua de 22 martie 1848 a avut loc evenimentul care a declanșat scânteia revoluției în Transilvania: canceliștii din Târgu Mureș (în număr de 200, de diferite naționalități) au adresat împăratului austriac un memoriu cu doleanțele lor, pe care l-au semnat și la 24 martie 1848 l-au prezentat primarului orașului Târgu Mureș, pentru a-l înainta Cancelariei aulice de la Viena. Dar, tinerii unguri și secui care studiau și practicau dreptul pe lângă „*Tabla regească*” și-au arogat dreptul de a vorbi în numele naționalităților din Transilvania, denumind faptele acestora drept „*revoluție ungară*”.

De aceea, în 24 martie 1848 s-au întrunit pentru a formula o petiție către împăratul austriac, în care au nesocotit nevoile națiunii române din Transilvania. Pentru a-i deruta pe tinerii români i-au invitat la întrunire și i-au pus să iscălească petiția. Aceștia au subscris-o *ca români*, în speranța că se va șterge iobăgia fără nicio despăgubire, se vor respecta naționalitățile din Ungaria și Transilvania și se va realiza o deplină egalitate politică și civilă. Dar, autoritățile ungare au luat măsuri urgente pentru a împiedica trecerea în petiție a doleanțelor tinerilor români. În fața acestei atitudini, tinerii români au hotărât: *nicio uniune cu ungurii până nu vor trata cu românii ca națiune liberă*.

În acest context, cărturarii români au dat semnalul începerii luptei pentru drepturile politice ale neamului. În seara aceleiași zile, 24 martie 1848, preotul greco-catolic Simion Bărnuțiu, aflat la Sibiu, a redactat proclamația-manifest, intitulată „*Provocațiune*” (care a fost copiată în mai multe exemplare și trimisă în principalele localități din Transilvania. În același timp, la Blaj, profesorul Aron Pumnul a definitivat textul proclamației pentru Adunarea preconizată a se desfășura la Blaj, în *Duminica Tomii*, respectiv 30 aprilie 1848, sub titlul: *Proclamație Circulariu pentru convocarea Adunării pe Duminica Tomii, Blaj (12 aprilie st. n. 1848)*;

În noaptea respectivă a avut loc altă adunare, la Târgu Mureș, la care a fost prezent și Avram Iancu. El a asistat aparent pasiv, intervenind doar când a auzit jignirile aduse națiunii române de unii vorbitori. El a respins „*în numele neamului românesc*” mărinimia tinerilor nobili unguri, convins că „*dreptul istoric are să se spulbere în fața dreptului omului*”. În încheierea scurtei sale cuvântări, el a rostit răspicat: „*desființarea robotelor fără despăgubire sau moartea*”, după care ar fi părăsit furtunos sala de întrunire.

În 25 martie 1848, tineretul ungar din Târgu Mureș a organizat o manifestație patriotică, la care au fost invitați și canceliștii români. Scopul acesteia era susținerea „*uniunii cu patria soră*”, adică alipirea Transilvaniei la Ungaria, urmată de eliberarea țăranimii din jugul șerbiei. Inițial tinerii români, între care s-a aflat și Avram Iancu, au fost de acord cu principiile libertăților proclamate de revoluția ungară, dar au precizat, prin glasul lui Alexandru Papiu-Ilarian:¹² „*Ca român, semnez petiția cu condiția ca, în cazul când s-ar realiza drepturile poporului și egalitatea sa, să se asigure tuturor națiunilor de limbă felurită din Transilvania și Ungaria existența națională și limba maternă, iar eliberarea din iobăgie să se îndeplinească fără nici o despăgubire bănească, deoarece țăranii au plătit destul, chiar prea mult, timp de mai multe secole, de când nobilii le uzurpă nu numai drepturile civile, ci și pe cele sacre umane.*” La rândul său, Samuil Poruțiu, dorind să vorbească la întrunirea canceliștilor, a cerut „*să nu li se pretindă a fi toate numai ungurește...Pentru ce să fie chiar și Dumnezeu ungar?. Să jurăm pe Dumnezeul popoarelor!*”. Însă, a fost întrerupt de canceliștii unguri, care au strigat „*Uniune sau moarte! Să ne unim cu Țara Ungurească, pentru că altminteri pierim!*”. Mai mult, pe românii care își apărau opiniile îi considerau *dușmani ai patriei*.¹³

În ziua de 26 martie 1848, în casa în care locuia Avram Iancu la Târgu Mureș, a avut loc altă întrunire a tinerilor canceliști români, pentru a-l asculta pe Nicolae Bârle care sosise de la Blaj, unde avusese loc o întrunire a intelectualilor români. Acolo și atunci s-a hotărât: „*Pe Dumineca Tomii, după Paști, toți tinerii câți se află în această mică adunare cu toți cunoscuiții lor civili, preoți, intelectuali și țărani, pe câți îi vor putea îndupleca, să se afle la Blaj,...să putem face pașii necesari în cauza națională*”. Această hotărâre a fost întărită prin jurământ. Avram Iancu a ingenuncheat, iar după el toți tinerii prezenți au rostit. „*Ne jurăm, fraților, ca pe Duminica Tomii, prin foc și prin apă și prin toate pericolele vieții, vom veni la Blaj, nu numai noi, ci sperăm că și alții care vreau salvarea națiunei noastre!*”.

Deci, Sfatul tinerilor români a hotărât ca în duminica Tomii să țină o adunare națională la Blaj, unde să se hotărască drumul de urmat pentru împlinirea destinului neamului.¹⁴

După adunare, acei tineri încrezători în izbândă n-au plecat la casele lor, ci au dus mai departe cuvântul „*Iancului*”, împânzind satele și munții cu acestea. Fiecare simțea că a sosit timpul ca românii să ceară și să dobândească de la asupritorii lor seculari drepturi omenești: „*Spuneți-le că noi nu vrem să dobândim drepturi omenești prin sabie, decât prin legile minții sănătoase!*”.

Din acel moment, *Avram Iancu a preluat stindardul luptei românilor din Transilvania pentru drepturi politice*. Situația era grea, întrucât până în luna martie 1848, armata revoluționară ungară, condusă de generalul polonez *Jozef Bem*, reușise să ocupe cea mai mare parte a Transilvaniei, cu excepția regiunilor rămase sub control austriac și românesc - garnizoana cetății Alba Iulia, respectiv Munții Apuseni. În teritoriile ocupate, nobilimea ungară a declanșat o cruntă represiune

împotriva românilor care nu recunoșteau autoritatea guvernului ungar. Nobilii unguri și secui au organizat „echipe de vânătoare” și „tribunale de sânge” care au comis crime îngrozitoare, ce depășeau în amploare și cruzime înțelegerea minții omenești.

În 1 aprilie1848, Avram Iancu, alături de alți români, precum Alexandru Papiu-Ilarian, Samuil Poruțiu și Florian Micaș au plecat la Blaj, luând parte la consfătuirea politică a românilor. Apoi Avram Iancu s-a întors în munți, unde a ajuns la 6 aprilie 1848, când la Câmpeni se desfășura o adunare a moșilor de pe valea Arieșului. El a apărut în mijlocul lor și după îndemnul de a lupta pentru drepturile neamului, a spus: „De azi înainte numai de mine și de împăratul să ascultați”.

Din acel moment, tânărul moș în vârstă de 24 de ani, a devenit iubit și ascultat de români, care-i arătau o încredere nemărginită. Istoricul George Barițiu avea să scrie că Avram Iancu nu era orator, dar „de câte ori lua cuvântul în fața lui jucau razele unei inspirațiuni misterioase”.

În zilele următoare Avram Iancu a luat parte la întrunirile poporului, convocate de Simion Balint și Ioan Buteanu la Abrud, Câmpeni și Bistra, pentru a se dezbate un memoriu care urma să fie remis guvernului. Împreună cu protopopul Simion Balint el a pornit prin satele de mai sus de Câmpeni, pe Râul Mare și Râul Mic, pentru a-i mobiliza pe moși pentru luptă.

3. Marea Adunare de la Blaj - expresie a puterii neamului

• În noul context, Avram Iancu a devenit „primejdios” pentru stăpânire, iar guvernul a ordonat să fie arestat. A fost invitat la Târgu Mureș de președintele Tablei regești, scăpând de pedeapsă pentru că guvernul nu emise încă ordinul de arestare. Astfel, s-a întors în munții Apuseni, hotărât să lupte pe viață și pe moarte pentru nevoile neamului său.

În scurt timp, el a adresat moșilor următorul apel:

„Cereți vântos să se șteargă iobăgia, pentru că, lucrând pe nimica de vreo zece sute de ani în brazdele domnilor, ați plătit și de o sută de ori pământul care vă dădea hrana vieții de pe o zi pe alta, cu atât mai mult că l-ați plătit degeaba, pentru că acela a fost al vostru și pentru el s-a vărsat sângele strămoșilor voștri... Să caute de aceea cu toții a se uni cu poporul, declarând fără sfială ungarilor că nu se odihnesc până ce nu se va recunoaște prin lege națiunea română și până ce nu va fi reprezentată în dietă, pentru a putea judeca în ce chip și sub ce condiții să se unească cu Țara Ungurească”.¹⁵

De la Blaj a primit vestea că guvernatorul Transilvaniei, contele Teleki, a interzis adunarea națională a românilor, programată să se desfășoare la Blaj în 30 aprilie 1848. Autoritățile ungare au încercat să-i învrăjbească pe români, împărțiți în otodocși și greco-catolici, apoi au declarat starea de asediu și au început să ridice spânzurători prin satele românești, pentru a-i determina pe români să nu participe la acea adunare.

Pe cei care n-au ținut seama de aceste măsuri au încercat să-i oprească pe drum cu ajutorul trupelor revoluționare ungare, dar și prin interdicția de a trece apa cu podul plutitor, confiscarea ambarcațiunilor cu care se puteau trece râurile etc.

Dar, Avram Iancu a știut să-i mobilizeze și să-i facă neînfricați, spunându-le moșilor: „Voi sunteți poporul!”.¹⁶

*

Astfel, în 30 aprilie 1848, în ciuda opoziției autorităților, la Blaj a avut loc prima adunare reprezentativă a românilor. La aceasta au participat aproape 4.000 de oameni, îndeosebi țărani, dar și tineri studenți în drept și teologie. Dintre aceștia, 2.000 erau moși, care au coborât din munți în frunte cu Avram Iancu și Ioan Buteanu. Moșii au fost primiți cu entuziasm de românii prezenți la adunare, iar căpeteniile acestora s-au alăturat cărturarilor Simion Bărnuțiu și Alexandru Papiu-Ilarian privind prezentarea publică a revendicărilor.

Alexandru Papiu Ilarian a îmbărbătat poporul, spunând: „Nu vă temeți fraților! Cu noi este Dumnezeu, cu noi este dreptatea ... Să aruncăm

veșmântul sclaviei. Să nu dăm de rușine numele de român. Ne-am adunat ca să spunem tuturor că nu mai vrem să fim șerbi, că nu mai vrem să domnească nimeni asupra-ne”.

Adunarea, cunoscută sub numele de „Adunarea din Duminica Tomii”, nu a adoptat nici un program, dar a dus la creșterea încrederii românilor în forțele proprii, precum și la angajarea în luptă a intelectualilor legați de popor. Aceasta s-a încheiat prin adoptarea unui document mobilizator care stabilea programul convocării Marii Adunări Naționale a românilor transilvani. Reprezentanții autorității publice veniți să citească ordinul de dizolvare a adunării au fost nevoiți să le acorde tribunilor „certificate de bună purtare” și asigurarea că nu vor suporta consecințe ulterioare.

*

În 1 mai1848, ceata moșilor, condusă de Avram Iancu, s-a întors acasă, în Vidra de Sus. Moșii n-au mai așteptat deciziile stăpânirii, încetând din proprie inițiativă să se mai considere iobagi și refuzând să mai presteze slujbe iobăgești și să mai plătească taxele urbariale. Ei motivau că au slujit destul pentru nobilimea ungară și că se socotesc oameni liberi. Avram Iancu i-a încurajat și îndemnat să participe la Marea Adunare Națională, care urma să aibă loc tot la Blaj, în ziua de 15 mai 1848. Vestea s-a răspândit cu iuțeală, iar chemarea adresată poporului suna astfel: „Veniți, români, la Blaj, pe Câmpul Libertății!”.

Aceste fapte care prevesteau o ridicare masivă la luptă a românilor n-au convenit autorităților ungare, care au încercat să înăbușe în fașă o eventuală răzmeriță care aducea aminte de vremurile lui Horia.¹⁷ Autoritățile ungare au declarat starea de asediu și au ridicat spânzurători prin satele românești, pentru a-i intimida pe români și a-i determina să nu participe la acea mare adunare națională.

În 5 mai 1848 (duminica, pe când românii erau la biserică), autoritățile ungare l-au trimis pe comitele cameral (șpanul) Lazar la Vidra de Sus, pentru a-i determina pe moși să se supună legilor în vigoare. Acesta a încercat să le vorbească moșilor, dar a fost întrerupt. Avram Iancu i-a citit acestui funcționar, în casa tatălui său, Alixandru Iancu, jude domenial, deci funcționar supus direct comitelui respectiv), o proclamație scrisă în limba română, difuzată de preot, care îi îndemna pe români la luptă pentru libertate. După ce a citit textul proclamației, adică a tradus-o în limba maghiară pentru comite, Avram Iancu ar fi adăugat de la el fraza următoare: „Românii nu vor cerși libertatea de la unguri, ei sunt destul de tari ca să și-o stoarcă prin luptă”.¹⁸

Încercarea autorităților ungare de a zădărnici adunarea românilor n-a dat rezultate. Guvernul a trimis emisari să spargă adunarea, iar podurile de peste Mureș și Târnave au fost trase la mal.

Însă, românii au trecut apa înnotând, apoi și-au continuat drumul spre orașul Blaj, care fusese încercuit de trupe de represalii, pentru a-i înspăimânta pe români. Astfel, în scurt timp satele din jurul Blajului s-au umplut de lume. Văzând că nu i-au putut opri în vreun chip, autoritățile au socotit că trebuie îndepărtați intelectualii din mijlocul poporului, prin toate mijloacele.

*

În 15 mai 1848 (st.n.) s-a petrecut cel mai strălucitor și vibrant moment din istoria românilor transilvani: atunci a avut loc Marea Adunare Națională de la Blaj, în care aceștia și-au expus revendicările politice, religioase și sociale.¹⁹ Un rol de netăgăduit în acest sens l-au avut cei doi episcopi români, Andrei Șaguna (ortodox) și Ioan Lemeni (greco-catolic), care au ignorat ordinele guvernului ungar, organizând o singură adunare românească.

Cu toate că adunarea trebuia să înceapă luni, 15 mai 1848, poporul a început să se adune la Blaj încă de vineri, 12 mai 1848. Românii au venit la Blaj în adevărate torente, ca o apă curgătoare „ce se slobozea la vale ca puhoiul”, îmbrăcați în veșminte albe, „ca în zi de cea mai mare sărbătoare”.

Sâmbătă, 13 mai 1848, a sosit la Blaj de la Sibiu episcopul ortodox Andrei Șaguna, însoțit de intelectualii români din Sibiu și Brașov. Alaiul

său a fost întâmpinat cu mare bucurie de români, iar la Mânărade, în apropiere de Blaj, l-a așteptat o delegație a clericilor români greco-catolici, care l-a invitat să locuiască pe durata adunării împreună cu episcopul Ioan Lemeni. A acceptat invitația greco-catolicilor și s-a așezat la curtea episcopală din Blaj.

După amiază a sosit într-o căruță Simeon Bărnăuțiu. Câteva sute de oameni s-au repezit să-l ducă în triumf. Însă, marele cărturar a vrut să îi oprească, spunându-le: „*Fraților, acum nu este timpul să punem oamenii în jug, ci să îi scoatem. Lăsați dară să tragă vitele, că voi ați tras destul și acuma să fim oameni liberi*”.

Tot sâmbătă, spre seară, au sosit din „Țara Moșilor” Avram Iancu și Ioan Buteanu, în fruntea a 10.000 de moși, organizați militărește și disciplinați, iar de pe Câmpie Vasile Macariu Moldovan, însoțiți de mii de români. Avram Iancu a luat parte la dezbateri, a expus și explicat revendicările „*națiunii române din Transilvania*”, iar moșii au asigurat paza și ordinea.

Duminică dimineața, 14 mai 1848, piața din Blaj era deja plină de români, iar tribunii îi învățau ce trebuie să facă și să știe.

Tribunii au continuat să dea povețe poporului până la începerea liturghiei, ținută în biserica din Blaj. După terminarea acesteia, cei doi episcopi români au trecut prin mulțime la braț, în semn de unire între românii ortodocși și cei greco-catolici. Din piață, cei doi episcopi au plecat la curtea episcopală, iar în biserică au rămas intelectualii români pentru a pregăti programul zilei următoare.

La ora 10:00, după o scurtă vorbire de bun venit a canonicului Vasile Rațiu de Noșlac, Simion Bărnăuțiu a ținut o lungă cuvântare, expunând motivele pentru care românii resping unirea Transilvaniei cu Ungaria, fiind atât de elocvent și aducând asemenea argumente, încât acei intelectuali români care erau favorabili unirii au amuțit.

- NOTĂ: În finalul discursului, Simion Bărnăuțiu a tras concluziile:
- *Adunarea românilor din 3/15 mai e adunare generală națională a întregii ginți române din Transilvania;*
 - *Adunarea generală națională română are să proclame sărbătorește în ziua de mâine libertatea și independența națiunii române;*
 - *Adunarea are să pretindă ștergerea iobăgiei;*
 - *Adunarea are să protesteze în contra unirii Transilvaniei cu Ungaria.*

La ora 15:00, conferința pregătitoare s-a încheiat, mulțimea comentând favorabil discursul lui Simion Bărnăuțiu. La ora 17:00 a început o nouă conferință, la care au participat și cei doi episcopi români, care a avut ca scop să determine autoritățile ungare să-l elibereze pe Florian Micaș din închisoare.²⁰

În deschiderea acesteia a vorbit Paul Dunca - cunoscut pentru atitudinea favorabilă unirii Transilvaniei cu Ungaria -, care, însă, a vorbit în spirit național românesc. Astfel, adunarea a hotărât trimiterea unei delegații la guvern, care să ceară eliberarea imediată a lui Florian Micaș. La sugestia lui Avram Iancu a fost trimisă o delegație formată din oameni vârstnici, pentru că tinerii nu mai puteau răbda manevrele guvernului și deschideau ei porțile temniței. (Guvernul a refuzat să-l elibereze din închisoare, iar în perioada în care a fost închis, revoluționari unguri au distrus casa și avutul părinților săi, care s-au refugiat la Abrud!).

Altă delegație a fost trimisă la Alba Iulia pentru a-l invita la adunare pe Simion Crainic, cunoscut patriot român, dar acesta a refuzat să participe. De asemenea, s-a hotărât ca protopopii și dascălii destituiți de episcopul Ioan Lemeni în anii anteriori, precum și teologii demiși din motive naționale, să fie repuși în posturi.

Conferința s-a încheiat târziu în noapte, iar la căderea întunericului Blajul a fost iluminat.

Luni, 15 mai 1848 (st.n.), o zi frumoasă și senină, încă de la ora 5:00 dimineața mulțimea de români era în picioare.²¹ Pe lângă românii transilvăneni erau prezente delegații din alte părți locuite de români, precum Bihor, Banat, precum și din provinciile românești de peste Carpați,

Moldova și Muntenia: Vasile Alecsandri, Alexandru Ioan Cuza, Petrache Cazimir, Nicolae Ionescu, Costache Negri, Lascăr Rosetti, Alecu Russo, Gheorghe Sion etc.

La ora 6:00 a început în Catedrala din Blaj serviciul divin, ținut de episcopul Ioan Lemeni, iar la ora 8:00, a fost dat semnalul de începere al Adunării Naționale cu clopotul cel mare al Catedralei. Intelectualii români s-au adunat pe o estradă amplasată în fața catedralei, pe care erau așezate mese și scaune.

La ora 9:30, cei doi comisari guberniali au fost invitați să vorbească românilor adunați în acel loc. Aceștia au prezentat decretul guvernului, care permitea ținerea adunării, au declarat deschisă adunarea și au citit decretul și instrucțiunile guvernului despre modul în care trebuia să se desfășoare adunarea națională. Instrucțiunile au fost explicate poporului de către episcopul Andrei Șaguna.

După acest moment, s-a hotărât ca adunarea să se țină în aer liber, nu în biserică. Toți participanții s-au mutat pe un câmp din apropierea Catedralei, care în timpul acestei adunări a fost numit „**Câmpul Libertății**” (Câmpia Libertății). În mijloc s-a format un cerc, unde s-au adunat episcopii, preoții și intelectualii români, iar mulțimea de români s-a așezat de jur-împrejur, în mod ordonat, lăsând printre grupuri, până în centru, căi atât de largi încât putea trece o trăsură. Mai departe de tribuna centrală s-au ridicat alte tribune, de la care tribunii explicau celor mai îndepărtați ceea ce se vorbește în mijlocul adunării.

NOTĂ: *Președinți ai Marii Adunări Naționale de la Blaj au fost aleși episcopii Andrei Șaguna (ortodox) și Ioan Lemeni (greco-catolic), iar vicepreședinți: Simion Bărnăuțiu și George Barițiu, iar secretari Timotei Cipariu, Ioan Popasu, August Treboniu Laurian, Demetriu Boeriu, Iacob Bologa, Paul Dunca, George Anghel, Ioan Bob, Petru Manu și Ioan Bran.*

După alegerea conducătorilor adunării, episcopul Andrei Șaguna a rostit o rugăciune pentru sănătatea împăratului austriac și pentru libertatea națională a românilor. Generalul austriac Schurter, comandantul trupelor destinate pentru păstrarea ordinii, a afirmat după acest moment că nicăieri, pe unde a umblat în Europa, nu a văzut o „*adunare de popor atât de mare și atât de disciplinată*”.

După rugăciunea episcopului Andrei Șaguna, la cererea poporului, a vorbit Simion Bărnăuțiu, care după o scurtă introducere a supus votului mulțimii cele 5 puncte, care au fost aprobate în unanimitate: La pct. 1 se stipula: „*Adunarea aceasta se proclamă de adunare generală națională a națiunii române din Transilvania*”.

A urmat depunerea jurământului de credință față de națiunea română de către toți cei prezenți. Formula de jurământ a fost spusă cu glas tare, **toți cei care jurau având o mână pusă pe inimă, iar cealaltă ridicată în sus**. Jurământul s-a depus sub steagul imperial și sub drapele naționale românești. Apoi s-a citit în ședință și s-a votat petiția de eliberare a lui Florian Micaș, iar aceasta a fost înmănată ulterior comisarilor ungari, pentru a fi dusă guvernului de la Cluj. După ce s-a stabilit ca a doua zi Adunarea Națională să înceapă la ora 8:00 dimineața, ședința a fost declarată închisă.

Comisarii unguri au trimis în aceeași zi raportul lor la Cluj, în care nu au avut ce să scrie decât despre foarte buna disciplină a zecilor de mii de români adunați la Blaj.

Marti, 16 mai 1848, Adunarea Națională a fost deschisă printr-un serviciu divin celebrat la ora 6:00 în Catedrala din Blaj, apoi, la ora 8:00 a început ședința pe „*Câmpul Libertății*”. În timp ce se deplasa spre locul ședinței, țăranii români i-au strigat episcopului Ioan Lemeni să nu facă nici o *unire* cu Ungaria.

În intervențiile lor, Simion Bărnăuțiu și episcopul Andrei Șaguna și-au exprimat credința în cucerirea drepturilor politice ale națiunii române, dar în același timp au cerut țăranilor să-și respecte îndatoririle față de „*domnii de pământ*” până la ștergerea oficială a iobăgiei, prin lege. La rândul său, vicarul Alexandru Sterca Șuluțiu a propus ca „*de acum încolo în comunicările oficiale românii să nu mai*

fie numiți **olah** și **valahi**, ci **români**”.

A urmat la tribună August Treboniu Laurian, care după ce a rostit un discurs, a prezentat *„Petiția națională adoptată de adunarea de la Blaj prin care sunt exprimate revendicările românilor transilvani. Punturile națiunii române transilvane votate în Adunarea Națională de la Blaj în 15-17 Mai c.n.1848”*.

NOTĂ: „Puntul” 1 suna astfel: *Națiunea română, răzimată pe principiul libertății, egalității și fraternității, pretinde independența sa națională în respectul politic ca să figureze în numele său ca națiune română, să-și aibă reprezentanții săi la dieta țării în proporțiune cu numărul său, să-și aibă dregătorii săi în toate ramurile administrative, judecătorești și militare în aceeași proporțiune, să se servească cu limba sa în toate trebile ce se ating de dânsa, atât în legislațiune, cât și în administrațiune. Ea pretinde pe tot anul o adunare națională generală*.

La acestea s-au adaos că de aici înainte în lucrările legale ale celorlalte națiuni transilvane și în limbile lor românii să se numească români, iar nu olah, walach și bloch.

„Punturile” s-au votat în aplauze generale, apoi August Treboniu Laurian, Simion Bărnuțiu și George Barițiu au fost purtați pe brațe de mulțimea de români entuziasmată. Dând curs simțămintelor naționale, participanții la adunare au cerut unirea cu Principatele Române: **„Noi vrem să ne unim cu Țara!”**.²²

Martorii străini au rămas impresionați de aspectul adunării.

Istoricul ungar Jakab Elek avea să consemneze: *„Măreț era spectacolul ce se desfășura în fața noastră”*.

„*Petiția Națională*” a fost întregită cu o *petiție* înaintată guvernului ungar de către reprezentanții românilor care trăiau în acel moment în Ungaria propriu-zisă, respectiv în comitatele Arad și Bihor, precum și în Banat. Aceștia cereau drepturi politice, bisericești, militare și școlare pentru românii din aceste regiuni.

În aceeași ședință a fost ales *Comitetul Permanent* cu sediul la Sibiu, condus de episcopul Andrei Șaguna, având ca vicepreședinte pe Simion Bărnuțiu. De asemenea, s-a decis alegerea a două deputații, dintre care una condusă de episcopul Ioan Lemeni să fie trimisă la Cluj, iar cealaltă condusă de episcopul Andrei Șaguna la împăratul austriac, pentru a înmâna autorităților petiția românilor.

Astfel s-a încheiat Adunarea Națională din această zi.

Ziua de miercuri, 17 mai 1848, a avut ca program doar autentificarea protocolului zilei anterioare, iar ședința a fost scurtă. Totodată, s-a propus ca pe „*Câmpul Libertății*” să se ridice un monument în amintirea Marii Adunări Naționale de la Blaj.

La ora unu și jumătate după amiază, comisarii guberniali au declarat adunarea închisă, recunoscând *„buna purtare a românilor*.

Apoi românii au plecat către casele lor, rămânând la Blaj numai fruntașii lor, pentru a se consulta asupra ceea ce urma să fie făcut în viitor. Astfel s-a terminat adunarea Marea Adunare Națională, cea dintâi din timpuri nememorate, *„cea mai frumoasă din câte adunări de popor s-au ținut până în acest timp în Transilvania”*.

Nicolae Bălcescu avea să regrete că în 15 mai 1848 n-a avut „norocirea” de a se afla la Blaj. El avea să evoce la Paris, în fața unui auditor elevat, în cele mai frumoase cuvinte, evenimentul de la Blaj, arătând că *„nația română e matură și vrednică de libertate”*.

NOTĂ: Un crâmpei din evocare sună astfel:²³

„Zi de 15 mai (1848)! Zi de lumină, libertate și de mărire română, te pomenim și te serbăm cu drag! Tu minunași lumea și îi arătași că nația română e matură, vrednică de libertate și de a intra în frăția cea mare a națiilor. În analele române altă zi nu strălucește mai frumos decât tine și cea asemenea ție, sora ta iubită, ziua de 11 iunie (1848) a poporului din București. Te pomenim și te serbăm cu drag, o zi măreață, căci întâiași dată auzirăm atunci un popor întreg răspunzând celor ce-i vorbeau de unirea Ardealului cu Ungaria, prin

această strigare: „Noi vrem să ne unim cu Țara!” Minunată destăinuire a lui Dumnezeu care, în zile așa mari de sărbătoare populară, vorbește d-a dreptul în inimele aleșilor săi; și numai poporul și preoții, acești fi ai inspirației divine, avură la 1848 conștiința întâmplărilor viitoare, numai ei citiră și destăinuiră aceea ce era scris în inima fiecărui român: «Mântuirea de orice dominare străină prin unitate națională»”.

4. Scânteia prometeică a revoluției românilor

La sfârșitul lunii mai 1848, Avram Iancu, alături de fruntași români din Munții Apuseni, au ținut o consfătuire la Câmpeni, pentru a hotărî ce atitudine să ia în privința iobăgiei, care încă nu fusese ștearsă legal. Din motive de protecție el a susținut îndeplinirea sarcinilor iobăgești până la clarificarea legală a situației, iar dacă nu se va rezolva legal, românii urmau să încerce să-și obțină drepturile prin folosirea forței.

Însă, în 30 mai 1848, Dieta de la Cluj a proclamat uniunea (*unio*) Transilvaniei cu Ungaria. De la Pesta au venit revoluționari unguri, îdeosebi tineri, pentru a fi de față la dezbateri. Între aceștia s-a aflat și Vasvári Pál,²⁴ „un tânăr înalt, frumos, blondin, cu frunte lată și ochi focoși”, născut la anul 1826 în Tisza-Biid, unde tatăl dânsului a fost, „*precum susțin unii*”, preot greco-catolic (deci, român).

După vot, Vasvári Pál a mers la Abrud (unde locuia Iosif Sterca Șuluțiu, jurist și viitor istoriograf în legiunea lui Avram Iancu - *Auraria Gemina*), de unde voia să ajungă la izvoarele Arieșului pentru a se întâlni cu Avram Iancu. L-a găsit în fața casei, privind spre crestele mulților, iar între cei doi s-a încins o discuție tensionată.

Avram Iancu a încercat să armonizeze pozițiile celor două neamuri. Când Vasvári Pál a vorbit despre „*dreptatea ungară*” și de „*binefacerile legilor ungare*”, Avram Iancu s-a ridicat de pe scaun, umblând ca un leu închis într-o cușcă. Discuția a alunecat apoi spre uniunea (*unio*) votată de dietă, Vasvári Pál spunându-i că aceasta se va realiza în pofida opoziției românilor. La această veste, Avram Iancu l-a avertizat *„Să nu vă împingă infernul la acest pas, căci atunci v'a cântat cocoșul. Să scii că eu sunt nepotul lui Horia, care a crescut în casa aceasta, unde ne aflăm noi, care a murit ca martir pe roată, iar trupul i-s'a aruncat în toate părțile lumii. Sunt gata a-i urma lui, dar unirea fără condiție n'o primesc”*.²⁵

Din acel moment, dieta Transilvaniei a trecut la măsuri sălbatice împotriva românilor. În ziua de 2 iunie 1848, la Mihalț (comitatul Alba), grănicerii secuiei și gărzile naționale ungare din Aiud au făcut un groaznic măcel,²⁶ ucigând 14 țărani români și rănind peste 50, mulți dintre ei murind ulterior.

Avram Iancu era la Sibiu, când a aflat că:

- Dieta Transilvaniei, întrunită la Cluj, decretase unirea Transilvaniei cu Ungaria, fără să se dezbată memoriul românilor care constituiau majoritatea în Transilvania (1.250.000 români față de cca 600-700.000 unguri și 250.000 sași):

- a fost dizolvat *Comitetul Național Român de la Sibiu*, amenințând cu pedepse aspre pe cei care ar îndrăzni să mai convoace adunări naționale.

Datorită creșterii nemulțumirii românilor, autoritățile ungare au crezut că vor putea înăbuși o eventuală răscoală cu ajutorul secuilor de la Aiud cantonați aproape de munții Apuseni. Autoritățile ungare au trecut urgent la măsuri draconice, pentru a băga spaima în români.

La sfârșitul lunii mai 1848, Avram Iancu a fost somat să-i îndemne pe români să continue prestațiile iobăgești, fiind amenințat cu arestarea de către garda națională ungară.

În aceste condiții, în 5 iunie 1848 Avram Iancu a plecat în Munții Apuseni, să strângă moșii pentru a se apăra împotriva trupelor de represiune ungare. A doua zi, 6 iunie 1848, la *Bucium-Cerbu* a avut loc o adunare în care el i-a informat pe moși despre măsurile antiromânești ale Dietei de la Cluj, precum și despre maltratarea românilor de către autoritățile ungare. În aceeași zi, comisarul guvernului din Pesta a ordonat luarea de măsuri severe împotriva lui Avram Iancu, întrucât el cutreiera

satele din Munții Apuseni, pentru a-i ridica pe moți la luptă. În 9 iunie 1848, Avram Iancu se afla la târgul ținut la Câmpeni, unde le-a cerut moșilor să se înarmeze, dar să rămână liniștiți și să nu atace instituțiile și curțile imobiliare.

Românii așteptau dreptatea de la „*bunul împărat*”, dar, în 10 iunie 1848, acesta a sancționat „*uniunea*” votată de Dietă ungară.

Astfel, românii din Munții Apuseni au hotărât să-și facă dreptate, stârnind furia autorităților ungare, care au ordonat aplicarea terorii preventive. Peste tot, românii „*suspectați de idei revoluționare*” au fost arestați, schingiuiți, împușcați sau spânzurați. Fruntașii românilor, acuzați de răzvrătire, au fost urmăriți și amenințați cu moartea, iar autoritățile ungare au poruncit arestarea „*revoluționarilor români*”:

- protopopul Simion Balint a fost numit trădător, arestat, bătut și închis într-un beci din Abrud; l-au legat și i-au smuls barba fir cu fir, apoi l-au mutat într-o închisoare din Aiud;

- Florian Micaș a fost dus la Târgu Mureș, unde a fost supus celor mai grozave batjocuri, înjurături și bătăi;

- o companie de grăniceri a fost trimisă la Sibiu să-l prindă pe Simion Bărnuțiu; el a scăpat cu fuga, sărind pe fereastră; s-a refugiat în comuna Racovița, între grăniceri români, unde nu-l puteau urmări gărzile ungare;

- pe August Treboniu Laurian și Nicolae Bălășescu i-au arestat prin groful Baldy în Sibiu, primul fiind închis, iar celălalt primind domiciliu forțat.

Paharul era plin de venin, mai trebuia o picătură și revărsarea nu mai putea fi oprită.²⁷ În 13 iunie 1848 în „*Țara Moșilor*” a sosit o comisie gubernială ungară, însoțită de o companie de soldați unguri, pentru a ancheta situația românilor acuzați de răzvrătire. Simțind că vuietul răzvrătirii plutea în aer, în 14 iunie 1848 șeful acelei comisii a cerut încă două companii de soldați, pentru a putea face față unei eventuale răzvrătiri. Efectivele cerute au fost trimise urgent dintre trupele ungare cantonate la Turda.

Amenințările, tortura și închisorile i-au întărit pe români, iar cuvântul *Iancului*, al preoților și învățătorilor a devenit poruncă pentru moți. Văzând că nu-i pot abate de la drumul lor, autoritățile ungare au încercat să-i compromită pe fruntașii românilor, aruncând calomniile și minciuni. În bătălia informațională care începuse între români și unguri s-au folosit toate mijloacele persuasive posibile; astfel, pentru a-i domoli pe români, în 18 iunie 1848 a fost publicată de către guvernul ungar hotărârea privind *desființarea iobăgiei* (starea cea mai cumplită pentru un întreag neam de moți!).

Avram Iancu a asigurat comisia că țăranii români vor respecta liniștea și ordinea și că își vor revendica pe cale legală pământurile și pădurile. Dar, vigilența a fost păstrată, pentru că el cunoștea comportamentul mării nobilimi ungare, precum și ferocitatea trupelor de represalii, formate din unguri și secu. În consecință, în zilele de 19-20 iunie 1848, el a făcut cu moșii *două exerciții de mobilizare*, la care aceștia s-au prezentat militărește, înarmați și disciplinați, organizați pe subunități, cu comandanți în frunte.

Intuind „*apropierea furtunii*”, comisia gubernială a solicitat noi întăriri, astfel că în 23 iunie 1848 în Munții Apuseni se aflau 200 de soldați imperiali și 300 de secu. Mai mulți fruntași români au fost somați să se prezinte în fața comisiei pentru a da declarații. Însă, cei mai mulți dintre cei care s-au prezentat au fost arestați și maltratați.

Avram Iancu a fost și el invitat să vină în fața comisiei, dar aflând de soarta celorlalți, nu s-a prezentat. Mai mult, în 29 iunie 1848 a informat comisia de anchetă că nu are de ce să se prezinte în fața ei, pentru că n-a făcut rău nimănui, iar moșii s-a înarmat în scop de apărare. Apoi a plecat în creierul munților, ascunzându-se pentru o perioadă în „*Țara Moșilor*” și în Zarand. Acolo a pregătit cea de-a treia adunare națională.

5. Glasul tunător și detunata poporului înarmat

Convocarea unei noi adunări naționale pentru a hotărî calea de urmat a fost determinată de evenimentele din cursul verii, respectiv rezistența țăranilor români din zona Munților Apuseni, poziția *antiunionistă* a regimentelor românești de graniță,²⁸ precum și constituirea celor trei nuclee revoluționare:

- în nord, în jurul regimentului de la Năsăud;
- în sud, cu centrul la Sibiu și Orlat;
- în vest, în zona Munților Apuseni, sub comanda lui Avram Iancu.

Evenimentele petrecute în Transilvania au împiedicat *de facto* uniunea Transilvaniei cu Ungaria. La acestea s-au adăugat recrutările forțate pentru armata ungară, care s-au lovit de nesupunerea românilor, soldate cu arestări și condamnări la moarte.

Trecerea la conflict armat între „*guvernul revoluționar ungar*” și „*Austria constituțională*” a favorizat elaborarea unui program al revoluției românilor din Transilvania, pus sub deviza: *dreptate, egalitate, identitate, unitate*. Printre primii care au răspuns chemării au fost țăranii români refugiați pe teritoriul regimentelor de graniță, care s-au înarmat și au pornit spre Blaj. La scurtă vreme acestora li s-au alăturat zeci de mii de țărani din zonele învecinate, precum și moșii, care-i așteptau cu nerăbdare. Din acest torent uman au ieșit la iveală conducătorii formațiunilor luptătoare românești: Clemente Aiudeanu, Mihai Andreica, Simion Balint, Iovian Brad, Ioan Buteanu, Nicolae Corcheș, Petru Dobra, Avram Iancu, Vasile Moldovan, Axente Sever etc.

În **25 septembrie 1848** (st.n.), la Blaj a avut loc **cea de-a treia adunare națională**, care a ținut 8 zile. La aceasta au participat aproximativ 60.000 de români, înarmați cu lănci și furci, veniți din toată Transilvania, dintre care 6.000 erau moți, conduși de Avram Iancu, „*organizați militărește*”.²⁹ Comisarul imperial pentru Transilvania, baronul ungar *Vay Miklos*, a încercat să-i determine pe români să renunțe la revendicări și să plece acasă, iar pe fruntașii acestora să-i mituiască cu același scop. Dar, Avram Iancu și ceilalți fruntași n-au căzut în capcană, cerând încetarea persecuțiilor împotriva românilor, ridicarea stării de asediu și reintroducerea ordinii pe bază de lege, nu pe baza forței brute. Cu acel prilej, Avram Iancu a rostit o scurtă cuvântare, afirmând că „*Pretențiile noastre sunt sfinte, precum e sfântă dreptatea și noi românii vom fi gata a le apăra cu orice preț*”.

Adunarea națională a dezbătut situația creată ca urmare a măsurilor represive, nerecunoscând „*uniunea*” Transilvaniei cu Ungaria, hotărâtă de guvernul ungar de la Cluj împotriva voinței românilor. Pentru a primi răspuns din partea autorităților imperiale, a fost elaborat „**Memoriul poporului român din Transilvania**”, adresat parlamentului din Viena, prin care s-au reafirmat, în scris, cu tărie revendicările românilor, expuse la primele două adunări naționale.

Pentru apărare, reprezentanții românilor au cerut **înființarea gărzilor naționale românești**, la fel ca cele ungare, deja constituite, și dotarea lor cu arme donate de armata austriacă. De asemenea, românii au cerut, în numele lor și „**al fraților din Principatele Dunărene**”, „*unirea tuturor românilor într-o uniune de popoare libere, sub conducerea Austriei*”.

În ultima zi a Adunării a fost adoptat un act intitulat *Decret*, al cărui conținut exprima **hotărârea românilor de a trece la lupta armată** în vederea apărării vetrei și neamului.

Deci, în fața amenințării privind ștergerea identității naționale și a înfrângerii revoluției românilor din cele două Principate românești extracarpatice de către armatele imperiului țarist și otoman, românii din Transilvania au ales calea de urmat: **respingerea „uniunii” Transilvaniei cu Ungaria**, precum și **alianța sinceră cu Austria constituțională, care promitea recunoașterea drepturilor naționale**, respectiv recunoașterea existenței națiunii române în Transilvania.

Pentru români, opresorul cel inuman și sângeros era reprezentat de nobilimea ungară. Avram Iancu s-a aflat printre semnatarii procesului-verbal al adunării, românii recunoscând „*constituțiunea*

împăratească austriacă” drept garantul acceptat al acestei alianțe.

Măsurile represive aplicate de gărzile naționale ungare, au impus organizarea urgentă în Transilvania a gărzilor naționale românești. În acest sens s-a constituit *Comitetul de pacificațiune* în frunte cu Simon Bărnuțiu și au fost formate, după model roman, 15 *legiuni românești*. Cea dintâi ca însemnătate a fost *Legiunea a II-a Auraria Gemina*, comandată de Avram Iancu, cu sediul la Câmpeni. La înrolare, lăncierii, centurionii, tribunii și prefecții se legau prin jurământ să susțină națiunea română pe calea cea dreaptă și legiuită. Apoi, au fost dezarmate gărzile naționale ungare, uneori cu vărsări de sânge, cu toate că Avram Iancu era dușmanul faptelor neomenoase.³⁰

În paralel cu organizarea prefecturilor sau legiunilor a început organizarea administrativă românească cu dregători români: astfel, satele și-au ales dregătorii în adunările obștilor, 10 sate formau un tribunat, 10 tribunate formau o prefectură militară.

După cea de-a treia adunare de la Blaj, la Sibiu au avut loc adunări publice, la care au participat români și sași. În cadrul acestora s-au trasat **liniile directe pentru reorganizarea țării: regim parlamentar, ridicarea Transilvaniei la rang de regat în componența monarhiei austriece, separarea teritorială pe naționalități, egalitatea națională și confesională, desființarea servituților de tip feudal, înființarea gărzilor civice și formarea unui guvern constituțional.**

Importantă a fost adunarea fruntașilor români -, intelectuali, clerici și laici -, sub oblăduirera Comitetului de la Sibiu, unde s-au exprimat mai multe păreri privind calea de urmat. Avram Iancu, prezent la acest sfat, a întrerupt dezbaterele, spunând: **„Domnilor, vorbiți aici cât vreți, eu mă duc în munți să fac revoluție”**.³¹

În curând, pe culmi au fost aprinse focuri, tulnicele de brad au început să sune, s-au pornit *„carele Iancului”*, iar tunurile de cireș au fost suite pe vârfuri și la trecători. Avram Iancu se ivea pretutindeni pe calul său alb, iar prestigiul său personal întreținea coeziunea și disciplina acestei armate de țărani.³²

6. Fortificarea și apărarea munților Apuseni

În noul context geopolitic, românii din Transilvania au fost nevoiți să poarte un război crâncen cu revoluționarii unguri, care nu-i recunoșteau ca națiune, lipsindu-i de toate drepturile.

În fața amenințării cu exterminarea, Avram Iancu a înțeles că trebuie să apere vatra neocupată de trupele revoluționare ungare, respectiv Munții Apuseni. În acest sens, el a poruncit să fie fortificați Munții Apuseni pentru a împiedica pătrunderea trupelor revoluționare ungare în interiorul fortăreței munților și anihilarea rezistenței românilor.

NOTĂ: *Cetatea Munților Apuseni a fost apărată din toate părțile:*
- *Ion Buteanu dinspre Zarand;*
- *tribunul Ioan Gomboșiu în defileul Muntelui Găina;*
- *prefectul Simion Balint, pe valea Arieșului;*
- *viceprefectul Simion Prodan-Probu, între Aiud și Teiuș;*
- *Avram Iancu și Axente Sever: intrările în munți, la Albac, Mărișel și Someșul Rece.*

Au urmat în curând asalturi după asalturi din partea trupelor revoluționare ungare, respinse pe rând la *Hălmagiu, Râul Călatei, Mărișel, Valea Poienii, Iara, Cacova Ierii, Ocolișel, Băișoara, Fântânele, Geomal, Pietra Lungă, Râmeți, Ponorul Râmeț, Valea Dosului* și în alte locuri. În aceste împrejurări grele, nădejdea lăncierilor, tribunilor și prefecților era în hotărârea lui Avram Iancu de a opri dușmanul la poalele munților până la sosirea trupelor austriece.

Pentru a slăbi revoluția ungară, împăratul austriac a apelat la jocul perfid al Cancelariei aulice, ațâțând și învrăjbind pe români cu ungurii. În asemenea împrejurări, fruntași ai revoluției ungare au încercat o diversiune, prin care au urmărit, în fapt, capturarea lui Avram Iancu. Astfel, Lajos Kossuth l-a trimis la el pe Ioan Dragoș, deputatul Beiușului în parlamentul de la Budapesta.³³ Însă, în timpul tratativelor de la Abrud a sosit zvonul că Hatvany Imre cu trupele sale era la marginile orașului Abrud.

Astfel, Avram Iancu și apropiați săi au părăsit repede orașul Abrud, punându-se la adăpostul munților.

În acest context a apărut în Munții Apuseni figura plină de speranțe a munteanului **Nicolae Bălcescu**. Acesta avea să scrie că în acea vreme, inima îi era zdrobită, căci în toate părțile vedea *„naționalitatea română călcată și strivită de dușmani străini”*. Însă, a fost fericit găsind pe acele piscuri uriașe, deasupra norilor, *„o naționalitate și o viață românească înfocată și puternică”*.³⁴

Nicolae Bălcescu a fost în munți, unde i-a văzut pe acei *„îngrozitori moși”*, descriși de propaganda ungară ca niște **„fiare sălbatice”**, care *„nu ieșeau din vizuinele munților lor decât numai spre a face pradă și omor”*. El a fost aclamat și binecuvântat de acei țărani, când le spuse că a venit să le aducă *„urări de noroc și izbîndă din partea fraților lor din țară, minunați de vitejia lor !”*.

NOTĂ: Pe Nicolae Bălcescu l-au impresionat dârzenia și dorința moților de a lupta pentru apărarea neamului și a vetrei. Aceștia, ziua se luptau cu dușmanul, iar *„seara îi vedeai adunați trîmbe, trîmbe pe lîngă focuri, care povestind întîmplările zilei și acele trecute, care dănțuind împregiurul flacărilor, care zicînd din fluere, buciume și cimpoi”*.

„Cu toții” - a observat Nicolae Bălcescu -, *„juni, bărbați și bătrîni, se puneau de făceau să răsune văile munților de cîntări de vitejie și de naționalitate, mai cu seamă de acea puternică și frumoasă marseileză a d-lui Murășanul: «Deșteaptă-te române», pe care o cîntau chiar în mijlocul focurilor și a urletelor de tunuri și siliseră și pe unguri a o învăța și a o cînta în bătae împreună cu dînșii”*.

Nicolae Bălcescu a sesizat că *„Generalii acestii oaste țărănești era niște preoți și niște tineri abia eșiți din școalele de teologie, filosofie și jurisprudență. Ei nu pusese pînă atunci mîna pe o armă, cînd nevoea îi sili a se face generali și a cîștiga bătălii. Lipsiți de cunoștințe și de principe de artă militară, ei le inventară”*.

Nicolae Bălcescu a văzut cu mirare *„cum ei dibuiseră adevăratele principe ale războiului și cum simțiseră importența pozițiilor naturale și folosul ce știură trage din orice localitate”*.

Pe Nicolae Bălcescu l-au impresionat în mod deosebit femeile moților, care *„nu rămăsese în urmă nici cu curagiul, nici cu simțimentele naționale. Ele luară parte la toate primejdiile soților lor. Din vîrful munților ele aruncau o ploae de bolovani, care rărea batalioane vrăjmășești. Cîntecele lor nu era ca mai-nainte cîntece de dor și de plăcere, ci cîntări pline de patriotism și de simțiment național”*.

Nicolae Bălcescu a înțeles că atât românii, cât și ungurii trăiau un moment hotărâtor al existenței lor. În pofida primejdiilor, el a ajuns în creerul munților, precum și la Szeghedin și la Pesta, încercând să medieze pacea dintre români și unguri.

Împreună cu Nicolae Bălcescu, Avram Iancu, ocrotiți de munții cei neînvinși, au depănat visul realizării unității naționale și au căutat căile de împăcare a românilor cu ungurii.

Avram Iancu era conștient că acel conflict sângeros era dăunător pentru ambele neamuri, trebuind căutată și găsită soluția apropierii între români și unguri, În 27 iunie 1849, el s-a adresat revoluționarilor unguri: *„Frați maghiari, între voi și noi armele niciodată nu pot hotărî. Credeți-ne nouă...că în aceste două patrii surori maghiarul de existență și viitor nu poate vorbi fără de român, nici românul fără maghiar”*.

Dar, la scurt timp după cea de-a treia adunare națională de la Blaj, autoritățile ungare au dezlănțuit o nouă prigoană împotriva delegaților care au participat la acea adunare. În acel context tumultuos, Simion Bărnuțiu a preluat conducerea mișcării naționale, susținând că *„românii nu vor deveni liberi decât printr-un război dus împotriva ungurilor”*.

Fără să mai aștepte hotărârea comandantului militar al Transilvaniei, românii din fortăreața Munților Apuseni au început organizarea politică și militară a acesteia. Prima măsură luată a fost **reactivarea Comitetului Național Român**, cu sediul la Sibiu, președinte

fiind ales Simion Bărnuțiu, iar ca membri: August Treboniu Laurian, Nifon Bălășescu, Florian Micaș, Timotei Cipariu, Ioan Bran.

Austrieicii, confrunțați cu o înfrângere severă din partea armatei revoluționare ungare, au recunoscut acest comitet, dar l-au considerat doar un simplu „*organ de pacificațiune*”.

Comitetul Național Român a fost, în realitate, un adevărat „*guvern românesc*”. În perioada septembrie-octombrie 1848, acesta a organizat, pe ținuturi, 15 legiuni românești înarmate, avându-i în frunte pe revoluționarii Ioan Axente Sever, Alexandru Bătrâneau, C. Romanu-Vivu, Ioan Buteanu etc. De asemenea, a fost îndepărtată administrația ungară din Marele Principat al Transilvaniei, au fost dezarmate gărzile naționale ungare și a fost instaurată administrația românească în județele din sudul Transilvaniei.

Organizarea administrativă românească a fost avizată de Comandantul suprem al Transilvaniei, baronul austriac general *Anton Puchner*. În calitate de „*prefect general*”, adică de conducător militar al românilor, a fost numit tânărul avocat Avram Iancu. El mai avea și comanda directă a Legiunii a II-a „*Auraria Gemina*”, care cuprindea zona centrală a Munților Apuseni.

În aceste condiții, ***fruntașii românilor au proclamat public ruptura cu guvernul ungar***, îndreptându-se spre o posibilă alianță cu Austria liberală și constituțională.

În „*Memoriul*” din 28 septembrie 1848, redactat la Blaj și trimis Parlamentului austriac, s-a avansat ideea constituirii unui ***stat românesc autonom în cadrul Austriei, prin unirea Transilvaniei, Moldovei și Munteniei***. Acest „*memoriu*” a constituit punctul culminant al colaborării dintre revoluționarii români din Transilvania, Muntenia, Moldova și Bucovina. Această viziune avea să salveze statutul politico-juridic al Țărilor Române, aflate sub ocupație străină.

În 30 septembrie 1848, Avram Iancu, însoțit de moți, a plecat de la Blaj înapoi în munți și a început pregătirea moților și a teritoriului munților Apuseni pentru apărare. Primele tabere de instrucție ale *Legiunii a II-a Auraria Gemina*, numite în epocă și lagăre (*loagăre* de către țăranii români) au fost înființate la Câmpeni, Bistra, Bucium și Măgina, fiind mobilizate în 19 octombrie 1848.

Cele mai bine fortificate tabere au fost:

- ***tabăra de la Câmpeni***: a avut rolul de a concentra combatanții *Legiunii a II-a Auraria Gemina* și de a-i instrui pentru luptă; comandantul ei, tribunul Nicolae Corcheș, s-a dovedit a fi un bun organizator, din această tabără provenind luptători buni care au participat la multe dintre luptele duse în anul 1849;

- ***tabăra de la Bistra***: a fost înființată în 19 octombrie 1848, fiind amplasată la 5 kilometri est de Câmpeni, în locul unde Bistricioara se varsă în Arieș; comandant fiind numit centurionul Alexandru Bistran. În această tabără se concentrau și se instruiau combatanții proveniți din peste 25 sate și crânguri (cătune): *Bistra, Aronești, Bălești, Bălăești, Ciuldești, Crețești, Dealul Muntelui, Dâmbureni, Durăști, Gănești, Hodișești, Hudricești, Gipaia, Lunca Largă, Lunca Merilor, Mihăiești, Novăcești, Perjești, Poiana, Runcuri, Stefanca, Tomnatec, Tărănești, Vârșii Mari, Vârșii Mici* și altele;

- ***tabăra de la Bucium***: a fost înființată la 19 octombrie 1848, fiind amplasată la 8 kilometri sud-est de orașul Abrud, pe Valea Buciumulu; comandant a fost numit vice-centurionul Dionisie Popovici; în această tabără se concentrau și se instruiau combatanții proveniți din satele Bucium, Bucium-Cerbu, Bucium-Șasa, Bucium-Izbita, Bucium-Muntari și Bucium-Poieni;

- ***tabăra de la Măgina***: a fost înființată în ultima decadă a lunii octombrie 1848, fiind amplasată la 8 kilometri nord-vest de orașul Aiud; comandant a fost numit viceprefectul Simion Probu-Prodan; numărul combatanților români din această tabără era mai mic decât în celelalte tabere ale *Legiunii a II-a Auraria Gemina*; rolul ei fiind oprirea atacurilor trupelor ungare staționate la Aiud;

- ***tabăra de la Cacova*** (azi Livezile): a fost înființată în luna ianuarie 1849, fiind amplasată la aproximativ 10 kilometri nord-vest de orașul Aiud; a fost comandată de viceprefectul Simion Probu-Prodan, având rolul de a interzice accesul trupelor ungare pornite din Aiud spre centrul Munților Apuseni.

Tribunul Ioan Sterca Șuluțiu - care avea să fie inventatorul tunurilor de lemn ale lui Avram Iancu - se ocupa cu aprovizionarea cu muniție a trupelor române. Prin intermediul său, comandantul austriac al cetății Alba Iulia a trimis muniție moților din munți, întărind rezistența acestora în fața trupelor revoluționare ungare. Se știe că *Legiunea a II-a Auraria Gemina* a avut drapel propriu, în culorile naționale românești - ***albastru-galben-roșu*** -, dispuse orizontal, cu culoarea roșie în partea inferioară. Hampa drapelului a fost lăsată în culorile naționale ungare, întrucât fusese capturată de români în timpul luptelor de la Abrud.

La începutul lunii octombrie 1848, comandantul armatei imperiale austriece din Transilvania a condamnat guvernul revoluționar ungar, precum și anexarea Transilvaniei la Ungaria, proclamând restaurarea regimului constituțional austriac.

Peste puțin timp, a izbucnit războiul dintre unguri și austrieци.

Armata revoluționarilor unguri, comandată de polonezul Jozef Bem, a reușit să elibereze Ungaria de sub ocupația habsburgică. În 10 octombrie 1848, *Kossuth Lajos*, președintele de facto al Ungariei, a adresat românilor o *proclamație*, prin care li se cerea să nu se opună revoluției ungare și Ungariei, în caz contrar, cei care se vor opune urmând să fie omorâți, iar bunurile lor confiscate.

Românii au refuzat, fapt ce a atras prigoana împotriva a tot ce era românesc.³⁵ În acest context, Comitetul Național Român de la Sibiu, format din revoluționarii August Treboniu Laurian, Simion Bărnuțiu, Nifon Bălășescu, Florian Micaș, Timotei Cipariu, Ioan Bran, i-a chemat pe români la arme, printr-un apel vibrant.

NOTĂ: „*Domnii ungurești - se consemna în apel - nu vor să știe de naționalitatea română, nu vreau să recunoască cum că sunt și alte națiuni afară de cea ungurească, nici nu vreau să știe de constituțiuni ca aceea care dă drept nu numai națiunii ungurești, ci și altor națiuni. Ei nu vreau ca românii să nu aibe judecători și apărători din neamul lor, ci să fie purerea niște prunci fără părinți și să rățăcească ca turmele fără păstori. Alergați, drept aceea, la arme, români tineri, pentru ca să luptați și pentru neamul vostru, căci pentru străinii cei nemulțumitori v-ați luptat destul*”.

În 17 octombrie 1848 înarmarea românilor a fost confirmată de Comandamentul militar austriac de la Sibiu. Avram Iancu a fost numit de către *Comitetul Român de Pacificațiune* de la Sibiu în rangul de „*prefect*” (echivalent cu cel de general), iar Ioan Bălăș și Ioan Constantin Boeriu viceprefecți. Baza juridică a organizării apărării românilor a fost constituită din punctul 10 al Petiției Naționale adoptate de Marea Adunare Națională de la Blaj din 15 mai 1848, care ceruse „*înarmarea poporului sau gardă națională spre apărarea țarei în lăuntru și din afară*”, iar „*Miliția română să-și aibă ofițerii săi români*”.

În 8 noiembrie 1848, la cererea *Comandamentului General austriac* din Transilvania, Avram Iancu, în fruntea a 4.000 de combatanți din *Legiunea a II-a Auraria Gemina*, ***a participat la operațiunile militare ale armatei austriece*** (în care erau încorporați câteva mii de români, mobilizați „*cu arcanul*”) pe direcția generală Teiuș-Cluj.³⁶ *Legiunea a II-a Auraria Gemina* s-a oprit lângă Turda, alături de armata austriacă, întrucât în 20 noiembrie 1848 orașul s-a predat fără luptă. După câteva zile, Avram Iancu s-a întors cu moții săi în munți, pentru a apăra cetatea naturală a „*Țării Moților*”.

În perioada decembrie 1848 - martie 1849, Transilvania a fost ocupată de armata revoluționară ungară, comandată de generalul de origine poloneză Josef Bem, cu excepția Munților Apuseni, transformați de prefecții și tribunii lui Avram Iancu într-o țară românească. Astfel, ***pe teritoriul Transilvaniei s-a declanșat războiul civil, în care românii aveau să lupte alături de armatele imperiale austriece, împotriva trupelor revoluționare ungare***.

7. Războiul ungaro-român: un război cu mult cost și fără rost

Legiunile formate de români nu s-au subordonat pe deplin armatei imperiale austriece. În Munții Apuseni, Prefectul Avram Iancu a organizat un *Consiliu de Război* (Stat Major), care a preluat administrația din zonă și a organizat rezistența militară românească împotriva invaziei armatei revoluționare ungare.

Însă, Lajos Kossuth, guvernatorul *de facto* al Ungariei revoluționare, a văzut în aceste fapte dorința de libertate politică și autonomie teritorială, afirmând că „*dorința românilor de a se bucura de o existență politică națională deosebită este irealizabilă, deoarece ea ar duce la distrugerea unității Statului ungar (...). De va fi nevoie, sabia va tranșa chestiunea*”.³⁷

NOTĂ: Ura față de români și disprețul față de cerințele lor reies și dintr-un „*Apel către poporul român*”, emis în 10 octombrie 1848, semnat de Lajos Kossuth: „*Ia seama popor român ca nu cumva să atragi asupra-ți nimicirea totală! Viteaza noastră armată va porni asupra voastră și atunci vai și amar de fiecare ațâțător! Atunci ar fi fost mai bine să nu vă fi născut! Se va ordona maghiarilor și secuilor ca să se ridice ca vișorul să măture fiecare gunoi neascultător, să șteargă de pe suprafața pământului pe fiecare trădător de patrie! Cel care nu vrea să asculte va pieri de mâna călăului sau de sabie*”.

Revoluționarii unguri s-au crezut stăpâni pe situație, întrucât armata generalului Lajos Kossuth ocupase Transilvania, pe care au alipit-o forțat la Ungaria, împotriva voinței națiunii române.

Însă, în Munții Apuseni rezistența armată a românilor era de nezdruncat, zona respectivă rămânând singurul teritoriu neocupat de trupele revoluționare ungare.

Din octombrie 1848, trupele revoluționare ungare au încercat, fără succes, în mai multe rânduri, să pătrundă și să ocupe zona Munților Apuseni. Singurul succes a fost atacul reușit din ziua de 25 octombrie 1848 al gărzilor naționale ungare din Aiud, conduse de Kemeny Istvan, precum și de o companie de infanterie de linie asupra taberei de la Măgina. Din cauză că în rândurile atacatorilor se aflau și soldați imperiali, combatanții români au refuzat să lupte, pentru că nu voiau să se bată împotriva ostașilor împăratului Austriei; ca urmare, tabăra a fost cucerită și împrăștiată.

În iarna anului 1848/1849 s-au reluat inițiativele unor revoluționari transilvăneni, bănățeni și bucovineni, în vederea constituirii unui bloc etnic românesc în Imperiul Habsburgic. În 25 februarie 1849, deputații români din Bucovina, Banat și Ardeal au cerut, într-un Memoriu, **unirea tuturor românilor din imperiu într-o monarhie federalizată pe baze naționale**. Revoluționari din Muntenia, precum Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac, Gheorghe Magheru etc., care s-au refugiat în Transilvania după înfrângerea revoluției muntene, pentru a nu fi arestați de turci, au încercat să realizeze reconcilierea dintre revoluția românească, reprezentată de Avram Iancu și cea ungară, condusă de Lajos Kossuth.³⁸

În acest sens, Nicolae Bălcescu a lansat apeluri către Ludovic Kossuth și Avram Iancu, pentru a înceta vărsările de sânge și a-și uni eforturile împotriva dușmanului comun - Imperiul Habsburgic.

Însă, Lajos Kossuth și tovarășii săi nu au renunțat la atitudinea arogantă de stăpânitori și nu de colaboratori ai românilor. Pentru acesta, luptătorii români erau «*mercenari plătiți*», «*hoardă mai josnică decât vita*», «*bandiți valahi*», îndemnându-și tovarășii de arme și de idei, la „*exterminarea*» românilor și a tuturor dușmanilor”.³⁹

Căpeteniile revoluției ungare n-au acceptat acordarea niciunui drept politic și social pentru români. Din contră, au ațâțat populația ungară, îndeosebi pe secui, la un război necruțător împotriva românilor transilvăneni.

De acea, românii sub comanda „*Iancului*” au continuat să lupte alături de armata austriacă împotriva trupelor revoluționare ungare și să apere fortăreața Munților Apuseni. În 29 noiembrie 1848, Avram Iancu avea gata de luptă alți 1.500 de moți, mobilizați la cererea Statului Major al armatei austriece din Transilvania. Cu aceștia, el s-a deplasat spre defileul de la Ciucea, pentru a lua parte la luptele purtate de trupele austriece împotriva armatei revoluționare ungare.

În 4 decembrie 1848, luptătorii români au ajuns la Săcuieu (azi, județul Cluj). În noaptea de 6/7 decembrie 1848 Comandamentul austriac i-a cerut să atace prin surprindere *liniile inamice. Atacul a eșuat din cauza unui ofițer austriac, care i-a aruncat în luptă pe moți fără a cunoaște terenul de luptă. Astfel, în 10 decembrie 1848 Avram Iancu a fost obligat să-și retragă luptătorii la adăpostul munților. După ce a ajuns la Câmpeni, el a mobilizat alți 1500 de luptători, pe care i-a trimis spre Huedin pentru a sprijini armata austriacă.*

De la Câmpeni, Avram Iancu a plecat la Sibiu pentru a lămuri diferite chestiuni, militare și politice apărute în raporturile dintre români și austrieci. În contextul în care ofensiva secuilor (declanșată la 19 octombrie 1848) fusese oprită și orașul Cluj cucerit de armata imperială, generalul austriac Anton Puchner, comandantul militar al Transilvaniei s-a depărtat de românii care-i ajutasera pe austrieci în luptele împotriva trupelor revoluționare ungare, lăsându-i în voia sorții, ba chiar amenințându-i cu forța armată.⁴⁰ În aceste condiții, adunarea fruntașilor români, care a avut loc la Sibiu în 28 decembrie 1848 s-a desfășurat fără Avram Iancu. El a plecat înapoi în munți, simțind că austriecii sunt fățarnici și perfizi, capabili de orice acte josnice față de români care au crezut în promisiunile austriecilor.

În zilele de 19 și 20 ianuarie 1849 Avram Iancu a participat la o conferință la Zlatna, la care au luat parte prefecții oștirii române, precum și câțiva revoluționari români din Muntenia, fugiți din fața trupelor rusești. Scopul conferinței a fost stabilirea măsurilor care urmau a fi luate pentru apărarea fortăreței Munților Apuseni, deveniți pentru români „*templul sfânt*”. În acel moment, situația legiunilor române era grea, luptătorii având la dispoziție doar 800 de puști la un număr de câteva mii de combatanți, iar aprovizionarea cu hrană era precară. Lipsa de armament, muniție și hrană promise de armata austriacă, l-a obligat pe Avram Iancu să organizeze apărarea „*Țării Moșilor*” exclusiv prin mijloace proprii.

La sfârșitul lunii martie 1849, luptătorii români din Munții Apuseni erau complet înconjurați de trupele ungare, care se pregăteau pentru a da asaltul final asupra acestora.⁴¹

8. Apărarea fortăreței Munților Apuseni („templul sfânt”)

La sfârșitul lunii aprilie 1849, deputatul de Beiuș în parlamentul de la Budapesta, Ioan Dragoș,⁴² a fost trimis de Lajos Kossuth pentru a-i convinge pe români să depună armele, întrucât prin rezistența lor țineau blocate prea multe trupe ungare necesare a se opune trupelor austro-ruse, care pregăteau din Muntenia și Moldova contraofensiva pentru înăbușirea revoluției ungare. În Memoriile sale, generalul ungar János Ferenc Czecz, șeful de stat major al lui Jozsef Bem, a apreciat că între decembrie 1848 și iulie 1849, moșii au ținut „în șah” aproximativ o treime din efectivele armatei ungare din Transilvania (cca. 10.000 de soldați), a căror lipsă a fost puternic resimțită în luptele duse de unguri împotriva rușilor și austriecilor.

În 6 mai 1849, în timp ce moșii duceau tratative de pace cu deputatul Ioan Dragoș și căutau soluții pentru unirea forțelor revoluționare ungare și române, maiorul ungar Hatvany Imre a intrat prin surprindere cu trupele sale în Abrud,⁴³ capturându-l pe prefectul Ioan Buteanu. Această faptă a fost considerată de către români un act de mare hiclenie și trădare a cauzei revoluției românești, revoluționarii unguri urmărind în fapt, anihilarea rezistenței românilor în Munții Apuseni. Drept urmare, la chemarea Iancului românii s-au mobilizat, iar în 8 mai 1849 a început prima bătălie pentru Abrud. În 10 mai 1849 moșii au reputat o mare victorie, trupele ungare fiind nevoite să evacueze în mare grabă orașul.⁴⁴

NOTĂ: După intrarea moșilor în oraș, aceștia l-au considerat trădător pe deputatul Ioan Dragoș, care s-a ascuns în mai multe locuri de furia lor. Ultima ascunzătoare a fost casa lui Simion Șuluțiu, unde a fost găsit de lăncierii moți și străpuns cu lăncile.⁴⁵

Dar, în 15 mai 1849, după ce și-a completat trupele decimate maiorul Hatvany Imre a atacat și ocupat din nou orașul Abrud. A urmat **a doua bătălie de la Abrud**, care s-a încheiat la 18 mai 1849 cu

înfrângerea categorică a trupelor ungare. În total, trupele ungare au pierdut cca. 5.000 soldați și toată artileria.⁴⁶

NOTĂ: O soartă nemiloasă a avut prefectul Ioan Buteanu. Maiorul Hatvani Imre s-a retras prin Zarand spre Ungaria. Din Baia de Criș l-a luat cu sine pe prefectul Ioan Buteanu, iar la granița dintre Ardeal și Ungaria, în satul Iosășel, l-a condamnat la moarte prin spânzurătoare.

În 23 mai 1849, ungurii l-au obligat să se spânzure singur. Martorii spun că prefectul Ioan Buteanu ar fi spus înainte de a muri: „*Mor liniștit, căci a mea moarte este răzbunată de ajuns prin cele două pierderi totale ale ungarilor de la Abrud*”.

În 8 iunie 1849 împotriva românilor din Munții Apuseni a pornit cea mai mare forță militară ungară care atacase zona până în acel moment, peste 4.000 soldați cu 19 tunuri și 4 baterii de rachete, condusă de *colonelul Kemeny Farkas*. A rezultat ***a treia bătălie de la Abrud***, care a început în 11 iunie 1849 și s-a încheiat la 17 iunie 1849 (luptele începuseră încă din 8 iunie 1849, pe drumul spre Abrud). Armata ungară, suferind de foame și pierzând mulți oameni în luptă, încercuită în Abrud, a fost silită să abandoneze orașul și să retragă, având cel puțin 500 soldați morți în luptă.

Dacă românii ar fi fost dotați cu arme și muniții, așa cum au fost ungurii, victoria ar fi fost nimicitoare. De altfel, însuși colonelul *Kemeny Farkas* a ordonat trupelor sale împuținate să se retragă în fugă, afirmând că „*Dracul să se mai bată cu popii valachi*”.⁴⁷

În aceste condiții, unii ofițeri unguri au încercat să găsească drumul care să ducă la încetarea ostilităților. Astfel, în 21 iunie 1849 Avram Iancu a fost contactat prin scrisori de către locotenent-colonelul ungar Simonffy Jozsef, care îi scria din Vașcău, precum și de către deputatul de Bihor Ioan Gozman, în vederea încetării ostilităților. Din răspunsul dat la 27 iunie 1849 a reieșit că Avram Iancu n-a renunțat la scopul pentru care a început lupta împotriva marii nobilimi ungare, dar nici n-a refuzat negocierile pentru depunerea armelor de către moți.

Între timp, a început ***contraofensiva armatei austriece*** sprijinită de trupe rusești aflate în „*Principatele Dunărene*” din vara anului 1848. O mare tragedie pentru revoluția ungară s-a petrecut în 30 iunie 1849 (st.n.), când armata revoluționară ungară (susținută de un grup de voluntari polonezi) a fost înfrântă de trupele ruso-austriece la Albești, lângă Sighișoara. (*Se presupune că poetul și eroul național ungar Petőfi Sándor ar fi murit pe câmpul de luptă, deși trupul său nu a fost niciodată găsit*).

În 2 iulie 1849, *locotenent-colonelul Simonffy Jozsef* i-a expediat lui Lajos Kossuth răspunsul lui Avram Iancu. Însă, în timpul acestor discuții de pace, luptele cu armata ungară nu au încetat.

În 2 și 4 iulie 1849, luptătorii Legiunii a II-a *Auraria Gemina*, comandată de Avram Iancu, s-au ciocnit cu trupele ungare conduse de *Velics Karoly*, care au încercat să atace pozițiile românilor din direcția Aiud. Dar, au fost înfrânte de luptătorii tribunilor Vasile Fodor (fiul preotului român greco-catolic Ioan Fodor) și Șerban.⁴⁸

Poziția rigidă a lui Lajos Kossuth față de români și cauza lor națională, a fost exprimată într-o scrisoare din 5 iulie 1849. Acesta nu renunța la ideile sale și respingea tratativele de pace. Mai mult, l-a somat pe Avram Iancu ca românii să depună armele până la 20 iulie 1849, apoi se va hotărî dacă se vor acorda românilor drepturile solicitate. Abia în 14 iulie 1849 (st.n.) când armatele ruso-austriece se aflau în plină ofensivă spre Pesta, amenințând armata revoluționară ungară cu dezintegrarea, Lajos Kossuth a acceptat să semneze la Seghedin (Szeged) „*Proiectul de Pacificare*”, din partea revoluției ungare, iar din partea românilor au semnat Nicolae Bălcescu și Cezar Bolliac, reprezentanții emigrației române.⁴⁹

Guvernul ungar se obliga să asigure românilor dreptul de folosire a limbii materne în administrație, justiție și învățământ; proiectul stipula, de asemenea, abolirea cu desăvârșire a corvezilor și prestațiilor feudale, redarea pământurilor aparținând țăranilor din satele persecutate și declararea ca nule și nevalabile a contractelor dintre țărani și proprietari,

impuse prin forță.

Românii - prin cei doi reprezentanți - se angajau să depună armele în două săptămâni (beneficiind de o amnistie generală), dar și să contribuie la „*apărarea independenței Ungariei față de Curtea imperială*”. Proiectul a fost însoțit în același timp de un „*tratat*” care stipula formarea legiunii române, care să lupte împotriva trupelor țariste și habsburgice. Este important de reținut că pentru prima dată într-un document oficial, **Principatele Române** sunt menționate sub numele de **România**.

Dar, ungurii s-au erijat repede în conducătorii luptei împotriva austrieților, românii fiind reduși la starea de executanți de ordine. În 15 iulie 1849, Lajos Kossuth a semnat documentele necesare *organizării unei legiuni românești care să lupte în cadrul armatei revoluționare ungare*. Avram Iancu urma să primească *gradul de general* în armata ungară, apoi urma să treacă cu legiunea sa în Muntenia pentru a lupta acolo împotriva forțelor austro-ruse.

Pentru a-l convinge pe Avram Iancu să facă alianța cu revoluționarii unguri și să treacă de partea lor, Lajos Kossuth l-a împuternicit pe Nicolae Bălcescu să ia legătura cu el în fortăreața Munților Apuseni.

Însă, fățarnicia revoluționarilor unguri a ieșit la iveală în 22 iulie 1849, când s-a produs ***un nou atac al trupelor revoluționare ungare*** asupra fortăreței Munților Apuseni. Dar și acest atac a fost respins cu mult curaj și bărbăție de către moții de sub comanda tribunului Vasile Fodor. Într-o astfel de atmosferă tensionată, când erau aproape de pieire, autoritățile revoluționare ungare au cedat din trufie, având nevoie de ajutorul românilor.

O licărire de speranță privind „*reconcilierea*” ungaro-română a adus *Bertalan Szemere*, primul-ministru al Ungariei din 2 mai 1849, care într-un discurs rostit în 29 iulie 1849 a afirmat că unul dintre scopurile revoluției ungare era „*libera dezvoltare a naționalităților*”, deci motivul discordiei dintre unguri și români în anii 1848-1849.

La sfârșitul lunii iulie 1849, Nicolae Bălcescu a ajuns în Munții Apuseni, la Avram Iancu, cu „*oferta ungară*”. Discuțiile referitoare la acel *proiect de pacificare* au durat 4 - 5 zile.

Avram Iancu a considerat că *proiectul de pacificare* este *inutil, tardiv și lipsit de sinceritate*, refuzând să-l semneze. În 3 august 1849, el i-a răspuns în scris lui Lajos Kossuth, arătându-i că în condițiile date, cu armata ungară înfrântă și armatele austro-ruse învingătoare și stăpâne în Transilvania, nicio discuție nu-și mai are rostul. El a afirmat că românii nu se puteau alia cu ungurii, căci ***nu se poate pretinde unui popor asuprit să lupte alături de asupritorii lui de veacuri, ajutându-i să-l asuprească și în viitor***. Însă, românii urmau să fie neutri în contextul confruntărilor armate dintre unguri și austrieci aliați cu rușii.

În noul context geopolitic, Kossuth Lajos l-a însărcinat pe revoluționarul pașoptist român bănățean Eftimie Murgu să meargă în munți la Avram Iancu și să îi comunice acest fapt, pentru a-l atrage de partea revoluției ungare.⁵⁰ Însă, Eftimie Murgu n-a putut răzbate în munți, fiind nevoit să se întoarcă din drum. Era prea târziu pentru o colaborare strânsă între români și unguri, întrucât armatele austro-ruse erau în ofensivă spre Munții Apuseni, iar armata ungară se afla în retragere precipitată.

La începutul lunii august 1849, generalul rus *Alexander Nicolaevici von Lüders* l-a invitat pe Avram Iancu la Alba Iulia, pentru a-l cunoaște, a-i înmâna un cadou drept recunoaștere a sprijinului acordat prin războiul de gherilă purtat și să îl aprovizioneze cu muniția necesară. Avram Iancu a coborât din munți cu o ceată de lăncieri, până pe valea Mureșului. Acolo, însă, s-a izbit de ostilitatea comandantului austriac al cetății Alba Iulia, care fusese alimentat cu rapoarte false și neadevăruri de către un ofițer austriac, consilierul militar al Legiunii a II-a *Auraria Gemina* (acesta era calul troian!)

De asemenea, autoritățile austriece aflaseră de tratativele începute de Avram Iancu cu ungurii, precum și de oferta făcută de Lajos Kossuth dacă românii treceau de partea revoluției ungare. Pentru a preveni o ambuscadă,

de care erau capabili austriecii, Avram Iancu a făcut calea întoarsă la Câmpeni, pentru a se sfătui cu prefectii și tribunii ce cale aveau de urmat.

În 10 august 1849 (st.n.) armata revoluționară ungară a fost înfrântă definitiv la sud de Timișoara. La scurt timp, respectiv în 13 august 1849 (st.n.), la Șiria, lângă Arad, armata ungară, comandată de generalul *Görgey Arthur* (înlocuitorul lui Lajos Kossuth, care demisionase din funcție la 11 august 1849!) a capitulat. Ungurii au depus armele în fața armatei imperiale ruse, comandată de generalul *Ivan Paskevici*, pentru a evita căderea în prizonierat la austrieci.

La înfrângerea armatei revoluționare ungare au contribuit în mare măsură conducătorii acesteia. Cei 12 generali și un colonel, (cunoscuți azi ca *Cei 13 martiri de la Arad!*),⁵¹ aproape toți străini de neamul unguresc, au fost judecați și executați de austrieci pentru înaltă trădare, cu excepția generalului Jozef Bem, care și-a luat din vreme tălpășița și a fugit în Imperiul Otoman! (Acolo s-a convertit la islamism, devenind înalt demnitar turc sub numele de *Amurat Pașa*).

Din acel moment a început destrămarea revoluției, atât pentru români, cât și pentru unguri. Perfidia Vienei a reușit să transforme un neam viteaz într-un popor mucenic. Printr-o diversiune bine ticluită, la care austriecii erau pricepuți, fruntașii revoluției române din Transilvania și-au pus „*sabia în cui*”, așteptând zile mai bune.

9. Sfârșitul crud și fără noimă al revoluției

Nenorocirile încheștărilor sângeroase din Transilvania, în anii 1848-1849, au avut urmări grave atât pentru pentru unguri, cât și pentru români. În acel vacarm sângeros au murit zeci de mii de oameni și s-au produs mari distrugerii materiale.⁵² Românii au pierdut 4 prefecti, mai mulți subprefecți, peste 10 tribuni, peste 100 de centurioni, iar peste 100 de preoți și protopopi au fost spânzurați, 300 de sate arse și peste 200 de biserici ortodoxe și greco-catolice distruse. Unii istorici susțin că în urma confruntărilor din anii 1848/1849 au fost uciși 40.000 de români, împușcați, spânzurați sau căzuți în lupte.⁵³ Alții afirmă că, în numărul menționat trebuie cuprinși atât români, cât și unguri, sași, armeni, evrei, țigani și alți locuitori ai Transilvaniei, victime ale revoluției ungare.⁵⁴

În scurt timp după înfrângerea revoluției ungare, comandantul armatei austriece a cerut românilor, inclusiv legiunilor conduse de Avram Iancu, neînvinse până atunci de armata revoluționară ungară, să depună armele. În 22 august 1849, o delegație de moți, trimiși de Avram Iancu la Florești, județul Cluj, a informat comandamentul armatei austriece că Avram Iancu a hotărât să lase luptătorii la vatră.

Generalul austriac *Ludwig von Wohlgemuth*, guvernatorul Transilvaniei, l-a invitat pe Avram Iancu la Sibiu pentru a-i cere ajutorul în dezarmarea lăncierilor români din Zarand. Avram Iancu și-a asumat această responsabilitate, iar după 7 septembrie 1849 moții din Zarand au început să depună armele.

Dezarmarea românilor de către austrieci s-a făcut cu greutate, foarte puține arme fiind predate, deși Avram Iancu și Axente Sever se angajaseră să ajute la depunerea armelor. Acest fapt i-a făcut pe imperiali să fie bănuitori față de Avram Iancu.

10. Românii au înțeles că-i nevoie de „încă o revoluție”

După terminarea ostilităților, împăratul austriac a trimis în Transilvania trei reprezentanți pentru a pacifica zonele unde avuseseră lor tulburări și lupte crâncene. Aceștia nu i-au mai susținut pe români pentru a-și prezenta doleanțele în fața împăratului, le-au diminuat meritele avute în înfrângerea trupelor revoluționare ungare, iar pe foștii tribuni i-au suspectat că pregătesc o nouă revoluție. Nici împăratul *Franz Josef* n-a luat în seamă sacrificiile umane și materiale ale românilor, lăsându-i la cheremul nobilimii ungare. În schimb, generalul rus *Alexander Nicolaevici von Lüders* l-a întrebat pe Avram Iancu despre doleanțele românilor, promițând să intervină pe lângă țar pentru a le apăra cauza. Din acest motiv, Avram Iancu și Axente Sever au trimis un memoriu generalului rus și au cerut ajutorul țarului pe lângă împăratul austriac pentru câștigarea drepturilor cerute de români. Țarul a primit memoriul, dar a răspuns că nu poate interveni într-o problemă a imperiului

austriac, promițând că va remite memoriul Curții imperiale, ceea ce a și făcut.

În aceste condiții, Avram Iancu a început să colinde satele „*Țării Moșilor*”, pentru a-i ridica din nou pe moți la luptă. Însă, în 15 decembrie 1849 a fost arestat de soldați austrieci la târgul de la Hălmagiu. Sub presiunea românilor, care se aflau în număr mare în acea zi la târg, soldații l-au eliberat, afirmând că arestarea s-a făcut din greșeală.

În februarie 1850, Avram Iancu a plecat la Viena, unde se strângea o nouă delegație românească pentru a cere împăratului drepturi pentru românii din Transilvania. El a trecut prin Beiuș, ajungând la 6 februarie 1850 la Oradea, unde a fost primit de români cu bucurie și credință că „*bunul împărat*” le va îndeplini doleanțele. La fel de bine a fost primit și la Pesta, de către generalul *Haynau* și baronul *Geringer*. Primul a dat în cinstea lui un *supeu*, iar la balul dat în aceeași seară a fost acompaniat de ofițerii superiori austrieci.

Avram Iancu a plecat de la Pesta spre Viena la 19 februarie 1850, fiind primit de împăratul austriac abia la 8 martie 1850.

Împăratul *Franz Josef* i-a relevat meritele, fapt ce i-au făcut pe membrii delegației de români încrezători că împăratul va avea grijă de ei. Credința a fost întărită și prin faptul că în zilele următoare el a vizitat personalități austriece marcante, care l-au lăudat pentru faptele sale. Dar, s-a întors acasă, în Munții Apuseni, la moșii săi, doar cu promisiuni din partea austrieților.

Pentru contribuția adusă în timpul războiului cu trupele revoluționare ungare, Avram Iancu a fost propus inițial pentru decorare cu Ordinul austriac „*Coroana de fier*” clasa a III-a, o decorație care conferea deținătorului dreptul la titlu de noblețe. Împăratul Franz Josef a tăiat cu mâna proprie această propunere, acordându-i numai „*Crucea de aur pentru merite, cu coroană*”.

Nu s-a lăsat mai prejos nici țarul Rusiei. Acesta a trimis la Sibiu 34 decorații pentru a fi împărțite celor care au avut merite deosebite în timpul războiului. Pentru Avram Iancu el a trimis Ordinul „*Sf. Stanislav*”. Dar, la cererea autorităților austriece, țarul și-a schimbat decizia și i-a acordat o medalie inferioară, Ordinul „*Sf. Ana, clasa a II-a*”.

În august 1850, Avram Iancu, împovărat de gâduri, a plecat din nou la Viena, pentru a face parte din delegația românilor, care cereau drepturi pentru neamul lor. Dar, a primit de la împăratul austriac numai promisiuni goale și amânări perfide. Din această cauză, el a refuzat să primească decorațiile acordate de împăratul austriac, care împărțea dreptatea socială după bunul plac.

La începutul anului 1851 a fost chemat la prefectul poliției din Viena pentru a declara dacă acceptă sau nu decorațiile acordate dar refuzate în repetate rânduri în anul 1850. El a expus din nou motivele pentru care refuză medalia austriacă, dar o acceptă pe cea rusească. Aceasta a umplut paharul în relațiile dintre împăratul austriac și fostul prefect general din vremea revoluției. Declarația sa a fost considerată ofensatoare pentru împăratul austriac.⁵⁵

După 3 zile a fost din nou chemat la poliție pentru a fi întrebat dacă acceptă decorația austriacă și din nou Avram Iancu a refuzat. După alte câteva zile, el s-a prezentat din proprie inițiativă la poliție, pentru a declara că persistă asupra declarației sale inițiale, de a refuza decorația austriacă, spunând că o refuză cerând: „*să se decoreze mai întâi națiunea cu împlinirea promisiunilor*”. La scurt timp după aceasta i s-a pus în vedere să părăsească Viena în termen de 8 zile, la fel cum au pățit și alți fruntași români din delegație. Astfel, în 21 februarie 1851 el a plecat din orașul Viena, pe care nu l-a mai văzut niciodată.

După întoarcerea de la Viena, Avram Iancu s-a implicat în lupta pe cale legală pentru obținerea drepturilor pentru moți. Aceștia își revendicau terenurile și pădurile pierdute în favoarea nobililor și a statului austriac pe vremea iobăgiei. Astfel, el a scris mai multe memorii în numele moșilor, adresate guvernului, iar unul dintre memorii a fost adresat împăratului Franz Josef. Guvernul a trimis la fața locului comisii de investigație, care

au târăgănat rezolvarea doleanțelor moșilor. Avram Iancu a refuzat să se prezinte în fața acestora și a îndemnat și pe moși să facă la fel.

În vara anului 1852, guvernatorul Transilvaniei l-a invitat pe Avram Iancu și pe Simion Balint la Sibiu, rugându-i să accepte mijlocirea comisiilor, mai ales că în scurt timp urma să aibă loc vizita împăratului în Transilvania.⁵⁶ Foștii prefecți, Avram Iancu, Simion Balint și Mihai Andreica l-au convins pe guvernator să ceară schimbarea traseului vizitei împăratului. Inițial, traseul urma să străbată munții pe la Dobra, spre Deva și Săcărâmb, apoi prin Brad, Hălmagiu și Abrud, Alba Iulia, Sibiu, iar la întoarcere să treacă prin zonele locuite de secui și să iasă din Transilvania pe la Cluj și Baia Mare.⁵⁷ Astfel, traseul a fost modificat pe la Muntele Găina, Vidra de Sus și Câmpeni. În schimb, guvernatorul i-a cerut lui Avram Iancu să medieze o înțelegere între moși și Fisc, ceea ce el a refuzat, pe motiv că pădurile au fost ale moșilor din vecie.

În 21 iulie 1852 împăratul a sosit pe Muntele Găina, unde ar fi trebuit să fie întâmpinat de Avram Iancu. Acesta însă nu s-a prezentat și nimeni nu a putut să-l găsească. Mama lui l-a întâmpinat călare, în fruntea unui banderiu de femei, iar la oprirea în fața casei lui Iancu, Alisandru, tatăl său, l-a întâmpinat pe împărat. Toți se așteptau ca Avram Iancu să se afle la Câmpeni, dar acesta nu a apărut nici aici. Prietenii lui au spus că e bolnav, ca să îl scuze în fața guvernatorului, iar seara au încercat să îl convingă să se întâlnească cu împăratul a doua zi, la Roșia Montană. Abia în acel moment Avram Iancu a declarat că nu are de gând să se întâlnească cu împăratul Franz Josef, întrucât acesta târăgăna recunoașterea drepturilor românilor care în anii 1848-1849 luptară pentru Austria.

NOTĂ: Povestea precum că Avram Iancu ar fi mers seara la împărat și că ar fi iscat scandal, fiind alungat de santinele, e falsă. Fruntașii românilor sperau că dacă Avram Iancu îl întâlnea pe împărat se lămurea în primul rând situația pădurilor moșilor, care se puteau rezolva pe cale legală.

11. Sfârșitul pământean al unui erou martir al neamului

După revolta sa împotriva împăratului, Avram Iancu s-a întors decepționat la Câmpeni, s-a dus la *Casa Erariului* și a doborât cu bâta însemnele austriece de pe clădire, călcându-le în picioare.

După două săptămâni a venit în zonă o comisie de măsurători ai statului, din care făceau parte și Mihai Andreica, respectiv Dionisie Darabant, foști comandanți ai moșilor în anii 1848-1849, pentru a măsura pădurile și a le introduce în cadastru. Avram Iancu i-a îndemnat pe cei doi foști camarazi ai săi să saboteze autoritățile imperiale, deci să nu efectueze măsurătorile preconizate.

Drept urmare, la 17 august 1852 a fost arestat de către armata austriacă la Câmpeni, împreună cu cei doi camarazi. El a fost trimis la Alba Iulia sub escortă militară. Aici a fost ferecat și maltratat de un funcționar austriac mărunț, iar el a protestat cu furie. Arestarea lui a produs o impresie nefavorabilă printre români. De frica moșilor, care se zvonea că ar porni împotriva Albei Iulii, Avram Iancu a fost mutat în arest la Sibiu. Aici i s-a intentat în grabă un proces, pentru a fi achitat cât mai rapid și eliberat.

Autoritățile imperiale i-au oferit, prin intermediul colonelului *Heydte*, o slujbă la Viena, cu salariu de 2.400 florini pe an sau una la Sibiu, cu 1.800 florini pe an. El a refuzat ambele slujbe, după cum a refuzat și despăgubirile oferite de guvernul austriac pentru perioada cât a fost ținut de acesta în închisoare.

În 20 decembrie 1850. Cuprins de o mare neliniște, la Câmpeni, Avram Iancu și-a scris Testamentul („*Ultima Voință*”):

„Unicul dor al vieții mele e să-mi văd Națiunea mea fericită, pentru care după puteri am și lucrat până acuma, durere fără mult succes, ba tocma acuma cu întristare văd, ca speranțele mele și jertfa adusă se prefac în nimica. Nu știu câte zile mai pot avea; un fel de presimțire îmi pare ca mi-ar spune, că viitorul este nesigur. Voiesc dar și hotărât dispun, ca după moartea mea, toată averea mea mișcătoare și nemișcătoare să treacă în folosul națiunii, pentru ajutor la înființarea

unei academii de drepturi; tare crezând, că luptătorii cu arma legii vor putea scoate drepturile națiunii mele”.

Aproape 20 de ani a călătorit prin munți ca un „*mort-viu*”, trecând desculț și zdrențăros prin poienile dintre brazi sau călcând peste mormintele lăncierilor lui. Starea sănătății sale a început să se deterioreze la sfârșitul anului 1852.

Din acele momente, se spune că în ultimele două decenii ale vieții sale, el a suferit de „*inimă rea*”, adică de necaz și de supărare pentru că n-a reușit să-și facă „*nația fericită*”, amplificată de o boală psihică, precum și urmele torturii pe care a îndurat-o cu stoicism în închisoarea de la Alba Iulia. Spre sfârșitul vieții, după o hemoragie puternică, a fost internat într-un spital din Baia de Criș.

La două săptămâni de la internare, el a plecat din nou în peregrinările sale. S-a oprit să se odihnească, sau poate era prea vlăguit de boală, pe prispa casei unui brutar din Baia de Criș.

În dimineața zilei de 10 septembrie 1872 corpul său neînsuflețit a fost găsit, cu privirea încremenită spre cer, pe prispa brutăriei (azi muzeu) lui Ioan Stupină, zis *Lieber*, din Baia de Criș. Moartea a survenit probabil din cauza acelei hemoragii. În buzunare avea doar o năframă, fluierul său și o scrisoare către împăratul austriac,⁵⁸ în care descria starea în care ajunsese și cerea ajutor.

12. Recunoștința neamului îndurerat

Pentru a anunța moartea „*Iancului*”, clopotele au tras în Munții Apuseni timp de trei zile și trei nopți. Pentru a-l petrece pe ultimul drum, s-a format un „*comitet de înmormântare*”, care l-a declarat „*erou al națiunii*”.

A fost înmormântat în 13 septembrie 1872 la Țebea (jud. Hunedoara), lângă „*Gorunul lui Horea*” din curtea bisericii ortodoxe din Țebea, după dorința lui. La slujba de înmormântare au slujit 36 preoți, în frunte cu protopopii Mihălțanu (ortodox) din Brad și Balint (unit) din Roșia Montană.

În fruntea convoiului funerar au pășit foști comandanți militari ai românilor, care se mai aflau în viață: Simion Balint, Axente Sever, Mihai Andreica, Nicolae Corcheș și Clemente Aiudeanu.

La înmormântare au participat peste 4.000 de persoane (după alte surse 10.000). Moșii au sosit călări din Vidra de Sus încă din 11 septembrie 1872, pentru a-l priveghia.

Ceremonialul funebru a început în 13 septembrie 1872, ora 14.00, în Baia de Criș. Convoiul mortuar care a pornit spre Țebea s-a întins pe mai mult de 2 kilometri: când primii oameni intrau în Țebea, ultimii din coloană abia porneau din Baia de Criș.

Pe tot parcursul spre locul de înmormântare acea mulțime a cântat „*Marșul lui Iancu*”,⁵⁹ precum și „*Deșteaptă-te, române!*”.

În fruntea convoiului a mers un tânăr cu un drapel în culorile românești **roșu-galben-albastru**, drapate în negru.⁶⁰ În momentul în care sicriul a fost coborât în groapă, s-au tras salve de pușcă, în semn de onoruri militare.⁶¹

Necrologul lui Avram Iancu, tipărit în „*Telegraful român*” a consemnat că „*viața lui în totalitatea ei va rămâne o oglindă sinceră a vieții noastre naționale*”.⁶²

Epilog:

Avram Iancu a fost, este și va fi pe vecie *eroul neamului românesc*. Memoria lui rămâne neîntinată, căci dorul lui de libertate nu s-a stins niciodată. El a rămas în conștiința neamului românesc simbolul nădejdlor și speranțelor, dar și „*apostol al libertății și demnității neamului românesc*”.⁶³

Avram Iancu a fost apărătorul conștient al ideii naționale, capabil să susțină cauza neamului în fața împăratului Franz Josef și să refuze demn o decorație a acestuia, spunându-i: „*Nu ne-am luptat pentru jucării, vrem drepturi, Maiestate!*”,⁶⁴ dar și să suporte conse-

cințele răzvrătirii sale împotriva asupritorilor.

Avram Iancu, nu este doar eroul moților, ci o personalitate legendară a secolului al XIX-lea. De la el ne-a rămas dorul nestins de libertate și iubirea nețărmurită față de țară.⁶⁵

Avram Iancu a cunoscut gloria în timpul vieții, având parte de un tragic amurg al vieții. În ultima parte a vieții i-a răătăcit mintea, a trăit din mila celorlalți, decedând la vârsta de 48 de ani, lăsând în urmă neterminate multe proiecte gândite pentru folos de obște.

Avram Iancu a fost îngropat la Țebea - în pământul care i-a dat aripi -, sub gorunul lui Horia -, martorul unei istorii zbuciumate. Gorunul suferind îl îmbălsămează, moții cu jale îl cântă în doine, iar neamul românesc îl pomenește și-l va pomeni în balade, atât timp cât fiii lui vor putea ține cu propriile mâini coarnele plugului.

*

Generația de astăzi, cu luminile și umbrele ei, poate păși cu curaj, fără sfială pragul „*Casei Iancului*”, convinsă că învață atât din suferința și jertfa sa, cât și din pilda sa de patriotism și eroism. La ceasuri de grea cumpănă, neamul românesc reînvie sub deviza „*Avram Iancu suntem toți*”.

³⁰ Cornelia Bodea, **1848 la români, o istorie în date și mărturii**, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.

³¹ Octavian Goga, **Avram Iancu**, în revista „*Țara noastră*”, anul V, nr.35, 31 august, 1924, p.1087.

³² Vezi, pe larg, Bogdan Brișcu, **Moții și luptele lor la 1848-1849**, Editura „Argonaut”, Cluj-Napoca, 2012.

³³ Despre Ioan Dragoș, vezi Iosif Sterca-Șuluțiu, **Ioan Dragoș**, în revista „*Transilvania*”, XXIX (1898), nr. 2-3, p. 25-60.

³⁴ Nicolae Bălcescu, **Opere**, vol I, Editura Academiei, București, 1953; **Idem., Scrieri militare alese**, București, 1957.

³⁵ Despre atrocitățile comise de trupele revoluționare ungare, vezi Dumitru Suciu, **Soldați fără uniformă ai landsturmului românesc și starea protopopiatelor ortodoxe din Transilvania după războiul național din 1848 -1849**, Editura „*Argonaut*”, Cluj-Napoca, 2011.

³⁶ Apud, Vasile Netea, **Munții Apuseni - muzeu istoric și pantheon al poporului român**, București, 1977.

³⁷ George Bariț, **Părți alese din istoria Transilvaniei**, II, Sibiu, 1890–1891, p.755-797.

³⁸ Vezi, Dan Berindei, **Pe urmele lui Nicolae Bălcescu**, Editura Sport-Turism, București, 1984.

³⁹ Liviu Maior, **1848 - 1849, Românii și ungurii în revoluție**, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 378.

⁴⁰ Ion Rusu Abrudeanu, **Moții, calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit**, Editura „*Cartea Românească*”, București, 1928.

⁴¹ Vezi, pe larg, Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, **Istoria Transilvaniei**, Editura Școala Ardeleană, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Cluj-Napoca, 2016.

⁴² Iosif Sterca-Șuluțiu, **Ioan Dragoș**, în revista „*Transilvania*”, XXIX (1898), nr. 2-3, p.25-60.

⁴³ Bogdan Briscu, **Moții și luptele lor la 1848-1849**, Editura „Argonaut”, Cluj-Napoca, 2012.

⁴⁴ **Înfrângerea lui Hatvani în fața Abrudului - Fragment din raportu l prefectului Avram Iancu**, în revista „*Țara noastră*”, anul V, nr.35, 31 august, 1924, p.1091-1093.

⁴⁵ Iosif Sterca Șuluțiu de Cărpeneș, **Ioan Dragoș, biografie**, articol în ziarul „*Transilvania*”, An XXIX, nr. II-II, Sibiu, martie-aprilie, 1898.

⁴⁶ **Avram Iancu. Biografie de Iosif Sterca Șuluțiu de Cărpeneș**, în *op.cit.*, p.96-99.

⁴⁷ **Avram Iancu. Biografie de Iosif Sterca Șuluțiu de Cărpeneș**, în *op.cit.*, p.99.

⁴⁸ Valentin Borda, Traian Rus, Viorica Dutcă, **Avram Iancu și prefectii săi**, Târgu Mureș, 1997.

⁴⁹ Dan Berindei, **Pe urmele lui Nicolae Bălcescu**, Editura Sport-Turism, București, 1984.

⁵⁰ Ionel Cionchin, Eftimie Murgu - **Zeul românilor bănățeni**, în vol. *Din galeria oamenilor de seamă*, „*Ando Tours*”, Timișoara, 2002.

⁵¹ Academia Maghiară de Științe, **Dicționar cultural maghiar-român**, Sfântu Gheorghe, 2013.

⁵² Silvestru Moldovan, **În Panteon. Mormintele marilor noștri bărbați de la 1848-1849**, Sibiu, 1901.

⁵³ Vasile Lechințan, **Martiri români din Câmpia Transilvaniei la 1848**, Cluj-Napoca, 2003.

⁵⁴ Avram Iancu, **Raportul lui Avram Iancu, prefectu alu unei legiuni româneșci. Despre faptele oastei poporane, care a statu sub comanda lui pe timpul resboiului civile din Transilvania**, în anii 1848/9, Sibiu, 1884; **Trei rapoarte de ale acelor prefecti de legiuni româneșci cari în anul 1848/9 au susținut luptele cu insurgenții unguri până la reintrarea trupelor imperiale în Transilvania**, Sibiu, 1884.

⁵⁵ Petre Din, **Mitul bunului împărat în sensibilitatea colectivă a românilor din Transilvania în secolul al XVIII-lea**, Cluj-Napoca, 2003.

⁵⁶ Doru Radosav, **Arătarea împăratului. Intrările imperiale în Transilvania și Banat (sec. XVIII-XIX). Discurs și reprezentare**, Cluj-Napoca, 2002.

⁵⁷ **Avram Iancu. Biografie de Iosif Sterca Șuluțiu de Cărpeneș**, în *op.cit.*, p.106-108.

⁵⁸ Ioan Silviu Nistor, **Clarificări privind împrejurările și locul în care a decedat Avram Iancu**, în *Anuarul Institutului de Istorie "George Barițiu", 2003, Series Historica*, XLII, Editura Academiei Române, București, 2004.

⁵⁹ Mihai Cimpoi, **Marșul marșurilor**, în revista „Litere”, anul XI, nr 7 (14) - iulie 2010.

⁶⁰ Florian Dudaș, **Avram Iancu în tradiția românilor**, ediția a II-a, Editura de Vest, Timișoara, 1998, p.249.

⁶¹ Crucea de piatră a fost donată de preotul român Ioan Tisu, având inscripția: „**AVRAM IANCU, ADV(OCAT), PREF(ECTUL) LEG (IUNILOR) ROM(ÂNE) în anul 1848-9. +1872**”.

⁶² Silviu Dragomir, **Avram Iancu**, ediția a II-a, Editura Științifică, București, 1968, p.339.

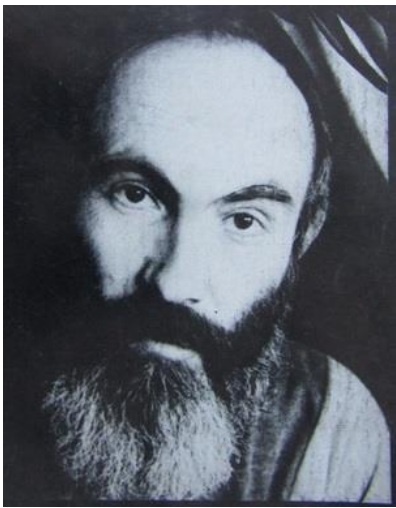
⁶³ Ioachim Lazăr, Nicolae Marcel Morar, **Avram Iancu în memoria posterității**, Editura „*Emia*”, Deva, 2008.

⁶⁴ Octavian Goga, **Avram Iancu**, în revista „*Țara noastră*”, anul V, nr.35, 31 august, 1924, p.1088.

⁶⁵ Alexandru Hodoș, **Figura legendară a lui Avram Iancu**, în revista „*Țara noastră*”, anul V, nr.35, 31 august, 1924, p.1096-1099.

Mihai PREPELIȚĂ

Poeme

DOUĂ PĂSĂRI NEGRE...

...m-au vizitat pe la prânz,
sub un alun de pădure:
o fi încercat mai multe alune –
toate sunt seci, cele de anul trecut...
Anul de față au înghețat florile...
Una se uită la mine, holbată –
o fi fiind Viața.
Cealaltă, nici nu mă observă,
ori se preface – stă cu coada spre mine...
La sigur – o fi fiind moartea!
Toată viața am avut parte de culoarea neagră,
iar ultima vreme mă tot și îmbrac doar în negru...
Un pardesiu, lung până la Pământ,
de culoare cenușie, plăcută,
mi-a fost strâns în ușa, la Moscova...
Călătoream spre vila Fiicei Mareșalului.
Slavă Domnului, că nu am fost strivit și eu:
acum îl voi da să fie vopsit în negru...
Tot mai des sunt poreclit călugăr!
Să mă uit în oglindă:
de trei zile mă chinui cu temperatură...
Alaltăieri – 39,
ieri, seara, 37,2,
astăzi, după prânz – 37,5...
Nu-i de-a muritului!
Dar nici de-a trăitului...
Scriu aceste rânduri
și bărbia (cu barbă) îmi cade pe tăblia mesei...
Cerneală mai am.
Hârtie (două caiete groase) asemenea...
Noul volum MOARTEA POETULUI
se scrie de la sine,
nu mă întreabă-ispitește nimeni,
despre care poet e vorba,
dacă mai am poftă de scris...
Pofta de mâncare (sărăcuță, ca de obicei)
am cam pierdut-o de la o anumită vârstă...
Cele două păsări negre, indiferente,
se mai mocoșesc pe sub alun,
după care se îndreaptă spre pădure.
M-o fi preîntâmpinat?
M-o fi avertizat, cumva,
că viața mea atârnă de un fir de ață?
Tot de culoare neagră...
Iar moartea este atât de reală –
se lingusește pe la tăpile mele, goale...

9 iunie 2023,
Vlădiceasca (Snagov).

P O E T U L

Lui GRIGORE VIERU

Poetul sare gardul
de sârmă ghimpată...
Poetul trece Prutul
aidoma lui Iisus...
Poetul nu știe să înoate
în apele tulburi...
Poetul vine de-acasă
la el Acasă...
Poetul bate la ușa
fratelui său Nichita...
Poetului îi deschide
o femeie frumoasă...
— Nichita e plecat de-acasă
la el Acasă,
în Basarabia,
să bată la ușa
fratelui său Grigore...
Dar ușa de-acasă
este veșnic închisă,
ușorii au slobozit muguri,
spre toamnă pruncuții
culeg mere domnești
din pragul poetului...
Niște răi
ciuruiesc ușa poetului
cu gloanțe de kalașnikov...
Poetul moare,
puțin de tot moare,
de șaptezeci de ori pe zi...
Prin ușa spartă a poetului
străbat razele Soarelui...
Poetul se ridică
și însângerat
pleacă de-acasă
peste sârma ghimpată,
trece Prutul învolburat
aidoma lui Iisus...
O dără de sânge
se prelinge fierbinte
până la ușa fratelui său Nichita,
care e plecat și el
de-acasă...
Această poveste
dureros de frumoasă,
care nu se mai termină
niciodată,
am compus-o într-o vamă:
treceam granița blestemată
dintre români și români...
Mă întorceam și eu
de-acasă
la mine Acasă...

Nicolae TĂNĂSESCU

Un veac de la Conferința româno-rusă de la Viena din 1924

În vecinătatea nordică și estică a României, evenimentele revoluționare din 1917 din Rusia țarilor autocrați stârnesc nu numai emoție și îngrijorare opiniei publice, ci și speranța că schimbările socio-politice din fostul imperiu erau de natură dacă nu să anihileze, măcar să tempereze pornirile sale expansioniste, care s-au manifestat permanent față de români încă din veacul al XVIII-lea. Nu a fost să fie așa.

Noua Rusie, care se naște pe ruinele fostului Imperiu Țarist, este opera unor diletanți, care urmează orbește comenzile grupării bolșevice conduse de V.I. Lenin. Este o construcție clădită pe teroare, minciuni și abuzuri ce induc teamă și neliniște vecinilor, mai ales a celor vizați de expansionismul rusesc, cum erau Polonia, Finlanda, Țările Baltice și România (ale căror sacrificii din timpul Marelui Război au fost recunoscute de Conferința de pace de la Paris din 1919, dar nu și de noua putere de la Kremlin). Românii sunt astfel din nou în postura de victime potențiale ale colosului rusesc, dar într-o altă ipostază, conferită de puterea bolșevică care se dovedește grăbită și inventivă în identificarea și utilizarea unor mijloace, metode și instrumente politice noi, adecvate scopului consolidării propriilor poziții și deopotrivă împlinirii aspirației ca noua Rusie să devină o mare putere comunistă, cu rol important în planul raporturilor mondiale.

În strategia Kremlinului crearea Internaționalei a III-a Comuniste (cunoscută mai ales sub denumirea de Comintern) în martie 1919, la numai două săptămâni de la începerea Conferinței de pace de la Paris, era instrumentul politic menit să-i susțină demersurile pe plan extern prin utilizarea grupărilor sau partidelor afiliate și, în măsura posibilului, a mișcării muncitorești mondiale împotriva statelor burgheze, categorisite ca adversare ale noii puteri instalate în Rusia.

Puțini au fost cei care au intuit pericolozitatea noii internaționale, ale cărei intenții, deși afirmate public de la început, nu au fost tratate cu atenția cuvenită nici de politicienii occidentali, nici de opinia publică democrată¹, situație care se reproduce aproape aidoma în relație cu agresiunea actuală a Federației Ruse împotriva Ucrainei.

Pe lângă raporturile politice interstatale desfășurate cu România, grav afectate încă din 1917/1918, puterea bolșevică din Rusia utilizează Cominternul, a cărui organizare și funcționare erau corelate intereselor de etapă și de perspectivă ale Kremlinului. Dacă la începutul activității sale Internaționala comunistă, condusă practic de reprezentanții Rusiei, manifesta prudență în „tratamentul” aplicat partidelor mai mult sau mai puțin comuniste din Europa Vestică, nu aceeași atitudine a avut-o față de Partidul Socialist din România, care exprimase prin unii din reprezentanții săi cu vederi accentuat de stânga intenția afilierii la Comintern. Anul 1920, în această perspectivă, este crucial în relația ruso-română pe formula cominternistă, moment exploatat de către bolșevicii ruși în favoarea intereselor lor prin impunerea propriilor puncte de vedere asupra evoluției mișcării muncitorești din România. Evenimentele care urmează dau câștig de cauză aspirațiilor rusești prin înființarea Partidului Comunist din România în 1921, care este, într-un fel, Calul Troian introdus în curia românilor, ce trebuie să urmeze chemarea președintelui Internaționalei Roșii, rusul Grigori Zinoviev, prin adoptarea programului și metodelor de luptă „pe care proletariatul rus le-a făurit într-o experiență dură și sângeroasă în cursul a trei ani de revoluție [...]”²

Pe măsura creșterii numărului formațiunilor politice afiliate, a evoluției situației raporturilor de forță pe plan internațional și a corelării

intereselor de țară ale Rusiei sovietice și succesoarei sale U.R.S.S. cu noua Internațională aparatul birocratic ca și „sarcinile” Cominternului se măresc considerabil. Dacă în primul deceniu de activitate structura aparatului birocratic era oarecum în pas cu cerințele de „moment” ale mișcării comuniste cominterniste, coroborate - evident - cu așteptările Rusiei Sovietice, mai târziu aceasta este completată cu numeroase alte componente³.

România se „bucură” de o atenție privilegiată din partea puterii bolșevice chiar din primele zile ale instalării sale în Rusia, Lenin și alți lideri bolșevici considerând neutralizarea și îndepărtarea trupelor rusești anarhizate din Moldova și Basarabia ca un act ostil din partea României și în consecință, condamabil. Urmează un șir de note ultimative adresate guvernului român, arestarea personalului Legației și Misiunii Militare Române din Rusia, represalii împotriva civililor și militarilor români din Odesa, apreciați drept inamici ai regimului sovietic, pregătirea unor corpuri expediționare pentru atacarea României, organizarea unui atentat împotriva regelui Ferdinand ș.a.

În cercuri politice cu orientări „social-democrate” internaționaliste, precum și în spațiul public rusesc (jurnalul „Novaia Jizn” editat de Maxim Gorki) al frământatei Rusii sunt criticate măsurile „neprietenești” luate împotriva României, care îndepărtau șansele unei reglementări amiabile a relațiilor dintre cele două state. Marele scriitor și jurnalist Maxim Gorki, cunoscut pentru pozițiile sale nonconformiste, aruncă responsabilitatea în sarcina aghiotantului lui Lenin din perioada 1918-1924, fostul social-democrat român de origine bulgară, medicul Cristian Racovski, care a forțat producerea unei revoluții sociale în România și a contraccarat „politica de conciliațiune a Sovietului Armatei rusești din România, flotei Mării Negre și orașului Odesa”,⁴ dispuse spre compromisuri cu autoritățile române.

În înalta funcție de președinte al Sovietului Comisarilor Poporului din Ucraina sovietică (1919-1923), precum și de membru marcant al Cominternului, C. Racovski⁵ secondează politica guvernului sovietic față de România, concomitent cu măsuri pe cont propriu de pedepsire a românilor care au avut „tupeul” să primească Basarabia în noul edificiu statal săvârșit în 1918. Demnitățile cu care este investit fostul lider socialist român îi conferă nesperat posibilitatea să se răfuiească cu autoritățile române care l-au arestat pentru trădare. Se depărtează de Lenin, care a avut temporar o poziție oarecum mai moderată față de România, fiind adept al măsurilor de mână forte împotriva fostei sale țări. Se apropie astfel de viziunile comune ale lui Gheorghe Cicerin și I.V. Stalin, care susțineau linia dură de relaționare cu „rebelii” de la București.

În strategia politică și militară a noii Rusii față de statul românilor „problema basarabeană” devine o preocupare privilegiată. Pentru recuperarea mănoasei foste gubernii rusești, Kremlinul mobilizează importante forțe umane civile și militare alcătuite din combatanți bolșevici ruși și străini, inclusiv de origine română, integrați în structuri comuniste care acționau în preajma fruntariilor statului român sau în interiorul său, grupări armate, chiar de ordinul diviziilor, ce se dedau la provocări, atacuri la granițe și incursiuni în teritoriul românesc, coroborate cu o intensă propagandă antiromânească și diversiuni.

Potrivit primului plan de acțiune antiromânesc elaborat cu concursul Cominternului, începând de la granița estică și continuând până la cea nord-estică și nordică și apoi pe cea răsăriteană, se preconizau provocări, diversiuni, mișcări de trupe, infiltrări de grupuri înarmate în teritoriul românesc ca manevre pregătitoare pentru

declanșarea unor operațiuni militare de mare anvergură. Începutul scenariului este lăsat în seama trupelor revoluționare ungare, care, la 16 aprilie 1919, pornesc o ofensivă împotriva apărătorilor români ai graniței provizorii dintre România și statul vecin sovietizat.

Pentru mărirea șanselor de succes ale Armatei Roșii ungare, Lenin și Racovski, în numele Rusiei și Ucrainei bolșevizate, lansează ultimatumuri adresate României prin care autoritățile de la București erau somate să evacueze în termen de 48 de ore trupele și funcționarii săi din Basarabia. Scenariul militar este coroborat cu formarea, la începutul lunii mai 1919, a „guvernului provizoriu al Basarabiei” cu sediul la Odesa, care avertiza prin manifestul lansat cu acel prilej că „de acum înainte singura putere legală și de drept (sic!) în Basarabia este puterea muncitorilor și țăranilor reprezentați de guvernul provizoriu”.⁶

Concomitent, tot în același an, are loc o incursiune militară a unor unități ucrainene în zona Tiraspolului,⁷ măbind astfel spațiul de apărare al românilor pe aproape întreaga lungime a granițelor cu puternicul vecin bolșevizat.

Sovietele rusești reușesc astfel să creeze un front comun cu Ungaria și Ucraina sovietică (pe teritoriul căreia ființau numeroase organizații comuniste și apăreau publicații ale transfugilor revoluționari români, care desfășurau propagandă antiromânească).

În tot acest timp lucrările Conferinței de pace de la Paris au înaintat, statornicind configurația noilor granițe din Europa fără participarea Rusiei comuniste, care era nevoită să modifice propria strategie ce o impune și Cominternului. Politicieni ruși, analizând situația externă, apreciază că a fost depășită perioada mișcărilor populare și exploziilor revoluționare, fiind necesară o nuanțare a politicii internaționale a statului sovietic. A fost luată în calcul și constatarea alarmantă pentru ruși, cum că Armata Română era „singura rămasă disciplinată din Europa și neatinsă de bolșevism”.⁸

Schimbarea nu se înregistrează și în politica promovată de guvernele sovietice față de statul român⁹, care rămâne la fel de agresivă, „dosarul Basarabia” atârând greu în balanța orientărilor și acțiunilor care vizau România. De fapt, „chestiunea basarabeană” preocupă pe ruși într-un crescendo din ce în ce mai periculos pentru integritatea teritorială a României și deopotrivă pe cei din structurile de comandă ale Cominternului, care măresc presiunile pentru destabilizarea statului vecin și, totodată, pentru crearea unei atitudini ostile a opiniei publice internaționale față de „imperialismul” românesc, „cotropitor de teritorii străine”.

Are semnificație, în aceste desfășurări de forțe, faptul că la inițiativa Cominternului, în 1920, este înființată Federația Comunistă Balcanică (F.C.B.), care cuprindea partide comuniste și socialiste din România, Bulgaria, Grecia și Iugoslavia, considerată ca Secretariat regional pentru Balcani, la fel ca și Secretariatul regional pentru Scandinavia. Aderenții balcanici la F.C.B. erau astfel dublu încorsetați de directive, instrucțiuni și strategii revoluționare elaborate de conducerea Cominternului și Federației Comuniste Balcanice la solicitarea Kremlinului.

Începând din 1922 statul sovietic, după încheierea în linii esențiale a războiului civil și începutul unei ameliorări a situației economico-sociale interne, acordă o atenție sporită relațiilor externe, în care se regăsesc și unele abordări ale diferendelor cu vecinii, inclusiv de natură teritorială. Noua schimbare se resimte și în „poziționarea” mai activă a Cominternului și F.C.B.-ului în raport de România, a căror atacuri propagandistice cresc în intensitate și în utilizarea de date și informații false la adresa procesului istoric care a condus pe români spre făptuirea statului național-unitar.

Noua abordare a politicii externe a Rusiei, care nu întâmplător tot în 1922 anunța lumii constituirea Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice (U.R.S.S.), este favorizată și de manevrele Germaniei care evita recunoașterea hotărârilor Conferinței de pace de la Paris, de dificultățile statelor europene după încheierea războiului, accentuate de problema reparațiilor germane, și, nu în ultimul rând, de rivalitățile franco-germane. Semnificativa apropiere a Rusiei față de Germania, exprimată prin tratatele secrete de colaborare economică și militară, este

urmată logic, în împrejurările în care evoluau raporturile internaționale postbelice, de încheierea unui Tratat de colaborare sovieto-german, care se parafează la Rapallo (Italia) la 16 aprilie 1922 în chiar timpul lucrărilor Conferinței economice internaționale de la Geneva, menită să dezbată și să avanseze soluții pentru reconstrucția economică a statelor europene. Tratatul de la Rapallo încheiat între Rusia și Germania se vrea să demonstreze comunității internaționale nu numai că acele două state sfidau spiritul păcii verseilleze postbelice, ci și forța lor politico-militară de care trebuia să țină seama.

La Geneva, unde este prezentă și o delegație condusă de premierul României, I.C. Brătianu, Grigori Cicerin, șeful delegației sovietice, protestează contra prezenței reprezentanților României, declarând că Basarabia a fost ocupată cu forța de Armata română. În replică, Brătianu prezintă celor prezenți la Conferință evoluția reală a evenimentelor care au condus la unirea provinciei cu România. Se referă, în același timp, și la tezaurul românesc de la Moscova, confiscat de ruși, cerând restituirea acestuia.¹⁰ Evocarea tezaurului provoacă reacția lui Cicerin, care revine cu o propunere mai veche ce se referea la renunțarea de către Soviete a pretențiilor asupra Basarabiei în schimbul cedării tezaurului de către România. Cu același prilej, șeful delegației sovietice declara că noțiunea de respectare a statu-quo-ului prezent nu presupunea recunoașterea lui implicită. Referitor la România, el preciză că „Respectul statu-quo-ului între Ucraina și România, de exemplu, nu echivalează deloc, pentru Rusia, cu recunoașterea statu-quo-ului teritorial actual al României și, în particular, cu recunoașterea ocupării prezente a Basarabiei de România”¹¹, ceea ce constituia o premieră pentru sovietici când într-o manifestare internațională declarau că U.R.S.S. nu recunoștea unirea Basarabiei cu România.

Declarația sovieticilor era făcută în contextul când prin semnarea Tratatului de la Rapallo Rusia începea să depășească izolarea diplomatică impusă până atunci de occidentali.

Demonstrațiile de forță ale Rusiei comunizate față de România, cu unele tendințe oscilante de relativă domolire, se produc și în planul contactelor diplomatice. Fiecare din cele două părți era interesată în aplanarea divergențelor sau măcar în delimitarea clară a pozițiilor în atât de spinoasa „problemă basarabeană”.

Dincolo de poziția de mare putere pe care și-o arogă rușii în contactele cu românii (ruperea relațiilor diplomatice cu statul vecin și amenințările proferate la adresa României de la diferite nivele ale puterii sovietice) n-au lipsit tatonările dintre reprezentanți ai celor două țări cu obiective explicite de estompare a tensiunilor dintre ele.

Primele negocieri româno-sovietice din 5 martie 1918 dintre generalul Al. Averescu și C. Racovski președintele Rumcerodului¹², care trebuiau să conducă la încetarea conflictului dintre România și Rusia, nu se finalizează, fiindcă Ucraina devine independentă, după care traversează procesul de bolșevizare.

Contacte, îndeosebi prin schimbul de scrisori și telegrame, au loc și în următorii ani între diplomați români și ruși, prin care se încearcă identificarea unei baze de discuție agreeate de cele două părți, prilej cu care reprezentanții României resping acuzații ale rușilor și ucrainenilor și susțin poziția de neutralitate a statului român față de vecinii săi, precum și dorința reglementării pașnice cât mai rapide a raporturilor româno-ruse.

Tatonări au loc astfel în 1919 și 1920, când guvernul de la Moscova se arată dispus să înceapă discuții preliminare cu autoritățile române, la fel ca și România, numai că rușii considerau negocierile ca stricte „observațiuni” asupra drepturilor statelor privind asemenea demersuri (!?).

La începutul anului 1921 se avansează ideea încheierii unui Tratat cu România, care să reglementeze relațiile ruso-române, despre care C. Racovski, președinte al Sovietului Comisarilor Poporului și comisar al poporului pentru afacerile străine al R.S.S. Ucrainene, într-o telegramă adresată lui Cicerin, comisar al poporului pentru afaceri străine al R.S.F. Ruse, afirma că Tratatul era dificil de încheiat deoarece trebuiau evitate „mențiunile că Basarabia este oferită

României”¹³. Din acest motiv, liderul bolșevic consideră că „întreaga (noastră – **n.n.**) sarcină va fi ca articolele din tratat să aibă un caracter provizoriu”¹⁴.

Contacte dintre diplomați români și ai Republicii Federative Socialiste Ruse devin ceva mai intense între 1921-1923, când părțile își exprimă pozițiile, inclusiv față de aspectele teritoriale care marceau raporturile bilaterale.¹⁵

În vara anului 1922 (august), România este invitată să ia parte la Conferința internațională de dezarmare de la Moscova, care a fost acceptată, cu condiția ca U.R.S.S. să recunoască actul unirii Basarabiei din 1918 cu statul român. Sovieticii nu acceptă condiționalitatea formulată de români.¹⁶

O nouă întâlnire sovieto-română se desfășoară la Lausanne în cadrul discuțiilor privind renegocierea tratatului de la Sèvres, când sovieticii reproșează statului român că susține forțele contrarevoluționare, acuzație respinsă de reprezentanții României.¹⁷ Cu aceeași ocazie, rușii propun semnarea unui pact de neagresiune cu România, reiterând totodată mai vechea propunere: Basarabia contra tezaur și bijuteriile coroanei. Evident că partea română n-a acceptat propunerea, constatând, însă, că partenerii de discuții par mai detașați, mai sigur pe ei. Constatarea era reală, întrucât U.R.S.S.-ul își consolidase pozițiile pe plan extern și marca un proces de stabilitate pe plan intern.¹⁸

În octombrie 1922, guvernul român din dorința de a restabili „relații normale cu Rusia”, socotea indispensabil să considere „definitiv închisă discuțiunea chestiunilor cu caracter istoric și de natură de a reînvia inutil resentimentele trecutului [...] Raporturile de bună vecinătate - considera acesta - implică o fruntarie liniștită și respectată de ambele părți și este natural ca aceea a Nistrului să nu mai poată face obiectul nici unei contestații [...] Depinde deci de Soviete [...]”¹⁹.

În adevăr, normalizarea relațiilor dintre România și Rusia era condiționată de ținuta rușilor, care apăreau în postură de agresori atât în trecut cât și în împrejurările de atunci prin refuzul de a recunoaște raptul teritorial din 1812 și prin acțiunile politico-militare de intimidare a Regatului român. Nu este o noutate plasarea rușilor într-o astfel de poziție față de statul vecin. Tradițional ei au mizat pe expansionism, pe care îl reafirmă și după încetarea existenței Imperiului țărilor în condițiile preluării puterii de către bolșevici. Slăbiciunile inerente noii construcții statale ca și perioadele de incertitudine privind continuitatea noului regim politic, date fiind evoluțiile situației internaționale postbelice, forțează pe ruși să-și tempereze episodic vrăjmășia declarată împotriva minusculei Români, adoptând evident nesincer, unele atitudini mai flexibile, dar încurajatoare pentru ca românii să continue tatonările sau să ducă tratative cu partea sovietică. Nu este mai puțin adevărat că și îngrijorarea unor politicieni ruși față de perspectiva ca România să devină un instrument al scopurilor distructive ale Aliatilor împotriva bolșevismului și susținătorilor săi, după cum se exprima la sfârșitul anului 1922 Grigori Cicerin, ministrul de externe rus, îi determină să adopte o astfel de atitudine.

O nouă inițiativă sovietică se înregistrează în vara anului 1923 când, în timpul dezbaterilor ce au loc în Comisia mixtă sovieto-română de la Tiraspol, consacrate reglementării incidentelor de frontieră, șeful delegației ruse declara că Kremlinul era favorabil organizării unei conferințe menite să găsească răspunsuri pentru soluționarea problemelor litigioase dintre România și U.R.S.S.²⁰ Tratativele, care se încheie pozitiv, se părea că anunțau o perspectivă mai favorabilă raporturilor dintre cele două țări, mai ales a celor de natură economică. Pe acest fond, în ianuarie 1924 la Odesa au loc negocieri în vederea agreării unui protocol comercial, care nu este, însă, semnat fiind așteptată preconizata conferință sovieto-română.

Se tatonează fixarea locului de desfășurare a Conferinței, precum și data începerii lucrărilor sale. După negocieri, părțile se înțeleg asupra Vienei ca locație a Conferinței. În ce privea data desfășurării acesteia, după unele amânări, solicitate de sovietici, se convine să înceapă pe 27 martie 1924.

Cât de serioși erau rușii în perspectiva Conferinței ne demons-

trează accentuarea propagandei agresive și mincinoase la adresa României Mari promovate de Comintern și oficinile sale propagandistice, cea mai vocală fiind Federația Comunistă Balcanică, care după eșuarea tratativelor de la Viena, părea că ar fi luat pe cont propriu „executarea” României, mișcare care se observă, încă de la a 6-a Conferință balcanică din decembrie 1923, când era votată o rezoluție (stranie coincidență cu perioada unei relative detensionări dintre ruși și români), potrivit căreia țara noastră era condamnată pentru politica așa-zis imperialistă împotriva statelor vecine, motiv pentru care se cerea autodeterminarea până la despărțirea de statul român a provinciilor istorice alipite României.²¹ Rezoluția lansa grava acuzație cum că „guvernul român” era „vasalul ascultător al capitalului Antantei imperialiste contra mișcării revoluționare a proletariatului balcanic, precum și contra Uniunii Republicilor Sovietice”²² și asta în condițiile în care guvernele de la București și Moscova ajunseseră la un acord privind desfășurarea unei conferințe politice bilaterale.

Cât de serioase erau așteptările guvernului sovietic atât în organizarea Conferinței cât și în rezultatele ce se puteau obține se remarcă din unele activități subterane în care sunt implicate îndeosebi structuri militare. Avem în vedere intensificarea spionajului militar și a propagandei în rândul ofițerilor Armatei române, cum reieșea din documente secrete de la sfârșitul anului 1922 și îndeosebi din întocmirea unui studiu militar secret al Statului Major al Diviziei a 8-a privitor la „Organizarea și activitatea comitetelor revoluționare basarabene pe teritoriul Ucrainei”, în vederea pregătirii unor operațiuni de alipire prin forță a Galiției, Basarabiei și a unei părți a Bucovinei. Potrivit studiului, cu intenția reluării Basarabiei, Sovietele au creat pe teritoriul Ucrainei o rețea de organizații care să desfășoare propagandă și să organizeze incursiuni, răskoale, jafuri și acte de terorism pe teritoriul provinciei românești.²³

Pe diverse canale informative, autoritățile române erau la curent cu jocul dublu al sovieticilor, ridicând semne de întrebare cu privire la oportunitatea participării reprezentanților României la conferință. Neparticiparea ar fi dat însă prilej rușilor să incrimineze statul român că nu era interesat în reglementarea relațiilor cu U.R.S.S., situație ce era sigur că urma să fie exploată propagandistic în mediile internaționale.

Rațional era - și așa s-a procedat - ca statul român să-și trimită reprezentanți în capitala Austriei care să-și susțină poziția în legătură cu integritatea teritorială, pentru care nu făcea nici o concesie. Mass-media, opinia publică în general, partidele politice, cu excepția Partidului Comunist, susțineau poziția guvernului român. O stare de așteptare cu note semnificative de optimism față de desfășurarea tratativelor cu rușii se instalase în unele straturi sociale și în cercurile diplomaților români, care încă sperau ca rușii să aleagă calea normalizării relațiilor cu România. Mai târziu, privind retrospectiv evoluțiile politice din primul deceniu postbelic mulți politicieni români își reproșează că au privit cu prea multă speranță o posibilă schimbare de poziție a Sovietelor față de România. Repere au avut suficiente înainte de Conferință ca să fie reticenți, unele chiar în săptămânile și zilele premergătoare începerii lucrărilor acesteia. Pare surprinzător, judecând detașați astăzi, cum diplomați români de carieră, cu mare experiență, să nu perceapă că delegația sovietică era instruită să nu renunțe la vechea poziție privind problema frontierelor, din moment ce reprezentantul Rusiei la Viena chiar în preajma deschiderii tratativelor din încântătoarea urbe austriacă, cu ocazia inaugurării misiunii sovietice, referindu-se tangențial la iminentele negocieri ruso-române a accentuat că viziunea Țării sale în problema Basarabiei nu era schimbată, cu alte cuvinte că teritoriul dintre Prut și Nistru ar fi fost răpit prin forță de România.²⁴

Conferința începe în după-amiaza zilei de 25 martie 1924, ședința inaugurală fiind prezidată de ministrul de externe austriac, care își exprimă speranța într-un deznodământ pozitiv al tratativelor. După ziua inaugurală, care are un caracter protocolar, urmează deschiderea ei oficială la 28 martie, când este fixată și ordinea de zi care cuprindea probleme economico-financiare, politico-juridice și teritoriale.

Fiecare din cele două delegații au primit instrucțiuni clare și detaliate cu privire la temele puse în discuție și modul lor concret de formulare. Delegația U.R.S.S. trebuia să solicite organizarea unui plebiscit în Basarabia, în timp ce delegația română era instruită să respingă o eventuală abordare a acestui subiect, evident cu argumente de natură juridică și istorică.

În cuvântul șefului delegației române²⁵ erau limpede exprimate așteptările Regatului Român de la Conferință, precum și sincera dorință în reglementarea raporturilor ruso-române. „Delegația română a sosit la Viena - afirma acesta - în urma negocierilor intervenite între guvernul român și guvernul U.R.S.S. **contând pe intențiile guvernului sovietic de a restabili relațiile normale între cele două state și pe dorința de a le fundamenta pe baze prietenești**” (subl. ns – **n.n.**).²⁶ Obiectivul Conferinței în această perspectivă era ca între cele două state să se reia relațiile normale, „așa cum a fost stabilit de altfel în ședințele din 26 noiembrie și 5 decembrie 1923 la Tiraspol”.²⁷ Era nevoie pentru aceasta, cu prioritate, ca Sovietele să recunoască frontiera dintre cele două state. Fără fixarea frontierei, declara Langa-Rășcanu, nu se puteau stabili relații normale între cele două state limitrofe. De aceea, puncta acesta, „delegația română se declară gata la rândul ei de a colabora în acest scop cu delegația U.R.S.S., cât și de a rezolva în spiritul cel mai larg posibil toate celelalte probleme în vederea reluării relațiilor normale între cele două state”.²⁸

În lungul său expozeu, șeful delegației sovietice, N.N. Krestinski (ambasador la Berlin), referitor la problema basarabeană, reprezentând cea mai substanțială parte a intervenției sale, declara: „Guvernul U.R.S.S. și, înaintea formării acestei Uniuni guvernele Republicii Socialiste Federative Sovietice a Rusiei și Republicii Sovietice Socialiste a Ucrainei nu și-au dat niciodată consimțământul în încorporarea Basarabiei la România și consideră că ocuparea acestei regiuni de către trupele române efectuată în 1918, ocupație care durează atât în prezent, ca o luare a Basarabiei cu forța și prin violență (!?). Argumentele care să justifice această luare cu forța la care a recurs guvernul român nu sunt deloc convingătoare. Nu este exact că Basarabia aparținea în trecut României, că a fost dezlipită în 1812 de Rusia și că încorporarea acestei regiuni în 1918 nu este decât un act de reunire cu România a unei părți integrale din această țară (sic!). **Niciodată Basarabia nu a aparținut României (!!!)** (subl. ns. – **n.n.**)”.²⁹

Refuzul recunoașterii realităților istorice asupra Basarabiei nu presupunea că guvernul sovietic renunța la recuperarea acesteia, după cum reieșea chiar din pledoaria lui Krestinski, construită după tipicul gândirii politice rusești, care trunchia adevărul istoric privind cotropirea Basarabiei de către fostul Imperiu țarist în 1812, insistând, însă, asupra demonstrării „inexactității argumentării istorice a guvernului român”, încercare bazată tot la fel pe date eronate (Imperiul Țarist a luat Basarabia de la turci și nu de la români, al căror stat apărea mai târziu; hotărârea istorică de unire a Basarabiei cu România luată de Sfatul Țării de la Chișinău s-a adoptat sub presiunea ocupației și terorii militare române ș.a.), pe observații fără acoperire, schematice, dar abil înseriate într-o formulă care să dea senzația că așa s-au derulat evenimentele. Șeful delegației sovietice recurge la această stratagemă de teamă că dacă susținea «în mod expres teza dreptului istoric ar fi însemnat că recunoaște implicit moștenirea acestui „drept” de la țarism cu care regimul sovietic nu vrea să se identifice»³⁰, cunoscându-se foarte bine că revoluția bolșevică din 1917 a condus la prăbușirea Rusiei imperiale.

Pentru oricine care cunoștea cât de cât evenimentele istorice din răsăritul Europei „în secolul” de dominație rusească asupra Basarabiei (1812-1917), nu putea fi o justificare plauzibilă a apartenenței provinciei spațiului geopolitic rusesc, comparativ cu istoria multimilenară a românilor de pe ambele maluri ale Prutului.

Refuzul sovieticilor de a recunoaște unirea Basarabiei cu România pe care îl reiterează șeful delegației din statul învecinat ca element de continuitate de la 1917 și până la momentul organizării Conferinței de la Viena și deopotrivă de aplicare consecventă a principiilor de pace care au condus la „reglementarea prietenească a relațiilor dintre U.R.S.S. și toate guvernele vecine, cu excepția

României”³¹, era o formă de presiune asupra Bucureștiului pentru acceptarea unui plebiscit în Basarabia.

Potrivit poziției delegației sovietice, organizarea unui „referendum al populației basarabene” ar fi fost calea soluționării diferendului dintre România și U.R.S.S., dat fiind faptul că guvernul sovietic avea motive „întemeiate pentru a crede că populația Basarabiei suportă cu greutate încorporarea sa artificială la România”.³²

Propunerea pentru organizarea consultării populației basarabene prin plebiscit era motivată și de susținerea fățarnică a idei că „Guvernul sovietic nu insistă **deloc** (subl. ns. – **n.n.**) asupra menținerii Basarabiei în sânul U.R.S.S.”³³ Dacă ar fi fost contrariul, delegația sovietică s-ar fi abținut de a face public conținutul discuțiilor din 28 martie, așa după cum au sugerat reprezentanții României, ori dezvăluirile care le face presa austriacă demonstrau că sovieticii forțau din nou disponibilitățile partenerilor de discuții, care se arată surprinși de gestul neamical al rușilor care furnizează date despre conținutul discuțiilor jurnaliștilor.

La întâlnirea din 31 martie 1924, Langa-Rășcanu răspunde declarațiilor delegației sovietice (deja făcute publice) arătând surprinderea sa pentru atitudinea acesteia și deopotrivă încrederea pe care a avut-o înainte de întâlnirea de la Viena în poziția corectă pe care o vor manifesta vecinii de la nordul și răsăritul statului român. Dacă guvernul român ar fi dat crezare informațiilor ce i-ar fi parvenit indirect din partea rușilor cu privire la un plebiscit în Basarabia - se releva în răspunsul delegației române - atunci „el (guvernul român – **n.n.**) ar fi refuzat să trimită delegați pentru începerea negocierilor pe aceste baze”.³⁴

În continuare erau corectate erorile deliberate în interpretarea unor date istorice cu privire la trecutul Basarabiei ca parte integrantă a Moldovei până la răpirea ei de către ruși, susținute cu argumente demografice și de altă natură, pe care rușii le ignorau cu bună știință sau nu le cunoșteau (inclusiv natura reală a unor evenimente, cum au fost cele legate de actele de autodeterminare a provinciei de peste Prut).

Problema plebiscitului în Basarabia - se demonstrează în continuare - este nerealistă atâta vreme cât în practica politică a guvernelor sovietice nu a existat. Nu prin acest mijloc noua putere a fost instalată în Rusia și nu prin această metodă a fost hotărâtă soarta populațiilor din fostul Imperiu autocrat Țarist (așa cum a fost situația din Georgia când ideea organizării unui referendum privind răspunsul populației cu privire la îndepărtarea unităților militare sovietice a fost catalogat ca o „capcană capitalistă” și în consecință respins). Se preciza, totodată, că respingerea plebiscitului nu presupunea că executivul de la București se temea de organizarea acestuia și mai ales de rezultatele lui. Această atitudine era rezultanta temeiurilor istorice evocate și cunoscute, de altfel, de delegația sovietică și deopotrivă principiilor de pace și înțelegere care au condus la acceptarea participării României la Conferința de la Viena.

Declarația reprezentanților statului român se încheie cu chemarea adresată delegației sovietice să examineze cu toată atenția argumentele care acționau în favoarea tezei românești pentru ca în final să se ajungă la rezultate pozitive în statornicirea raporturilor dintre cele două țări.

Constatându-se că nu mai exista posibilitatea concilierii principalelor poziții ale celor două delegații, șeful delegației sovietice, care conducea lucrările Conferinței din 2 aprilie 1924, declară închise lucrările ședinței și deopotrivă ale Conferinței.

Tratativele româno-sovietice de la Viena s-ar fi putut înscrie într-un alt curs al evoluției raporturilor dintre România și Rusia sovietelor. Nu știm dacă puterea bolșevică din fostul Imperiu al țărilor, poate cu excepția unei „clipe” când Lenin ar fi fost dispus să se găsească o „soluție” în „problema basarabeană”, după cum rezultă din unele evocări ale lui Ioan Flueraș aflat la Moscova în 1920 cu delegația socialiștilor români,³⁵ era dispusă apoi să trateze cu România în termeni amicali, fără prejudecăți, presiuni, amenințări, șantaje sau diversiuni. Continuitatea unei astfel de poziții a fost, însă, o realitate

incontestabilă dovedită prin fapte atât înainte cât și după 1924.

Evenimentul din capitala Austriei marca nu numai eșecul tratativelor dintre România și Soviete, ci și inițierea unor noi provocări și acțiuni antiromânești orchestrate de guvernele de la Moscova, Internaționala Comunistă și unele din componentele sale, la care se adăugau atacurile și diversiunile structurilor rusești și ucrainene de forță, care conduc la creșterea tensiunilor dintre cele două state. Confruntarea dintre cele două țări cu sisteme socio-politice diametral opuse (unul cu regim democrat-parlamentar, altul încorsetat de un regim totalitar-comunist), în principal pe tema Basarabiei, nu era o chestiune numai de importanță locală sau regională. Problema Basarabiei, după aprecierea unor politicieni români, era de anvergură europeană, fiindcă planul rușilor era „nu numai de a dărâma zăgazurile care stăvilesc puhoiul bolșevismului, zăgazuri care sunt România la Nistru și Polonia la nord, pentru a cuceri acele mici fâșii de pământ ca Basarabia etc., nu, adevărata năzuință a sovietelor” consta „în revărsarea potopului de lavă slavo-rusă peste Balcani, spre bolșevizarea întregii Europe”³⁶ (după cum se exprima în Parlamentul României deputatul de Bălți Ion Buzdugan în septembrie 1924).

Remarca deputatului basarabean nu era departe de unele evenimente care aveau ca obiectiv răsturnarea regimului democrat din România printr-o revoltă care este concepută în structuri Cominterniste. Astfel, în iulie 1924 Biroul de informații al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste trimitea partidelor comuniste din România, Estonia, Polonia, Cehoslovacia și Iugoslavia o circulară prin care se făcea cunoscută intenția Comitetului Executiv al Cominternului de a avea în țările respective, cu sprijinul partidelor comuniste „locale”, grupări paramilitare. La mai puțin de o lună, Internaționala comunistă elabora un plan insurecțional cu valabilitate numai pentru România, prin care se urmărea răsturnarea prin forță a autorității de stat. Planul era întocmit de bulgarul Vasili Koralov, secretar al Federației Comuniste Balcanice și membru al Comitetului Executiv al Cominternului.³⁷

Potrivit planului, România era împărțită în 5 zone de operații (Bucovina, „Basarabia propriu-zisă”, Dobrogea, Banatul și Transilvania), a doua fiind cea mai importantă întrucât era punctul de pornire a „revoluției”.

În septembrie 1924, după o serie de provocări la granița de pe Nistru cu debarcări clandestine de trupe pe malul românesc al fluviului, se declanșează așa-zisa răscoală de la Tatar-Bunar și zona limitrofă din sudul Basarabiei, puse la cale de grupări înarmate, care pătrund pe teritoriul României.

După lupte violente cu „rebelii”, la 18/19 septembrie revolta provocată de Comintern, în spatele căruia se afla guvernul sovietic, este lichidată de trupele române. Unui grup de 489 de persoane (dintre care numai 9 erau români basarabeni) li se intențează proces care se judecă la Chișinău în a doua jumătate a anului 1925 (24 august-2 decembrie).³⁸

Provocările și acțiunile antiromânești puse la cale de ruși continuă, însă, și în octombrie în Basarabia, concomitent cu crearea în stânga Nistrului a statului fantomatic Republica Sovietică Socialistă Moldovenească din ordinul lui Stalin³⁹, act interpretat de guvernanții români ca având menirea de a menține „problema” Basarabiei în atenția opiniei publice internaționale și deopotrivă de exercitare a presiunilor și amenințărilor asupra României.

Stalin nu s-a declarat mulțumit cu înființarea Republicii Transnistrene sugerând întocmirea unui plan pentru rezolvarea, probabil „definitivă”, a chestiunii basarabene prin forța armelor și anexarea provinciei românești la U.R.S.S.⁴⁰, pe care nu-l finalizează date fiind schimbările în relațiile sale cu marile țări occidentale.

După 1925, fără ca sovieticii se încheie „capitolul” cu Basarabia, urmează o perioadă mai calmă în relațiile româno-ruse care conduce, în iunie 1934, la stabilirea relațiilor diplomatice dintre România și Rusia.

proletariatului din diverse țări, tinzând spre un singur scop: răsturnarea capitalismului, instaurarea dictaturii proletariatului și a unei Republici Internaționale Sovietice pentru înlăturarea deplină a claselor și realizarea socialismului, această primă treaptă a societății comuniste” (Der zweite Kongress der Kommunistischen Internationale ,Wien, Verlag der Arbeiter Buchhandlung, 1920, p.108).

² „L’Internationale communiste”, nr. 9 din 1920, p. 1459.

³ Către deceniul al 4-lea interbelic Secretariatul General avea în subordine 12 secretariate pe grupuri de țări care cuprindeau principalele state ale lumii, ordonate pe criterii rasiale, etnice, geografice, sociale, economice, etc. România făcea parte din Secretariatul nr. 10 împreună cu statele balcanice. Aparent independente, în realitate subordonate Comitetului Executiv al Cominternului, așa numitele „**internaționale**” de la câteva în anii 1919-1924 ajung la nu mai puțin de 15 în preajma celui de al 2-lea Război Mondial. Se vor adăuga astfel Internaționalei sindicatelor roșii (Profintern), Internaționalei comuniste a tineretului (K.I.M.), Internaționalei comuniste a femeilor, în anii de după 1924, Internaționala cooperatistă, Internaționala muncitorilor în transporturi, Internaționala marinarilor și muncitorilor din porturi, Internaționala profesorilor și învățătorilor roșii ș.a.

⁴ **Ideologie și structuri comuniste în România. 1917-1918**, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1995, p. 454.

⁵ C. Racovski (1873-1941), fruntaș al Partidului Social-Democrat din România până la declanșarea Primului Război Mondial, era cunoscut în mediile socialiste din străinătate mai ales în perioada 1907-1910, în urma expulzării sale din țară. Are strânse legături cu revoluționarii ruși din exil, dar și din Rusia unde se află în anii 1900-1901. După 1910, când revine din străinătate, face jocul serviciilor secrete germane susținând neutralitatea României. Acuzat de spionaj, este arestat, „expediat” la Iași, unde i se fixează domiciliul obligatoriu. Este eliberat în 1917 de trupele rusești bolșevizate, fugе în Rusia, unde are o fulminantă ascensiune politică, apoi o carieră diplomatică până în 1927, când intră în dizgrația regimului stalinist din Rusia. Este executat în 1941 din ordinul dat de Beria. Vezi Ion Iacoș, **Cristian Racovski. Scrieri social-politice (1910-1916)**, Editura Politică, București, 1977.

⁶ **Ideologie și structuri comuniste în România**, vol. II (9 decembrie 1918-31 decembrie 1919), I.N.S.T, București, 1997, p. 264.

⁷ Florian Tănăsescu, Nicolae Tănăsescu, **Cominternul - vârful de lance al politicii rusești împotriva României Mari 1919-1943**, în „Arhivele totalitarismului”, anul XXVII, nr. 1-2/2019, p. 44.

⁸ **Ibidem**, p. 85.

⁹ În „înalte” sfere politico-militare ale bolșevicilor ruși se lua în calcul și inițierea de acțiuni militare antiromânești cu concursul unor unități militare germane, austriece, ungare, bulgare și turcești, scenariu sugerat de un reprezentant al cercurilor militariste germane în iunie 1920. Cf. **Ideologie și structuri comuniste în România**, vol. III (1 ianuarie 1920-3 februarie 1921), I.N.S.T., București, 2001, p. 85.

¹⁰ Emilian Bold, Răzvan Lacovei, **Relații româno-sovietice (1918-1941)**, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008, p.93.

¹¹ Viorica Moisuc, **Istoria relațiilor internaționale până la mijlocul secolului al XX-lea**, Editura Fundației România de Măine, București, 2003, p. 127.

¹² Organism revoluționar cunoscut și sub denumirea de Comitetul Executiv al Sovietelor de pe Frontul Român, din Flota Mării Negre și din regiunea Odesa, componentă a Colegiului Suprem pentru problemele Ruso-Române și lupta împotriva contrarevoluției din sudul Rusiei.

¹³ **Relațiile româno-sovietice. Documente** (coordonat de un Colegiu de redacție), vol. I 1917-1934, Editura enciclopedică, București, 1999, p. 87.

¹⁴ **Ibidem**.

¹⁵ **Ibidem**, pp. 80-192.

¹⁶ Emilian Bold, Răzvan Lacovei, **op.cit.**, p. 199.

¹⁷ Emilian Bold, Ioan Ciupercă, **Europa în derivă**, Editura Demiurg, Iași, 2001, p. 45.

¹⁸ Relațiile româno-sovietice în perioada interbelică:

https://ro.wikipedia.org/wiki/Relațiile_româno-sovietice_în_perioada_interbelică

¹⁹ Din telegrama ministrului român al afacerilor străine, I.G. Duca, adresată la 31 octombrie 1922 omologului său sovietic, Gheorghe Cicerin (**Relațiile româno-sovietice. Documente**, Ediț.cit., p. 159).

²⁰ Gherman Pintea, **Mărturiile unui participant la conferința ruso-română de la Viena (martie-aprilie 1924)**, în „Revista istorică”, tom 1, aprilie 1990, p. 395.

²¹ Marin C. Stănescu, **Moscova, Cominternul, filiera comunistă balcanică și România (1919-1943)**, SILEX-Casă de Editură, Presă și Impresariat S.R.L., București, 1994, p. 66.

²² „Socialismul”, anul VI, nr. 22 din 27 februarie 1924.

²³ Nicolae Rauș, Gheorghe Neacșu, Dinu Moraru, **O agresiune sovietică împotriva României. Tatar Bunar în documente și presa românească a vremii**, Editura Cetatea de scaun, Târgoviște, 2017, p. 30.

²⁴ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, **România după Marea Unire**, vol. II, Partea I, 1918-1983, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1986, p. 1039.

²⁵ Reprezentanții României la tratativele de la Viena erau Constantin Langa-Rășcanu (ambasador la Sofia) - președintele delegației de negociatori, C. Arion , secretar general și 4 experți.

²⁶ Apud: Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, **op.cit.**, p. 1039-1040.

²⁷ **Ibidem**, p. 1040.

²⁸ **Ibidem**. Vezi și: Gheorghe E. Cojocaru, **Disputa sovieto-română de la Viena, 27 martie-2 aprilie 1924**.

²⁹ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, **op.cit.**, p. 1040. Vezi și I.M. Oprea, **Basarabia la Conferința româno-sovietică de la Viena (1924)** (I), în „Revista istorică”, tom III, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1992, p. 32.

³⁰ I.M. Oprea, op.cit., p. 33. Vezi și Gheorghe E. Cojocaru, **Disputa sovieto-română de la Viena, 27 martie-2 aprilie 1924**, Editura litera, Chișinău, 2018.

³¹ Apud: Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, **op.cit.**, p. 1043.

³² **Ibidem**.

³³ **Ibidem**, p. 1043.

³⁴ **Ibidem**, p. 1044. În legătură cu discuțiile care au loc la Viena a se vedea și Florin Răzvan-Mihai, Vasile Buga (coordonatori), **Problema Basarabiei în relațiile româno-sovietice 1918-1924**, Editura litera, 2020.

³⁵ Florian Tănăsescu, Marian Ștefan, **I. Flueraș „nu voiește a se conforma”**, în „Magazin istoric”, an XXV, nr. 7 (280), iulie 1990, p. 37 și următoarele.

³⁶ „Monitorul oficial”, nr. 20 din 5 decembrie 1924, p. 274.

³⁷ **Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003** (coordonator Ioan Scurtu), ediția a III-a, revăzută și adăugită, Editura Institutului Cultural Român, București, 2003, p.p. 17-19.

³⁸ Pavel Moraru, **Serviciile secrete din Basarabia (1918-1924)**, Editura Enciclopedică, București, 2008, p. 233.

³⁹ O primă încercare se consumă în 1919 când era constituită Republica Sovietică Socialistă Sovietică (Ioan Popa, Luiza Popa, **Românii, Basarabia și Transnistria**, Fundația Europeană Titulescu, Centrul de studii strategice, București, 2009, p. 15).

⁴⁰ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, **op.cit.**, p. 1056.

¹ Chiar de la primul articol al Statutului Cominternului votat la Congresul al III-lea din august 1920 oricine putea să-și formeze o opinie în privința scopurilor sale: „Noua Asociație Internațională a Muncitorilor se întemeiază cu scopul de a organiza acțiuni comune ale

